

ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ – ΤΜΗΜΑ
ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ –
ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΙΣ
«ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ»

Διπλωματική Εργασία

«Η ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΡΕΟΥΣ
ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΙΣ ΗΠΑ»

Του

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΘΑΝΟΥ

Επιβλέπων Καθηγητής: **ΧΑΡΡΥ ΠΑΠΑΠΑΝΑΓΟΣ**, ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

Δεκέμβριος 2019

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον επιβλέποντα καθηγητή κ. Χάρρυ Παπαπανάγο για την ευκαιρία που μου έδωσε να ασχοληθώ με ένα θέμα που θεωρώ πολύ ενδιαφέρον, για την στήριξη και τις κατευθύνσεις του κατά την διάρκεια εκπόνησης της παρούσας εργασίας.

Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένεια και τους φίλους για την κατανόηση και την αμέριστη συμπαράσταση τους.

Τέλος, η παρούσα εργασία αφιερώνεται στον πατέρα μου, Γιώργο.

Βασίλειος Θάνος

12 Δεκεμβρίου 2019

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα μελέτη, διερευνάται η επίδραση του δημόσιου χρέους στην οικονομική ανάπτυξη στις ΗΠΑ. Μέσα από την επισκόπηση της θεωρητικής και εμπειρικής βιβλιογραφίας, παρουσιάζεται μια τάση αρνητικής συσχέτισης ανάμεσα τους. Ειδικότερα, χρησιμοποιούνται δεδομένα των ΗΠΑ για την περίοδο 1980-2018 που αφορούν στο δημόσιο χρέος, στην οικονομική ανάπτυξη, στην ανεργία και στις επενδύσεις. Τα δεδομένα, μελετήθηκαν σε όλο το εύρος της παραπάνω χρονικής περιόδου αλλά και σε υποσύνολα αυτής και υποστήριξαν την αρνητική συσχέτιση αλλά δεν βρέθηκαν στοιχεία αιτιώδους σχέσης μεταξύ δημοσίου χρέους και οικονομικής ανάπτυξης. Επιπλέον, διαπιστώθηκε αρνητική συσχέτιση του δημοσίου χρέους με τις επενδύσεις καθώς και της οικονομικής ανάπτυξης με την ανεργία. Η συγκεκριμένη μελέτη, καινοτομεί ως προς τον επαναπροσδιορισμό της συσχέτισης χρέους και ανάπτυξης στο ευρύτερο πλαίσιο των διεθνών σχέσεων και υποστηρίζεται ότι, δεν καθίσταται δυνατός ο καθορισμός ενός κοινού ορίου για το δημόσιο χρέος για όλες τις χώρες καθόσον αυτές διαθέτουν διαφορετική δυναμική στην διαχείριση του, η οποία σε μεγάλο βαθμό οφείλεται στην θέση τους στην διεθνή σκακιέρα. Επιπλέον, διαπιστώνεται ότι η συσχέτιση είναι περισσότερο πολύπλοκη από όσο φαίνεται και απαιτείται περαιτέρω διερεύνηση, λαμβάνοντας υπόψη και άλλους παράγοντες όπως η ανεργία, οι επενδύσεις και το ανθρώπινο κεφάλαιο με στόχο την εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων σχετικά με τις μεταρρυθμίσεις που εκτιμάται ότι θα είναι ωφέλιμο να εφαρμοστούν από τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής. Τέλος, εκτιμάται ότι η προσαρμογή στις νέες τεχνολογικές προκλήσεις και η παροχή κινήτρων για επενδύσεις σε *Πράσινη Οικονομία* θα δράσουν ως καταλύτες στην ανάπτυξη και θα περιορίσουν τον αποσταθεροποιητικό ρόλο της οικονομικής ύφεσης στον κοινωνικό ιστό.

Λέξεις Κλειδιά: Χρέος, Οικονομική Ανάπτυξη, ΗΠΑ, Διεθνείς Σχέσεις, Διπλωματία της Οικονομίας, Ανθρώπινο Κεφάλαιο

ABSTRACT

This study investigates the impact of public debt on the economic growth of the United States of America. Through the review of theoretical and empirical literature a tendency for a negative correlation between the two is presented. More specifically, US data on public debt, economic growth, unemployment and investments for the period 1980-2018 are used. The data were studied covering the entire range of the aforementioned time period, as well as subsets thereof, and supported this negative correlation, but no evidence of a causal relationship between government debt and economic growth was found. In addition, a negative correlation between public debt and investments, and between economic growth and unemployment was found. This study is innovative in the sense that it redefines the debt and growth correlation in the wider context of international relations, and argues that it is not possible to define a common debt ceiling for all countries, because the position of each country on the chessboard largely affects its dynamics in managing its public debt. In addition, it is found that this correlation is more complex than it seems, and further investigation is needed, taking into account other factors such as unemployment, investments and human capital, in order to draw useful conclusions about reforms that will be considered beneficial, if implemented by policy makers. Finally, it is expected that the adaptation to new technological challenges, and the stimulation of investments in the Green Economy, will act as catalysts for growth and will reduce the destabilizing role of the economic downturn on the social web.

Key Words: Debt, Economic Growth, USA, International Relations, Economic Diplomacy, Human Capital

Υπεύθυνη Δήλωση

«Δηλώνω υπευθύνως, ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάσθηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία.

Δηλώνω επίσης υπευθύνως, ότι όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου».

Βασίλειος Θάνος

12 Δεκεμβρίου 2019

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ	5
1.1 Συσχέτιση Δημοσίου Χρέους και Οικονομικής Ανάπτυξης σε Διεθνές Επίπεδο	16
1.2 Η Συσχέτιση Οικονομικής Ανάπτυξης και Δημοσίου Χρέους – Μία Αμφίδρομη Σχέση	28
1.3 Συσχέτιση Δημοσίου Χρέους και Οικονομικής Ανάπτυξης στις ΗΠΑ.....	31
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2° : ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΔΕΔΟΜΕΝΑ.....	37
2.1 Δημόσιο Χρέος.....	39
2.2 Οικονομική Ανάπτυξη	44
2.3 Ανεργία	46
2.4 Επενδύσεις	47
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3° : ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ	49
3.1 Χρέος και Οικονομική Ανάπτυξη	50
3.2 Οικονομική Ανάπτυξη και Δημόσιο Χρέος.....	54
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4° :Προτάσεις Πολιτικών Μεταρρυθμίσεων	57
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΕΡΕΥΝΑ.....	63
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	71

ΛΙΣΤΑ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1.1: Παγκόσμια Κατάταξη Ανταγωνιστικότητας 2019	A-1
Πίνακας 1.2: Ανταγωνιστικότητα ΗΠΑ 2019	A-1
Πίνακας 2.1: Συσχέτιση Δημόσιου Χρέους ΗΠΑ με Σημαντικά Ιστορικά Γεγονότα	A-2
Πίνακας 2.2: Δεδομένα Δημόσιου Χρέους ΗΠΑ (1980-2018)	A-3
Πίνακας 2.3: Δεδομένα Οικονομικής Ανάπτυξης ΗΠΑ (1980-2018)	A-3
Πίνακας 2.4: Δεδομένα Ποσοστού Ανεργίας ΗΠΑ (1980-2018)	A-4
Πίνακας 2.5: Δεδομένα Ποσοστού Επενδύσεων ΗΠΑ (1980-2018)	A-4
Πίνακας 3.1: Δεδομένα Ανάπτυξης- Ανεργίας – Επενδύσεων σε Συνάρτηση με Ποσοστά του Δημόσιου Χρέους στις ΗΠΑ (1980-2018)	A-5
Πίνακας 3.2: Δεδομένα Ανάπτυξης- Ανεργίας – Επενδύσεων σε Συνάρτηση με το Δημόσιο Χρέος σε Συγκεκριμένες Χρονικές Περιόδους στις ΗΠΑ (1980-2018)	A-5
Πίνακας 3.3: Δεδομένα Δημόσιου Χρέους- Ανεργίας – Επενδύσεων σε Συνάρτηση με την Οικονομική Ανάπτυξη σε Συγκεκριμένες Χρονικές Περιόδους στις ΗΠΑ (1980-2018)	A-5

ΛΙΣΤΑ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 1.1:	Πρόβλεψη Παγκόσμιας Οικονομικής Ανάπτυξης	14
Διάγραμμα 1.2:	Συσχέτιση Δημοσίου Χρέους και Οικονομικής Ανάπτυξης	17
Διάγραμμα 1.3:	Συσχέτιση Δημοσίου Χρέους και Οικονομικής Ανάπτυξης	21
Διάγραμμα 1.4:	Σχέση Δημοσίου Χρέους και Οικονομικής Ανάπτυξης	24
Διάγραμμα 2.1:	Παγκόσμια Οικονομική Επιβράδυνση	40
Διάγραμμα 2.2:	Πορεία Δημοσίου Χρέους στις ΗΠΑ (1790-2015)	42
Διάγραμμα 2.3:	Πορεία Δημοσίου Χρέους ανά Πρόεδρο ΗΠΑ	43
Διάγραμμα 2.4:	Πορεία Δημοσίου Χρέους στις ΗΠΑ (1980-2018)	45
Διάγραμμα 2.5:	Πορεία Οικονομικής Ανάπτυξης στις ΗΠΑ (1980-2018)	46
Διάγραμμα 2.6:	Πορεία Ποσοστού Ανεργίας στις ΗΠΑ (1980-2018)	48
Διάγραμμα 2.7:	Πορεία Ποσοστού Επενδύσεων στις ΗΠΑ (1980-2018)	49
Διάγραμμα 3.1:	Πορεία Δημοσίου Χρέους και Οικονομικής Ανάπτυξης στις ΗΠΑ (1980-2018)	51
Διάγραμμα 3.2:	Πορεία Ανάπτυξης – Ανεργίας – Επενδύσεων σε Συνάρτηση με Ποσοστά του Δημοσίου Χρέους στις ΗΠΑ (1980-2018)	53
Διάγραμμα 3.3:	Πορεία Ανάπτυξης – Ανεργίας – Επενδύσεων σε Συνάρτηση με το Δημόσιο Χρέος σε Συγκεκριμένες Χρονικές Περιόδους στις ΗΠΑ (1980-2018)	54
Διάγραμμα 3.4:	Πορεία Δημοσίου Χρέους – Ανεργίας – Επενδύσεων σε Συνάρτηση με την Οικονομική Ανάπτυξη σε Συγκεκριμένες Χρονικές Περιόδους στις ΗΠΑ	56

ΑΚΡΩΝΥΜΑ

ΑΕΠ:	Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν
ΑΞΕ:	Άμεσες Ξένες Επενδύσεις
ΔΝΤ:	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
ΕΕ:	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΗΠΑ:	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
ΟΕΥ:	Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων
ΟΗΕ:	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΟΟΣΑ:	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
ΠΟΕ:	Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου
4ΒΕ:	4 ^η Βιομηχανική Επανάσταση
IMF:	International Monetary Fund
OECD:	Organization for Economic Co-operation and Development
USA / US:	United States of America. / United States
WEO:	World Economic Outlook

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

« Δει δη χρημάτων και άνευ τούτων ουδέν εστί των δεόντων γενέσθαι »

Δημοσθένης

Από την αρχαιότητα έως σήμερα, έχει διαπιστωθεί ότι η οικονομία διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στον μακροπρόθεσμο σχεδιασμό κάθε κράτους. Σήμερα, η οικονομία σταδιακά έχει αναλάβει τα ηνία πολιτικής επιρροής και ξεπερνώντας τα εθνικά σύνορα, αναδεικνύει τον ρόλο των διεθνών σχέσεων ως μέσο επίτευξης των εθνικών στόχων, υπογραμμίζοντας ταυτόχρονα την αλληλεξάρτηση των κρατών. Σε αυτό πλαίσιο, η οικονομική κρίση του 2007, μοιραία επηρέασε το διεθνές οικονομικό σύστημα μιας και οι δρώντες αυτού βρέθηκαν αντιμέτωποι¹ με την οικονομική ύφεση. Έτσι, ένα κοινό πρόβλημα για τις περισσότερες βιομηχανικές χώρες τις τελευταίες δεκαετίες, αποτελεί το *Δημόσιο Χρέος*. Για παράδειγμα στην Ευρώπη, πολλές οικονομίες χαρακτηρίζονται από δείκτες δημόσιου χρέους ως προς το ΑΕΠ που αυξάνονται σχεδόν μονότονα από τον Β' ΠΠ. Η αύξηση αυτή, προβληματίζει ιδιαίτερα τους φορείς χάραξης πολιτικής μιας και αυτοί φέρουν την ευθύνη για την εξέλιξη του δημόσιου χρέους στις χώρες τους (Greiner & Fincke, 2009).

Σε αυτό το πλαίσιο, η προσπάθεια βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης των ανθρώπων (τουλάχιστον ως προς την υλική τους διάσταση), αποτελεί βασικό κίνητρο των υπευθύνων χάραξης πολιτικής για την ενδυνάμωση της οικονομικής ανάπτυξης. Κατόπιν τούτου, σε μία προσπάθεια ορισμού της οικονομικής ανάπτυξης, έχει υποστηριχθεί ότι είναι μία πολυδιάστατη διαδικασία που οδηγεί στην ικανοποίηση των βασικών αναγκών του ανθρώπου, ενισχύει τον αυτοσεβασμό του και το σεβασμό του κοινωνικού συνόλου μέσα στο οποίο ζει και επαυξάνει τη δυνατότητα υλικών επιλογών του (Τσακλόγλου, 2009). Καθόσον οι πόροι είναι περιορισμένοι, οι διάφορες κυβερνήσεις καταφεύγουν στον δανεισμό και ως εκ τούτου στο δημόσιο χρέος, με απώτερο στόχο την βελτίωση της ποιότητας της ζωής των ανθρώπων και την οικονομική ευρωστία της χώρας (Olukunmi, 2007). Άλλωστε,

¹ Αξίζει να σημειωθεί, ότι αν και το πρόβλημα ήταν κοινό, εν τούτοις δεν είχε τα ίδια χαρακτηριστικά πίεσης για όλα τα κράτη.

σύμφωνα με περιπτώσιολογικές μελέτες, έχει αποδειχθεί ότι η έλλειψη εγχώριων αποταμιεύσεων για την χρηματοδότηση των παραγωγικών δραστηριοτήτων είναι ένας από τους λόγους που πολλές φορές αναγκάζει τα έθνη να δανειστούν (Nwannebuike, et al., 2016).

Ένα βασικό σημείο, είναι ότι δεν είναι όλα τα χρέη ίδια αλλά ούτε και η σχέση μεταξύ χρέους και ανάπτυξης της παραγωγής είναι η ίδια σε όλες τις χώρες (Jung Kim & Zhang , 2019). Αυτή η σχέση εξαρτάται επίσης από την πηγή χρηματοδότησης (εσωτερική ή/και εξωτερική) και σίγουρα διαφέρει μεταξύ χωρών που διαθέτουν διαφορετικό βαθμό οικονομικής ανάπτυξης ή διαφορετικά καθεστάτα συναλλαγματικής ισοτιμίας. Άλλωστε, η βιώσιμη ανάπτυξη είναι και υπήρξε ένας από τους βασικούς στόχους κάθε κυβέρνησης.

Η οικονομική κρίση που ξεκίνησε από τις ΗΠΑ το 2008, μετατράπηκε σε κρίση δημόσιου χρέους, ιδιαίτερα σε ορισμένες χώρες στην Ευρώπη². Πιο συγκεκριμένα, καθόσον οι τράπεζες έπρεπε να υποστηριχθούν από τις κυβερνήσεις, προκειμένου να αποτραπεί η κατάρρευση του τραπεζικού συστήματος, το δημόσιο χρέος σε σχέση με το ΑΕΠ αυξήθηκε δραματικά (Greiner & Fincke, 2009). Ενδεικτικά, ο μέσος όρος του συνολικού χρέους προς το ΑΕΠ αυξήθηκε από 111.2% το 1970 σε 186,5% το 2014. Συνολικά, το παγκόσμιο χρέος ως προς το ΑΕΠ έφτασε σε πολύ υψηλά επίπεδα, δημιουργώντας πολλές ανησυχίες τόσο σε ακαδημαϊκό επίπεδο όσο και σε πολιτικό, καθόσον περαιτέρω αύξηση του χρέους, καθιστά τις εθνικές οικονομίες περισσότερο ευάλωτες (Jung Kim & Zhang , 2019).

Η παγκόσμια οικονομία σήμερα, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι βρίσκεται σε επιβράδυνση³ και στα αίτια αυτής αναγνωρίζεται η αύξηση τόσο των εμπορικών φραγμών όσο και των γεωπολιτικών εντάσεων (International Monetary Fund;, 2019). Ιδιαίτερα εκτιμάται, ότι οι εμπορικές εντάσεις μεταξύ ΗΠΑ και Κίνας θα μειώσουν σωρευτικά το επίπεδο του παγκόσμιου ΑΕΠ κατά 0,8% μέχρι το 2020.

² Ειδικά, η Ιρλανδία, η Ιταλία, η Ελλάδα και η Πορτογαλία, που είχαν συσσωρεύσει ένα τεράστιο ποσό του δημόσιου χρέους σε σχέση με το ΑΕΠ, ήδη πριν από το ξέσπασμα της κρίσης, είχαν να αντιμετωπίσουν πολύ σοβαρά ζητήματα (Greiner & Fincke, 2009).

³ Σχετικά με την πρόβλεψη της παγκόσμιας οικονομίας 2018-2020, όπως ο Πίνακας 1.1. Συνολικά, η αύξηση του όγκου του εμπορίου κατά το πρώτο εξάμηνο του 2019 μειώθηκε στο 1%, το οποίο αντιστοιχεί στο ασθενέστερο επίπεδο από το 2012.

Αναφορικά με τις αναπτυσσόμενες οικονομίες, παρατηρείται ότι εξακολουθούν να επιβραδύνουν προς το χαμηλότερο μακροπρόθεσμο δυναμικό τους, μιας και η ανάπτυξη υποβαθμίστηκε σε 1,7% για το 2019 (έναντι 2,3% το 2018) και αναμένεται να παραμείνει σε αυτό το επίπεδο το 2020. Από την άλλη, στις αναπτυσσόμενες οικονομίες, παρατηρείται επιβράδυνση στο 3,9% για το 2019 (σε σύγκριση με 4,5% το 2018). Όσον αφορά στις ΗΠΑ, οι προβλέψεις είναι ότι θα επιβραδυνθεί περαιτέρω μέχρι το 2020.

Βασικό ερώτημα παραμένει αν οι αναπτυσσόμενες χώρες, με υψηλό δημόσιο χρέος, τείνουν να μειώνουν σταδιακά τον ρυθμό οικονομικής τους ανάπτυξης. Έτσι, η παρούσα εργασία, έχει ως στόχο την διερεύνηση της δυναμικής της σχέσης ανάμεσα στο δημόσιο χρέος και στην οικονομική ανάπτυξη στις ΗΠΑ, με απώτερο σκοπό την εξαγωγή ωφέλιμων γενικών συμπερασμάτων, προκειμένου να ανατραπουν οι προβλέψεις οικονομικής επιβράδυνσης. Άλλωστε, για όσο χρονικό διάστημα το δημόσιο χρέος βρίσκεται σε πολύ υψηλά επίπεδα⁴, υπάρχει έντονη ανησυχία από τους υπεύθυνους για την χάραξη πολιτικής για τις επιπτώσεις στην οικονομική ανάπτυξη (Vighneswara, 2015).

Σε αυτή την προσπάθεια, ένα βασικό στοιχείο αποτελεί η διερεύνηση θεμάτων που αφορούν σε ευκαιρίες ή/και κινδύνους που ελλοχεύουν τα υψηλά επίπεδα δανεισμού. Η διερεύνηση της συγκεκριμένης σχέσης, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, ιδιαίτερα στην μετά την οικονομική κρίση εποχή μιας και πλέον υπάρχει περισσότερο ανάγκη από ποτέ για την στήριξη της οικονομικής ανάπτυξης (Vighneswara, 2015). Ένα άλλο βασικό στοιχείο, αφορά στον βαθμό στον οποίο τα υψηλά δημόσια χρέη ενδέχεται να έχουν δυσμενείς επιπτώσεις στη συσσώρευση κεφαλαίου, καθώς και στην παραγωγικότητα με συνέπεια να επιβραδύνουν τον ρυθμό της οικονομικής ανάπτυξης. Αυτό μπορεί να συμβεί μέσω διαφόρων διαύλων, συμπεριλαμβανομένων υψηλότερων μακροπρόθεσμων επιτοκίων, ενδεχομένως υψηλότερων μελλοντικών στρεβλωτικών φόρων, υψηλότερου πληθωρισμού, μεγαλύτερης αβεβαιότητας και ευπάθειας σε κρίσεις (Kumar & Woo, 2010).

⁴ Πολλές από τις χώρες της ευρωζώνης και ιδιαίτερα την Ελλάδα, παλεύουν με ένα συνδυασμό των υψηλών επιπέδων χρέους, τα δημοσιονομικά ελλείμματα και εύθραυστη ανάπτυξη (Vighneswara, 2015).

Καθόσον η έννοια της οικονομικής ανάπτυξης είναι συνώνυμο με το εθνικό συμφέρον, η διερεύνηση της σχέσης της με το δημόσιο χρέος, αποτέλεσε βασικό κίνητρο για την παρούσα μελέτη. Για τον σκοπό αυτό, θα ληφθούν υπόψη οι σχετικές θεωρητικές και εμπειρικές προσεγγίσεις αναφορικά με αυτό το θέμα, χωρίς να διενεργείται περισσότερο εμβάθυνση σε άλλες μεταβλητές⁵ που θεωρείται ότι επηρεάζουν την δυναμική αυτής της σχέσης. Ιδιαίτερα, θα διερευνηθεί η σχέση του δημόσιου χρέους και της οικονομικής ανάπτυξης, λαμβάνοντας υπόψη θεωρίες (ενίοτε αντικρουόμενες) που υποστηρίζουν την ύπαρξη (ή μη) ενός κοινού σημείου καμπής, στο οποίο το δημόσιο χρέος έχει δραματικά αρνητικές συνέπειες⁶ πάνω στην οικονομική ανάπτυξη.

Ειδικότερα, στο πρώτο κεφάλαιο εξετάζεται η υπάρχουσα βιβλιογραφία και γίνεται προσπάθεια παρουσίασης ενός λειτουργικού ορισμού για τις έννοιες του δημοσίου χρέους και της οικονομικής ανάπτυξης καθώς και την προσέγγιση των ερευνών αναφορικά με την μεταξύ τους σχέση, τόσο σε παγκόσμιο επίπεδο όσο και στις ΗΠΑ ιδιαίτερα. Με βάση αυτό τον ορισμό και μετά την ανασκόπηση της διαθέσιμης βιβλιογραφίας, στο δεύτερο κεφάλαιο θα παρουσιαστούν τα δεδομένα για το δημόσιο χρέος και την οικονομική ανάπτυξη στις ΗΠΑ, για την χρονική περίοδο 1980-2018 καθώς και η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε στην σχετική μελέτη. Στην συνέχεια στο τρίτο κεφάλαιο θα αναλυθούν τα παραπάνω δεδομένα και ιδιαίτερα η πορεία των δύο οικονομικών μεγεθών στην χρονική περίοδο που εξετάζεται. Κατόπιν, στο τέταρτο κεφάλαιο, με βάση την ανάλυση που προηγήθηκε, θα παρουσιαστούν προτάσεις πολιτικής μεταρρυθμίσεων που εκτιμάται ότι θα ενδυναμώσουν την οικονομική ανάπτυξη τα επόμενα χρόνια. Τέλος, θα παρουσιαστούν τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την σχετική μελέτη, αναφορικά με την συσχέτιση δημοσίου χρέους και οικονομικής ανάπτυξης καθώς και προτάσεις για μελλοντική διερεύνηση.

⁵ Ενδεικτικά, μία μεταβλητή που θεωρείται ότι επηρεάζει την επίδραση του δημόσιου χρέους στην ανάπτυξη, είναι η διαφθορά (Eunji, et al., 2017).

⁶ Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, παρουσιάζει ότι αναφορικά με τις σχετικές διορθωτικές αλλαγές, υπάρχει από την μία πλευρά η άποψη εφαρμογής δημοσιονομικής πολιτικής λιτότητας ενώ από την άλλη ότι η διόρθωση επιτυγχάνεται μέσω δράσεων που ευνοούν την οικονομική ανάπτυξη, παρά με την μείωση του χρέους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

Το οικονομικό τοπίο, όπως έχει διαμορφωθεί από την εποχή μετά την Συμφωνία *Bretton Woods* και ιδιαίτερα μετά την πρόσφατη οικονομική ύφεση που ξεκίνησε το 2007 στις ΗΠΑ και επεκτάθηκε στη συνέχεια στην ΕΕ και τον υπόλοιπο κόσμο, είναι ιδιαίτερα περίπλοκο αλλά συνάμα ενδιαφέρον. Σε αυτό το πλαίσιο και με στόχο την διερεύνηση συσχέτισης δημοσίου χρέους και οικονομικής ανάπτυξης στις ΗΠΑ, η βιβλιογραφική ανασκόπηση δομείται πάνω σε θεωρητικές και εμπειρικές προσεγγίσεις των εννοιών της διπλωματίας της οικονομίας, του δημόσιου χρέους, της οικονομικής ανάπτυξης καθώς και της συσχέτισης τους, τόσο σε παγκόσμιο επίπεδο όσο και σε εθνικό επίπεδο, για την υπό εξέταση οικονομία των ΗΠΑ. Ιδιαίτερα, στην διεθνή βιβλιογραφία, υπάρχουν αρκετές μελέτες σχετικά με το ρόλο του χρέους στη μακροοικονομική σταθερότητα και στην αειφόρο ανάπτυξη.

Αναμφίβολα, η παγκόσμια οικονομική τάξη, έχει υποστεί μεγάλες αλλαγές τα τελευταία 60 χρόνια. Με αφορμή την προσπάθεια ανασυγκρότησης μετά τον Β' ΠΠ, η ίδρυση της Γενικής Συμφωνίας Δασμών και Εμπορίου (GATT), που έγινε ο ΠΟΕ το 1995, έφερε την επανάσταση⁷ στις οικονομικές συναλλαγές. Σε αυτό το πλαίσιο, η παγκοσμιοποίηση⁸ έχει τροποποιήσει τον τρόπο λειτουργίας των οικονομικών σχέσεων στον κόσμο, επηρεάζοντας την οικονομική, κοινωνική και πολιτική μορφή των κρατών. Επιπλέον, στα χαρακτηριστικά της αναφέρεται ένα σύνθετο σύνολο διασυνδέσεων και αλληλεξαρτήσεων με αυξανόμενο αριθμό παραγόντων που προσπαθούν να επηρεάσουν το αποτέλεσμα αυτών των σχέσεων.

Σε αυτή την προσπάθεια επηρεασμού λαμβάνουν μέρος τόσο κυβερνητικοί όσο και μη κυβερνητικοί δρώντες, με απώτερο σκοπό την δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών οικονομικής ανάπτυξης τόσο αποτρέποντας διαφόρους οικονομικούς κινδύνους (λχ οικονομικές κυρώσεις) όσο και συμμετέχοντας σε οργανισμούς που διαφυλάττουν το κύρος της χώρας που εκπροσωπούν (Saner & Yiu, 2003). Με την

⁷ Αναμφισβήτητα όμως, η ανατροπή ήρθε από την άνοδο των αναπτυσσόμενων χωρών και την ένταξη της Κίνας στον ΠΟΕ το 2001.

⁸ Σχετικά, με την **Παγκοσμιοποίηση** έχει παρατηρηθεί ότι: «Η Παγκοσμιοποίηση δεν είναι φαινόμενο. Δεν είναι απλώς μια τάση που περνάει. Σήμερα είναι ένα γενικό διεθνές σύστημα που διαμορφώνει την εσωτερική πολιτική και τις εξωτερικές σχέσεις σχεδόν σε κάθε χώρα, και πρέπει να το κατανοήσουμε ως τέτοιο» (Friedman, 2000).

παγκοσμιοποίηση πλέον το μέγεθος του εμπορίου δεν είναι μόνο τοπικό, εθνικό ή ακόμη και περιφερειακό, αλλά επεκτείνεται σε παγκόσμιο επίπεδο. Τα εθνικά ζητήματα έχουν καταστεί παγκόσμια, όπως η ειρήνη, η ασφάλεια, η ανάπτυξη, η τρομοκρατία, η κλιματική αλλαγή καθώς και η οικονομική κρίση.

Κατόπιν των παραπάνω, προκύπτει ότι εξαιτίας της παγκοσμιοποίησης, το δημόσιο χρέος και η οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας, έχουν ενταχθεί σε ένα ευρύτερο πλαίσιο εξωτερικής πολιτικής. Αυτό διότι, η πολιτική που ακολουθείται σε μία χώρα αναφορικά με τα δημοσιονομικά της σε συνδυασμό με τις υποχρεώσεις που οφείλει να εκπληρώσει στους πιστωτές της (διεθνείς οργανισμοί, ξένες κυβερνήσεις αλλά και ιδιώτες), μοιραία επηρεάζει την πολιτική που θα ακολουθήσει στα εξωτερικά της θέματα, ιδιαίτερα όταν σε ορισμένα από αυτά εμπλέκονται οι πιστωτές της.

Στην παραπάνω σχέση, παρατηρείται ότι καθοριστικό ρόλο διαδραματίζουν τα φορτία ισχύος που διαθέτουν τα κράτη ως δρώντες του διεθνούς συστήματος και που χρησιμοποιούν σύμφωνα με την εξωτερική πολιτική που υιοθετούν (σχετικά πιο αναλυτική περιγραφή σχετικά με την Εξωτερική Πολιτική και την Ισχύ, όπως στο Παράρτημα «B»). Άλλωστε, όπως όλα τα μεγάλα κράτη, οι ΗΠΑ νοιάζονται για την ισορροπία ισχύος και έτσι μοιραία ανταγωνίζονται μεταξύ τους για την αύξηση των φορτίων ισχύος τους (Mearsheimer 2007), που σχετίζονται άμεσα από την οικονομική ισχύ ενός κράτους. Έτσι, υπεισέρχεται η έννοια της «*Διπλωματίας της Οικονομίας*»⁹. Η πρώτη προσπάθεια για τον ορισμό της έννοιας, χρονολογείται από την αρχή του 21ου αιώνα αλλά η βαθύτερη προσέγγιση αυτής της έννοιας, πραγματοποιείται από το 2000 και μετά (Berridge & James, 2003).

Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι, η έννοια αυτή συντίθεται από τρία κυρίως μέρη (Rana, 2011), που το καθένα όμως έχει ένα ευρύτερο πεδίο εφαρμογή. Ειδικότερα, αυτά τα τρία μέρη αφορούν στη διευκόλυνση της πρόσβασης, για τις εθνικές επιχειρήσεις, στις ξένες αγορές, στην προσέλκυση ΑΞΕ στην εθνική επικράτεια

⁹ Η έννοια της οικονομικής διπλωματίας έχει αναδειχθεί σταδιακά κατά τα τελευταία 50 χρόνια, καθώς η οικονομία έχει καταστεί η βασική κινητήρια δύναμη της πολιτικής επιρροής. Η μεταπολεμική τάξη, η οποία ξεκίνησε με το σχέδιο *Marshall* και αργότερα με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα χάλυβα και άνθρακα, ήταν σαφώς οικονομική. Έτσι, οι μεγάλες παγκόσμιες οικονομίες διεξήγαγαν τη διπλωματία τους με έμφαση στα οικονομικά, εμπορικά και ιδιωτικά συμφέροντά τους.

καθώς και στην άσκηση επιρροής στο διεθνές σύστημα για την εξυπηρέτηση του εθνικού συμφέροντος.

Από τα παραπάνω, διαφαίνεται ότι, στον όρο «*Οικονομική Διπλωματία*», αποδίδεται η χρήση στο εξωτερικό, από το κράτος, ενός ευρέος φάσματος οικονομικών εργαλείων με στόχο την διασφάλιση του εθνικού συμφέροντος, την συμμετοχή της χώρας σε οργανισμούς και φόρα σε ένα ευρύ πεδίο θεμάτων όπως η ασφάλεια, οι φυσικοί πόροι, το κλίμα, η ενέργεια, το εμπόριο, η ανάπτυξη, η μετανάστευση, οι επενδύσεις, η ανάπτυξη, η επιρροή και η διαπραγμάτευση (Gelin, 2016). Έτσι, διαφαίνεται ότι ο στόχος αυτής είναι τόσο η τόνωση της οικονομικής ανάπτυξης όσο και η ανάπτυξη γεωπολιτικής επιρροής και ενός διπλωματικού δικτύου, με γνώμονα την προαγωγή των εθνικών συμφερόντων. Επιπλέον, στον ορισμό αυτής, περιλαμβάνονται επίσης οι έννοιες των ανταμοιβών και των κυρώσεων (Berridge & James, 2003). Αναμφίβολα, τα οικονομικά μέσα έχουν καταστεί σαφώς ένα σημαντικό εργαλείο πολιτικής διπλωματίας και εξωτερικής επιρροής, όπως καταδεικνύεται από τις οικονομικές κυρώσεις που επιβλήθηκαν στην Κούβα, το Ιράν και τη Ρωσία.

Η σημασία της οικονομικής διπλωματίας, ως μέσο επίτευξης των στόχων της, μέσω της προάσπισης των οικονομικών της συμφερόντων, έχει επίσης αναγνωριστεί και από την ΕΕ (Bouyala Imbert, 2017). Προηγούμενες μελέτες, έχουν δείξει ότι τόσο η ΕΕ όσο και οι ΗΠΑ, έχουν χρησιμοποιήσει την οικονομική διπλωματία προκειμένου να βοηθήσουν στη μεταρρύθμιση των οικονομικών θεσμών των χωρών της Βόρειας Αφρικής, αν και συνήθως τα εργαλεία που χρησιμοποιούνται διαφέρουν μεταξύ τους¹⁰. Πιο συγκεκριμένα, μελετήθηκε το γεγονός ότι αν και σύμμαχοι οι ΕΕ και ΗΠΑ, φαίνεται να ανταγωνίζονται για την θέση που κατέχουν στο διεθνές σύστημα¹¹ αναφορικά με την παγκόσμια οικονομία. Ειδικότερα στις χώρες της Βορείου Αφρικής, δεν φαίνεται να επιδιώκουν ριζικό μετασχηματισμό στην περιοχή αλλά περιορισμένες εμπορικές μεταρρυθμίσεις σε τέτοιο βαθμό που θα μπορούν οι εκάστοτε κυβερνήσεις να ελέγχουν (Holden, 2009).

¹⁰ Τα κίνητρα θεωρητικά άπτονται της διάστασης της ασφάλειας μιας και μία χώρα που έχει οικονομική στασιμότητα, έχει αυξημένο κίνδυνο παρουσίασης στοιχείων εξτρεμισμού. Αντιθέτως, ένα πιο φιλελεύθερο και ολοκληρωμένο οικονομικό πλαίσιο θα επιτρέψει μεγαλύτερη ανάπτυξη, συνοχή και σταθερότητα (Holden, 2009).

¹¹ Σε αυτό το σημείο, υποδηλώνεται η έννοια της ισχύος (Holden, 2009).

Πέραν αυτού, σε άλλη μελέτη, παρατηρείται ότι οι ΗΠΑ, την περίοδο μετά τον Ψυχρό Πόλεμο, ενέταξαν στο γενικότερο πλαίσιο της εξωτερική τους πολιτικής τα οικονομικά μέσα λαμβάνοντας υπόψη την οικονομική ισχύ (ή δυνατότητα κατά περίπτωση) της χώρας με την οποία επεδίωξαν να συνεργαστούν, στο πλαίσιο υποστήριξης των εθνικών τους συμφερόντων. Έτσι, παρατηρήθηκε ότι οι ΗΠΑ, με απώτερο στόχο την οικονομική τους ενίσχυση (εξυπηρετώντας με αυτόν τον τρόπο τα εθνικά τους συμφέροντα), υιοθέτησαν στρατηγική επέκτασης της πολιτικής τους επιρροής σε χώρες με «*Μεγάλη Αναπτυσσόμενη Αγορά*»¹². Σε αυτό δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση καθόσον θεωρήθηκε ότι οι συγκεκριμένες χώρες είχαν την δυναμική να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο τόσο σε περιφερειακό όσο και διεθνές επίπεδο και έτσι οι ΗΠΑ προέβησαν στην σύναψη αρκετών εμπορικών συμφωνιών με αυτές (Stremlau, 1995).

Προκειμένου να διερευνηθεί η συσχέτιση δημοσίου χρέους και οικονομικής ανάπτυξης, κρίνεται αρχικά απαραίτητο η προσέγγιση της έννοιας του *Εξωτερικού Χρέους*. Έτσι, ως εξωτερικό χρέος έχει οριστεί το ποσό που έχει δανειστεί μία χώρα από ξένους δανειστές, συμπεριλαμβανομένων εμπορικών τραπεζών, κυβερνήσεων ή διεθνών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων. Αυτό καθίστανται αναγκαίο στην περίπτωση που οι εγχώριοι χρηματοοικονομικοί πόροι δεν επαρκούν για τη χρηματοδότηση δημόσιων αγαθών που αυξάνουν την ευημερία των πολιτών και προάγουν την οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Κατά κύριο λόγο, τα εξωτερικά χρέη είναι κεφάλαια που προέρχονται από το εξωτερικό της χώρας, συνήθως σε ξένο νόμισμα και είναι έντοκα για τη χρηματοδότηση συγκεκριμένων έργων (Arnove, et al., 2005).

Επιπλέον, σχετικά με το εξωτερικό χρέος, έχει υποστηριχθεί ότι αποτελεί συνιστώσα του συνολικού χρέους μιας χώρας που κατέχεται από πιστωτές εκτός χωρών, επιστρεπτέων σε ξένο νόμισμα ή αγαθά και υπηρεσίες. Πιο συγκεκριμένα, είναι το άθροισμα του δημοσίου χρέους, του δημοσίου εξασφαλισμένου χρέους, του

¹² Οι χώρες αυτές είχαν την ονομασία **Big Emerging Markets/BEMs** και ανάμεσα τους συγκαταλεγόταν η Κίνα (συμπεριλαμβανομένης της Ταϊβάν και του Χονγκ Κονγκ), η Ινδονησία, Βραζιλία, Μεξικό, Τουρκία, Νότια Κορέα, Νότια Αφρική και Αργεντινή. Ιδιαίτερα για την Τουρκία, θεωρήθηκε ότι η οικονομική επιτυχία σε αυτή την χώρα θα είχε θετικά αποτελέσματα στην Μέση Ανατολή, σε χώρες της νοτιοδυτικής Ασίας καθώς και σε χώρες που ανήκαν στην πρώην Σοβιετική Ένωση (Stremlau, 1995).

μακροπρόθεσμοι μη εξασφαλισμένου ιδιωτικού χρέους, της πίστωσης του ΔΝΤ και του βραχείας διάρκειας χρέους¹³ (Gharyeni, 2015).

Σχετικά με αυτό, η συνηθέστερη μέθοδος έκδοσης εξωτερικού χρέους είναι μέσω της πώλησης τίτλων ή ομολόγων που υποστηρίζονται από κυβερνητικούς εκδότες. Το εξωτερικό χρέος, διακρίνεται σε δημόσιο και ιδιωτικό. Ένα δημόσιο χρέος γίνεται εξωτερικό εάν ένα κυβερνητικό ομόλογο εγγραφεί και αποκτάται από ξένη οντότητα ή κυβέρνηση. Ωστόσο, το ιδιωτικό χρέος δημιουργείται όταν μια ξένη τράπεζα ή επενδυτής δανείζει χρήματα σε μια εταιρεία. Ο εξωτερικός δανεισμός μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την ανοικοδόμηση εξωτερικών συναλλαγματικών αποθεματικών, τη χρηματοδότηση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών στο ισοζύγιο πληρωμών ή την απόσβεση των χρεών που είχαν προηγουμένως πραγματοποιηθεί. Πρακτικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι το εξωτερικό χρέος είναι συμπλήρωμα των εγχώριων αποταμιεύσεων. Έτσι, το επίπεδο και η εξέλιξη του εξωτερικού χρέους συνδέονται στενά με το ισοζύγιο πληρωμών και την ισορροπία μεταξύ απασχόλησης και πόρων αγαθών και υπηρεσιών (Gharyeni, 2015).

Σε ένα διαχρονικό πλαίσιο, αναφορικά με την προσέγγιση της κατανόησης της φύσης του δημοσίου χρέους, εμφανίζονται δύο βασικά ζητήματα. Πρώτον, σε μια δεδομένη χρονική πορεία του δημοσίου χρέους, αν αυτό είναι ή όχι βιώσιμο. Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα είναι ζωτικής σημασίας, δεδομένου ότι παρέχει πληροφορίες σχετικά με το αν μια δεδομένη πολιτική διαχείρισης του χρέους μπορεί να συνεχιστεί ή αν πρέπει να αλλάξει και, αν ναι, πόσο επείγουσα είναι η ανάγκη για αλλαγή. Δεύτερον, ποιες επιπτώσεις έχουν τα δημόσια ελλείμματα και το δημόσιο χρέος στους ρυθμούς ανάπτυξης των οικονομιών. Φυσικά, αυτά τα δύο προβλήματα είναι αλληλένδετα και δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται ξεχωριστά (Greiner & Fincke, 2009). Ιδιαίτερα, μετά την πρόσφατη οικονομική κρίση, σε παγκόσμιο επίπεδο, ο λόγος του δημοσίου χρέους προς το ΑΕΠ έχει αυξηθεί απότομα ακόμα και σε προηγμένες χώρες. Πιο συγκεκριμένα, ο δείκτης χρέους έχει

¹³ Πρέπει να σημειωθεί ότι το βραχυπρόθεσμο εξωτερικό χρέος έχει ληκτότητα ενός έτους ή λιγότερο. Αντίθετα, το μεσοπρόθεσμο και μακροπρόθεσμο χρέος έχει ληκτότητα άνω του ενός έτους και περιλαμβάνει μεσοπρόθεσμο και μακροπρόθεσμο δάνεια που παρέχονται από το ΔΝΤ. Από την άλλη πλευρά, η συνολική επίδοση του εξωτερικού χρέους είναι το άθροισμα των ποσών των καταβληθέντων ποσών και της καταβολής των τόκων. Σε αυτές περιλαμβάνονται η υπηρεσία βραχυπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων χρεών (δημόσιο χρέος, δημόσιο χρέος ιδιωτικού χρέους και ιδιωτικό μη εξασφαλισμένο χρέος) και η χρήση της πίστωσης του ΔΝΤ.

ξεπεράσει το 100% σε αρκετές χώρες, όπως η Ελλάδα και οι ΗΠΑ. Η συνεχής αύξηση του δημόσιου χρέους έχει εγείρει σοβαρές ανησυχίες όσον αφορά τη δημοσιονομική βιωσιμότητα και την επίδραση στην οικονομία (Eunji, et al., 2017).

Αναμφίβολα, στην σύγχρονη εποχή, λόγω της παγκοσμιοποίησης, οι παγκόσμιες χρηματοπιστωτικές αγορές καθίστανται όλο και πιο φιλελεύθερες, με συνέπεια το εξωτερικό χρέος να μπορεί να προέρχεται από οπουδήποτε στον πλανήτη. Επιπλέον, το εξωτερικό χρέος αποτελεί μια τακτική εισροή νέων κεφαλαίων σε μια χώρα, διασφαλίζοντας ότι μπορεί να αναπτυχθεί και να επενδύσει στην οικονομία της χωρίς να αυξηθεί τεχνητά η προμήθεια χρήματος. Παρόλα αυτά, έχει διαπιστωθεί ότι ορισμένες αναπτυσσόμενες χώρες έχουν μεγάλο εξωτερικό χρέος σε άλλες χώρες, ξένες τράπεζες, ΔΝΤ, Παγκόσμια Τράπεζα και ταμεία περιφερειακής ανάπτυξης. Αυτά τα δάνεια είτε χρησιμοποιήθηκαν για την ανάπτυξη της υποδομής τους είτε για την αποπληρωμή δημοσιονομικού ελλείμματος που προήλθε από ένα μεγάλο εξωτερικό χρέος (Gharyeni, 2015).

Έχει υποστηριχθεί ότι, το δημόσιο χρέος μπορεί να έχει θετική επίδραση στην οικονομία δεδομένου ότι κάθε εισροή κεφαλαίου μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε παραγωγικές επενδύσεις και ως εκ τούτου να επιταχύνει το ρυθμό της οικονομικής ανάπτυξης. Πιο συγκεκριμένα, η εισροή κεφαλαίων μπορεί να επενδυθεί σε τομείς που πραγματεύονται θέματα τεχνολογίας, τεχνολογίας καθώς και πρόσβαση σε ξένες αγορές. Άλλωστε, η συσσώρευση κεφαλαίων με βάση τις αρχές της Κεϋνσιανής θεωρίας, αποτελεί καταλύτη για την οικονομική ανάπτυξη (Arestis & Sawyer, 1998). Ωστόσο, το εξωτερικό χρέος μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις στις επενδύσεις μέσω της διόγκωσης του δημόσιου χρέους και της δυσμενούς πιστοληπτικής αξιολόγησης (Eduardo, 1989).

Μιας και όπως ειπώθηκε παραπάνω, σχετικά με την προέλευση των κεφαλαίων από οποιοδήποτε μέρος στο πλανήτη, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούμε στον δανεισμό από την Κίνα. Στην διεθνή βιβλιογραφία, αν και ο ρόλος της στο παγκόσμιο εμπόριο είναι κατανοητός, δεν είναι δυνατόν να ειπωθεί κάτι ανάλογο για τον ρόλο της στην διεθνή οικονομία. Αναμφίβολα, η Κίνα έχει εξαγάγει ποσά ρεκόρ κεφαλαίου στον υπόλοιπο κόσμο κατά την διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών. Παρόλα αυτά, οι σχετικές χρηματοοικονομικές ροές δεν αναφέρονται στο ΔΝΤ, ΟΑΣΑ ή στην Παγκόσμια Τράπεζα με συνέπεια να μην

υφίσταται ολοκληρωμένη εικόνα σχετικά με το εξωτερικό χρέος, τα υφιστάμενα αποθέματα και τις ροές (Corrola, et al., 2019).

Σε αντίθεση με τις Ηνωμένες Πολιτείες, η Κινεζική κυβέρνηση δεν δημοσιοποιεί στοιχεία αναφορικά με τις δανειοδοτικές της δραστηριότητες στο εξωτερικό. Επιπλέον, ο δανεισμός συνήθως υλοποιείται μέσω κρατικών επιχειρήσεων και οι οφειλέτες είναι επίσης κρατικές επιχειρήσεις και αυτό το είδος δανεισμού από εταιρεία σε εταιρεία συχνά δεν συλλέγεται από τις στατιστικές υπηρεσίες των αναπτυσσόμενων χωρών. Αυτό έχει ως συνέπεια, η επίσημη δανειοδότηση της Κίνας στο εξωτερικό να μην είναι συγκρίσιμη με τις δανειοδοτικές δραστηριότητες των περισσότερων άλλων κυβερνήσεων-πιστωτών (Kraay, 2014). Ιδιαίτερα ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι, μέχρι το τέλος του 2017 η Τράπεζα της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας, είχε συμμετοχή σε ξένα κρατικά ομόλογα σε ποσό που ξεπερνούσε τα 3 δις δολάρια¹⁴ και οι οφειλέτες στην μεγάλη τους πλειοψηφία ήταν αναπτυσσόμενες χώρες (Horn, et al., 2019).

Ένα σημαντικό στοιχείο αναφορικά με το δημόσιο χρέος, είναι ότι είναι δύσκολο κάποιος να διασαφηνίσει ποιος είναι πραγματικά ο δανειστής καθώς και μεγάλο μέρος κεφαλαίων διακινείται μέσω παράκτιων επιχειρήσεων. Σχετικά, έχει διαπιστωθεί ότι οι ροές ιδιωτικού κεφαλαίου από αναπτυσσόμενες χώρες όπως οι ΗΠΑ και η Ευρωζώνη σε μεγάλες επιχειρήσεις αναπτυσσόμενων χωρών (όπως η Βραζιλία, η Κίνα, η Ινδία και η Ρωσία), είναι πολύ μεγαλύτερες από ότι ήταν αναμενόμενο (Corrola, et al., 2019). Τέλος, το ύψος του δημόσιου χρέους, αποτελεί κριτήριο για αρκετούς οργανισμούς, όπως για παράδειγμα στην Ευρωζώνη που σύμφωνα με την Συνθήκη του Μάαστριχτ, έχει τεθεί ως επιτρεπτό όριο το 60%, για την είσοδο κράτους μέλους (Eurostat, 2019).

Στην διερεύνηση της συσχέτισης δημοσίου χρέους και ανάπτυξης, σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η έννοια της *Κρίσης Χρέους*. Άλλωστε, η οποιαδήποτε αναφορά και μέτρα λαμβάνονται αναφορικά με το δημόσιο χρέος, αποσκοπούν στην πρόληψη μιας κρίσης χρέους. Παρόλα αυτά, πιθανές προκλήσεις για σαφή πρόληψη, μπορεί να οφείλονται στην έλλειψη σαφούς και ομόφωνου ορισμού της

¹⁴ Ο αριθμός αυτός υπερβαίνει το τετραπλάσιο του συνόλου των απαιτήσεων από άμεσα δάνεια (710 δισεκατομμύρια το 2018).

έννοιας της κρίσης χρέους και η διερεύνηση θα πρέπει να περιορίζεται στους καθοριστικούς παράγοντες πρόκλησης μιας κρίσης χρέους.

Έτσι, η κρίση χρέους έχει οριστεί ποικιλοτρόπως και με διαφορετικές προσεγγίσεις. Ένας από τους ορισμούς αυτούς, αναφέρεται στην κρίση χρέους ως αδυναμία ή καθυστέρηση αποπληρωμής δημοσίου χρέους ή/και των τόκων αυτού, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι οι πληρωμές αυτές μπορεί να πραγματοποιήθηκαν εντός της περιόδου χάριτος. Σε αυτό τον ορισμό, συμπεριλαμβάνονται και οι συναλλαγές που μπορεί να προκύπτουν όταν ένας ομολογιούχος προσφέρει νέα ασφάλεια ή δέσμη τίτλων που μπορεί να χαρακτηρισθούν ουσιαστικά ως μειωμένη χρηματοοικονομική υποχρέωση (Moody's Investors Service, 2019).

Συναφώς, από μία άλλη σκοπιά, η κρίση δημοσίου χρέους αναφέρεται στην περίπτωση που ο οφειλέτης δεν καταβάλλει την συμφωνημένη δόση ή/και τους τόκους, όπως έχουν προγραμματιστεί στην συμφωνία χρέους. Κατά συνέπεια, η κρίση χρέους λαμβάνει χώρα όταν τόσο σε εγχώριο όσο και σε ξένο νόμισμα ομόλογα, γραμμάτια, αξιόγραφα και χρεόγραφα δεν αποπληρώνονται στην προγραμματισμένη ημερομηνία ή προτείνεται μια άλλη προσφορά συνδιαλλαγής που περιέχει λιγότερο ευνοϊκούς όρους από την αρχική (Pescatori & Sy, 2007). Συμπερασματικά, οι παραπάνω αναφορές, αναγνωρίζουν την αναδιάρθρωση και την αναδιάταξη του χρέους ως ένδειξη κρίσης ή επικείμενης κρίσης χρέους.

Σχετικά, η έννοια της κρίσης χρέους θεωρείται αρκετά σημαντική καθόσον σε σχετική μελέτη έχει υποστηριχθεί ότι μία κρίση χρέους θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι έχει συμβεί ακόμα και όταν υπάρχει πραγματική αθέτηση υποχρέωσης πληρωμής ή αναδιάρθρωση του χρέους με ιδιωτικούς πιστωτές. Πιο συγκεκριμένα, ως κρίσης χρέους θεωρήθηκε η περίπτωση που το ποσό των ληξιπρόθεσμων οφειλών σε ιδιωτικούς πιστωτές άγγιζαν το 15% της συνολικής οφειλής ή το 5% του συμφωνημένου ποσού των τόκων (De Paoli, et al., 2009).

Από την άλλη πλευρά, αναφορικά με την *Οικονομική Ανάπτυξη*, θεωρείται ότι ο ρυθμός ανάπτυξης μίας οικονομίας επηρεάζεται από τους φυσικούς, ανθρώπινους και κεφαλαιουχικούς πόρους, την τεχνολογική εξέλιξη, τους όρους με τους οποίους διεξάγεται το εμπόριο, από την παγκόσμια οικονομική δραστηριότητα, καθώς επίσης και από διάφορους θεσμικούς παράγοντες και από την σταθερότητα

(Παπαπανάγος, 2018). Βασικός δείκτης για την οικονομική ανάπτυξη, αποτελεί η *Ανταγωνιστικότητα* που έχει υποστηριχθεί ότι είναι το σύνολο οργανισμών, πολιτικών και παραγόντων που καθορίζουν το επίπεδο παραγωγικότητας μίας χώρας. Αυτό το επίπεδο με την σειρά του, θέτει το βιώσιμο επίπεδο ευημερίας που μπορεί να αντληθεί από μία οικονομία. Με άλλα λόγια, όσο περισσότερο ανταγωνιστικές είναι οι οικονομίες, τόσο περισσότερο τείνουν να είναι ικανές να παράγουν υψηλότερα εισοδήματα για τους πολίτες τους.

Πλέον των παραπάνω, το επίπεδο παραγωγικότητας καθορίζει τα ποσοστά απόδοσης που προκύπτουν από επενδύσεις (φυσικές, ανθρώπινες, τεχνολογικές) σε μία οικονομία. Αυτό διότι, τα ποσοστά απόδοσης είναι οι θεμελιώδεις κινητήριες δυνάμεις των ρυθμών ανάπτυξης μιας οικονομίας και κατά συνέπεια μία περισσότερο ανταγωνιστική οικονομία είναι περισσότερο πιθανό να αναπτυχθεί τόσο μεσοπρόθεσμα όσο και μακροπρόθεσμα. Συμπερασματικά, υψηλότερη ανταγωνιστικότητα οδηγεί σε υψηλότερη παραγωγικότητα, το οποίο έχει ως συνέπεια υψηλότερα ποσοστά απόδοσης από επενδύσεις και καταλήγει με αυτόν τον τρόπο σε υψηλότερα ποσοστά οικονομικής ανάπτυξης (Papapanagos, 2018).

Αν και πλέον βρισκόμαστε 10 χρόνια μετά την παγκόσμια οικονομική κρίση, παρατηρούμε ότι η παγκόσμια οικονομία παραμένει κλειδωμένη σε έναν κύκλο χαμηλής ή σταθερής αύξησης της παραγωγικότητας. Πιο συγκεκριμένα, η τελευταία Έκθεση για την Παγκόσμια Ανταγωνιστικότητα¹⁵ αν και δεν παρουσιάζει μια απόλυτα αισιόδοξη εικόνα, καταδεικνύει ότι οι χώρες με μια ολιστική προσέγγιση στις κοινωνικοοικονομικές προκλήσεις έχουν την τάση σταδιακά να καταστούν περισσότερο ανταγωνιστικές (Schwab, 2019).

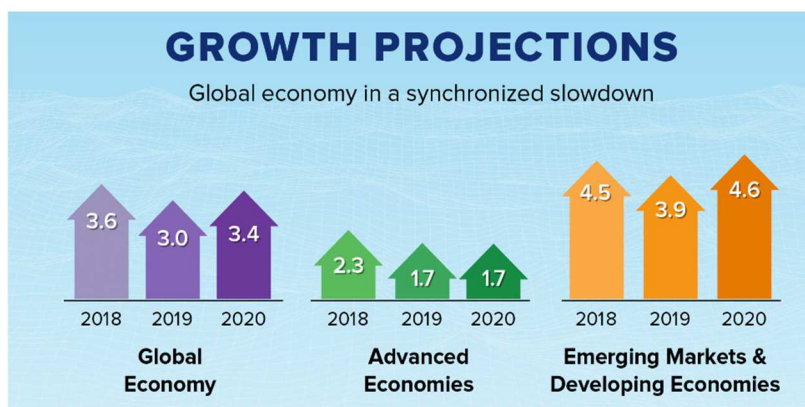
Ειδικότερα για το 2019, παρατηρούμε ότι η πιο ανταγωνιστική οικονομία για το 2019 είναι η Σιγκαπούρη με σκορ 84,8 (+1,3), η Σιγκαπούρη είναι η πιο ανταγωνιστική οικονομία του κόσμου το 2019, ξεπερνώντας τις ΗΠΑ, η οποία πέφτει στη δεύτερη θέση με σκορ 83,7. Την υπόλοιπη πεντάδα συμπληρώνουν κατά

¹⁵ Το **Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ (World Economic Forum)**, από το 1979 παρουσιάζει την ανταγωνιστικότητα των χωρών βασιζόμενο σε 114 δείκτες. Στην τελευταία έκδοση, κάλυψε 141 οικονομίες, αντιπροσωπεύοντας πάνω από το 98% του παγκόσμιου ΑΕΠ. Σε μία πρώτη προσέγγιση, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η ανταγωνιστικότητα αντικατοπτρίζει το «*σύνολο θεσμών, πολιτικών και παραγόντων που καθορίζουν το επίπεδο παραγωγικότητας μίας χώρας*» (Schwab, 2019).

φθίνουσα σειρά το Χονγκ Κονγκ, η Ολλανδία και η Ελβετία (η Παγκόσμια Κατάταξη Ανταγωνιστικότητας για το 2019, όπως ο Πίνακας 1.1 και ιδιαίτερα ο αναλυτικός Πίνακας Ανταγωνιστικότητας ΗΠΑ για το 2019, όπως ο Πίνακας 1.2).

Πρακτικά, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η σχετική ετήσια έκθεση αποτελεί ένα χρήσιμο εργαλείο που βοηθά τις κυβερνήσεις, τον ιδιωτικό τομέα και την κοινωνία των πολιτών να συνεργαστούν για την τόνωση της παραγωγικότητας και την ευημερία. Από την άλλη, η συγκριτική ανάλυση μεταξύ των χωρών επιτρέπει στους ηγέτες να μετρήσουν πεδία της οικονομίας που πρέπει να ενισχυθούν ώστε να προβούν σε συντονισμένη δράση αλλά και να προσδιορίσουν τις βέλτιστες πρακτικές σε παγκόσμιο επίπεδο. Η πρόβλεψη του WEO για την οικονομική ανάπτυξη, σε παγκόσμιο επίπεδο, φαίνεται στο παρακάτω διάγραμμα:

Διάγραμμα 1.1: Πρόβλεψη Παγκόσμιας Οικονομικής Ανάπτυξης

Πηγή: International Monetary Fund, 2019. *World Economic Outlook*. [Ηλεκτρονικό] Available at: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2019/10/01/world-economic-outlook-october-2019>

[Πρόσβαση 23 November 2019].

Η οικονομική ανάπτυξη απασχολεί τους ερευνητές εδώ και πολλά χρόνια με στόχο να προσφέρει μια πιο ολοκληρωμένη άποψη τόσο ως προς τον τρόπο διαμόρφωσης βέλτιστων συνθηκών για την επίτευξη οικονομικής ανάπτυξης όσο και τις πηγές της. Αυτές οι προσπάθειες έχουν οδηγήσει σε ένα ευρύ φάσμα βιβλιογραφίας αναφορικά με θέματα οικονομικής ανάπτυξης όπου αρκετές φορές διαπιστώνεται έλλειψη κοινής συναίνεσης προκειμένου να προσφέρεται μια ολιστική

προσέγγιση των καθοριστικών παραγόντων οικονομικής ανάπτυξης, που μελετώνται κάθε φορά.

Στην διερεύνηση των παραγόντων που επιδρούν στην ανάπτυξη, έχει υποστηριχθεί ότι τα χρηματοπιστωτικά συστήματα φαίνεται να επηρεάζουν σημαντικά. Πιο συγκεκριμένα, από ερευνητική σκοπιά που ασχολείται με θέματα ενδογενούς ανάπτυξης, έχει υποστηριχθεί ότι τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα επηρεάζουν την ανάπτυξη μέσα από την διευκόλυνση της πληροφόρησης και των κοστών συναλλαγής, την άσκηση εταιρικής διακυβέρνησης, την υποστήριξη υποστηρίζοντας την κινητοποίηση των πόρων, την προώθηση της χρηματοπιστωτικής ανταλλαγών, την ενίσχυση της πληροφόρησης σχετικά με τις πιθανές επενδύσεις και την κατανομή κεφαλαίου. Τα παραπάνω, έχουν ως συνέπεια την παρακολούθηση των επενδύσεων, τη διευκόλυνση των συναλλαγών, τη διαφοροποίηση και τη διαχείριση του κινδύνου, την κινητοποίηση-συγκέντρωση-εξοικονόμηση-διευκόλυνση της ανταλλαγής αγαθών και υπηρεσιών (Levine, 1997). Συναφώς, έχει υποστηριχθεί ότι οι τραπεζικές πιστώσεις, επιτρέπουν σε επιχειρήσεις να προβούν σε επενδύσεις που δεν θα έκαναν με τα δικά τους κεφάλαια, και ως εκ τούτου, όσο η διαθεσιμότητα πιστώσεων αυξάνει την κατανάλωση και τις επενδύσεις τόσο οι δαπάνες αυξάνονται με αποτέλεσμα την προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης (Khamis & Iossifov, 2009).

Αναφορικά με την οικονομική ανάπτυξη, έχει διαπιστωθεί ότι σε κάθε χώρα ή ομάδα χωρών, έχει συγκεκριμένη διαδικασία οικονομικής ανάπτυξης όπου κάποιοι καθοριστικοί παράγοντες είναι πιο σημαντικοί από άλλους. Η συμβολή και η σημασία αυτών των καθοριστικών παραγόντων, μεταβάλλεται και εξαρτάται από την κατάσταση της χώρας (Bos, et al., 2010). Σχετικά, έχουν αναφερθεί οι καθοριστικοί αυτοί παράγοντες της οικονομικής ανάπτυξης, δεν έχουν την ίδια επίδραση στην οικονομική ανάπτυξη τόσο από τη μία χώρα στην άλλη όσο και από την μία περιοχή στην άλλη (Arvanitidis, et al., 2007).

Ανάμεσα στους παράγοντες που έχει υποστηριχθεί ότι επηρεάζουν την οικονομική ανάπτυξη, φαίνεται το *Ανθρώπινο Κεφάλαιο*, να διαδραματίζει ηγετικό ρόλο (Murched, 2017). Ειδικότερα, στην προσπάθεια διερεύνησης κατάλληλων εργαλείων μελέτης των μηχανισμών της οικονομίας, διατυπώθηκε ότι υπάρχουν δύο είδη κεφαλαίων στην οικονομική ανάπτυξη: το πρώτο είναι το φυσικό κεφάλαιο

(κτίρια, μηχανές κ.α.) και το ανθρώπινο κεφάλαιο (εξειδικευμένοι εργαζόμενοι). Το πρώτο χρησιμοποιείται όπως επιτάσσει η εκάστοτε τεχνολογία και το δεύτερο ενισχύει την παραγωγικότητα, υπογραμμίζοντας συνάμα την αξία της εκπαίδευσης και την απόκτηση δεξιοτήτων. Πιο αναλυτική προσέγγιση του *Ανθρώπινου Κεφαλαίου* καθώς και του ομώνυμου Προγράμματος της Παγκόσμιας Τράπεζας, όπως στο Παράρτημα «Γ».

1.1 Συσχέτιση Δημοσίου Χρέους και Οικονομικής Ανάπτυξης σε Διεθνές Επίπεδο

Στην βιβλιογραφική ανασκόπηση που ακολουθεί, αναφέρονται στοιχεία που περιγράφουν την συσχέτιση δημοσίου χρέους και ανάπτυξης καθώς και ορισμένους παράγοντες που φαίνεται ότι επηρεάζουν αυτή την σχέση. Επιπλέον, θεωρείται ως βασική παραδοχή ότι, όλες οι χώρες, ανεξάρτητα από το επίπεδο της οικονομικής ανάπτυξης, την βιομηχανική δομή ή το θεσμικό περιβάλλον, ακολουθούν την ίδια ισορροπία σχέσης μεταξύ του δημοσίου χρέους και της οικονομικής ανάπτυξης.

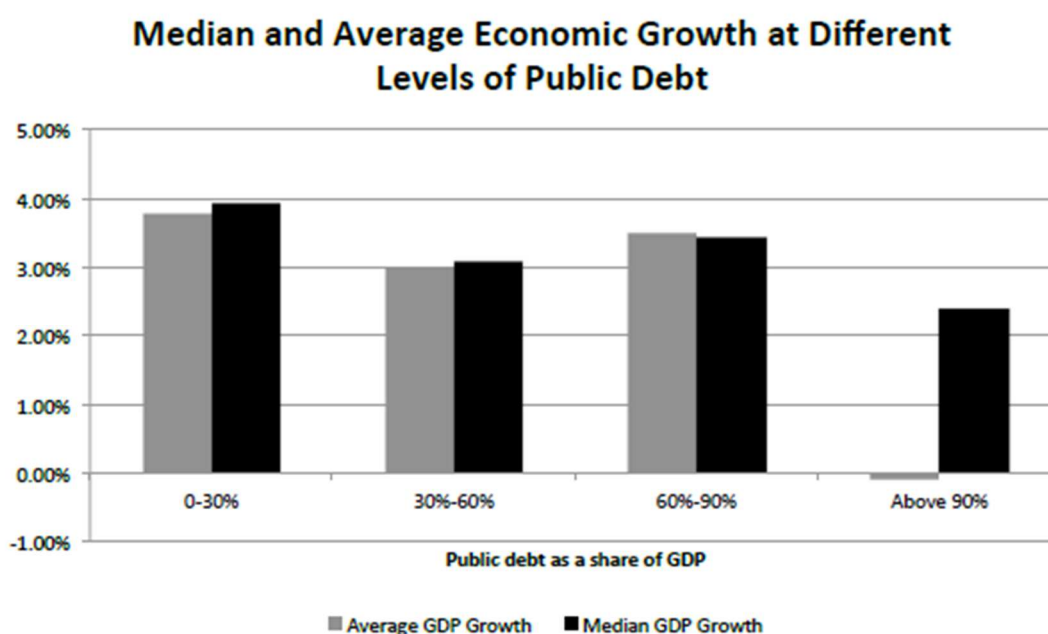
Η συσχέτιση δημοσίου χρέους και οικονομικής ανάπτυξης, απασχόλησε αρκετούς ερευνητές στο πέρασμα των χρόνων και πολύ περισσότερο τα τελευταία χρόνια ιδιαίτερα εξαιτίας της πρόσφατης οικονομικής κρίσης. Η βασικότερη έρευνα με την μεγαλύτερη αποδοχή, χρησιμοποίησε δεδομένα 44 χωρών για ένα διάστημα περίπου 200 χρόνων. Πρακτικά, αναφέρθηκαν σε 3.700 ετήσιες παρατηρήσεις, καλύπτοντας έτσι ένα ευρύ φάσμα πολιτικών συστημάτων, συναλλαγματικών ρυθμίσεων και ιστορικών συνθηκών. Οι σχετικές ετήσιες παρατηρήσεις, ομαδοποιήθηκαν σε τέσσερις κατηγορίες, με βάση το λόγο του χρέους προς το ΑΕΠ κατά τη διάρκεια του συγκεκριμένου έτους: χρόνια όταν το χρέος προς το ΑΕΠ ήταν κάτω από το 30%, και 30 έως 60%, και 60 έως 90%, και πάνω από το 90% (Reinhart & Rogoff, 2010).

Ανάμεσα στα κυριότερα ευρήματα αυτής της έρευνας, είναι ότι η συσχέτιση των δύο οικονομικών μεγεθών είναι ασθενής¹⁶ για δείκτες χρέους κάτω από το 90%

¹⁶ Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι το όριο για το δημόσιο χρέος είναι παρόμοιο τόσο σε προηγμένες όσο και αναπτυσσόμενες οικονομίες και ισχύουν τόσο για την μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο περίοδο όσο και για παλαιότερες χρονικές περιόδους (συχνά στο 1800) (Reinhart & Rogoff, 2010).

του ΑΕΠ ενώ πάνω από αυτό το όριο, η οικονομική ανάπτυξη παρουσιάζει πτώση που κυμαίνεται από 1 έως 4%. Ιδιαίτερα όμως, στις αναπτυσσόμενες χώρες, το όριο αυτό είναι συνήθως χαμηλότερο, ακόμα και στο επίπεδο του 60% του ΑΕΠ. Επιπλέον, διαπιστώθηκε ότι δεν υπάρχει προφανής ταυτόχρονη συσχέτιση μεταξύ πληθωρισμού και υψηλά επίπεδα δημόσιου χρέους, για τις αναπτυσσόμενες χώρες ως ομάδα (λχ στις ΗΠΑ έχει διαπιστωθεί άνοδος του πληθωρισμού όταν το χρέος/ΑΕΠ ήταν υψηλό) (Reinhart & Rogoff, 2010). Ενδεικτικά, τα αποτελέσματα της σχετικής έρευνας, απεικονίζονται στο παρακάτω διάγραμμα:

Διάγραμμα 1.2: Συσχέτιση Δημοσίου Χρέους και Οικονομικής Ανάπτυξης

Πηγή: Reinhart, C. M. & Rogoff, K. S., 2010. Growth in a Time of Debt. *American Economic Review* 100, pp. 573-578.

Ένα ακόμα ενδιαφέρον κομμάτι αυτής της έρευνας, είναι η διερεύνηση των ιστορικών χρονικών περιόδων που το δημόσιο χρέος παρουσιάζεται ιδιαίτερα υψηλό. Ενδεικτικά, το δημόσιο χρέος εμφανίζεται να βρίσκεται πάνω από όριο του 90%, την χρονική περίοδο μετά τον Β' ΠΠ για τις ΗΠΑ αλλά καθώς και για την Αυστραλία, τον Καναδά, και πιο σημαντικά, το Ηνωμένο Βασίλειο, όπου το δημόσιο χρέος ΑΕΠ έφτασε κοντά 240% το 1948. Βέβαια, ιστορικά υψηλό δημόσιο χρέος διαπιστώθηκε και σε περιόδους ειρήνης όπως στη δεκαετία του 1920 στη Γαλλία, στη δεκαετία του 1980 κ.α. (Reinhart & Rogoff, 2010).

Στην σχετική έρευνα, ασκήθηκε κριτική καθόσον είχαν επισημανθεί κάποια προβλήματα που αφορούσαν σε σφάλματα κωδικοποίησης, επιλεκτικό αποκλεισμό των διαθέσιμων δεδομένων καθώς και σφάλματα στάθμισης των στατιστικών δεδομένων (Herdon, et al., 2013). Ειδικότερα, αποδείχθηκε ότι όταν λαμβάνονται υπόψιν τα παραπάνω, δεν παρατηρείται δραματική μείωση της οικονομικής ανάπτυξης, όταν το δημόσιο χρέος υπερβεί το όριο του 90% του ΑΕΠ. Κατόπιν τούτου, παρουσιάστηκε μία νέα έρευνα¹⁷ που αποδείκνυε ότι συνέχιζε να υφίσταται αρνητική σχέση ανάμεσα στο δημόσιο χρέος και την οικονομική ανάπτυξη αλλά έπαυε να γίνεται πολύ ισχυρότερη πάνω από το συγκεκριμένο όριο (Reinhart & Rogoff, 2013).

Πέρα όσων αναφέρθηκαν στην προηγούμενη παράγραφο, πραγματοποιήθηκαν και άλλες έρευνες οι οποίες κατέληξαν ότι υπάρχει αρνητική συσχέτιση και πιο συγκεκριμένα, ότι η αύξηση του δημοσίου χρέους προκαλεί μείωση της ανάπτυξης, ιδιαίτερα όταν το χρέος υπερβαίνει συγκεκριμένα όρια (Caner, et al., 2010), (Cecchetti, et al., 2011). Παρόλα αυτά, ευρήματα άλλων ερευνών, υποστηρίζουν ότι η επίδραση αυτή δεν είναι τόσο ισχυρή.

Για δεδομένα 63 αναπτυσσόμενων χωρών για την παραπάνω συγκεκριμένη χρονική περίοδο, μια άλλη έρευνα έκανε την υπόθεση ότι ο διπλασιασμός του εξωτερικού δημοσίου χρέους οδηγεί στην μείωση της ανάπτυξης περίπου μίας ποσοστιαίας μονάδας. Επιπλέον, τα αποτελέσματα, έδειξαν ότι οι αρνητικές επιπτώσεις του δημοσίου χρέους στην οικονομική ανάπτυξη οφείλονται κατά ένα τρίτο στη συσσώρευση φυσικού κεφαλαίου και κατά δύο τρίτα στις αρνητικές επιπτώσεις στη συνολική παραγωγικότητα. Έτσι, όταν το εξωτερικό χρέος καθίσταται υπερβολικό, η σταδιακή αύξηση των φόρων για την αποπληρωμή του χρέους έχει ως συνέπεια την μείωση των μελλοντικών επενδύσεων, γεγονός που επιβραδύνει τη δυναμική της συσσώρευσης κεφαλαίων (Pattillo, et al., 2004).

Στο παραπάνω πλαίσιο, οι ίδιοι ερευνητές ανέλυσαν δεδομένα 93 αναπτυσσόμενων χωρών για το χρονικό διάστημα 1969-1998. Ακολουθώντας την μεθοδολογία δημιουργίας πινάκων από τα δεδομένα, υποστήριξαν ότι υπάρχει μία

¹⁷ Η νέα έρευνα λάμβανε υπόψη της και διόρθωνε τα σφάλματα κωδικοποίησης πλην όμως διαφωνούσε ως προς τον επιλεκτικό αποκλεισμό δεδομένων καθώς και την ύπαρξη σφαλμάτων στάθμισης των στατιστικών δεδομένων (Reinhart & Rogoff, 2013).

μη γραμμική συσχέτιση ανάμεσα στο δημόσιο χρέος και την οικονομική ανάπτυξη. Επιπλέον, για χώρες με μέσο χρέος, παρατήρησαν ότι ο διπλασιασμός του δείκτη του δημοσίου χρέους μειώνει την οικονομική ανάπτυξη κατά ένα τρίτο έως μισό ποσοστιαία μονάδα μετά τον έλεγχο ενδογένειας. Τέλος, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι το δημόσιο χρέος είχε αρνητική επίδραση στην οικονομική ανάπτυξη όταν αυτό υπέρβαινε το ποσοστό του 35-40% του ΑΕΠ ή το 160-170% των εξαγωγών καθώς και έχει οριακό αντίκτυπο όταν το δημόσιο χρέος φτάνει το ήμισυ των παραπάνω αναφερθεισών τιμών (Pattillo, et al., 2011).

Μία ακόμα μελέτη, που ασχολείται με την διερεύνηση της σχέσης χρέους και οικονομικής ανάπτυξης σε μία μεγάλη ομάδα που αποτελείται από αναδυόμενες και αναπτυσσόμενες χώρες, καταλήγει στο συμπέρασμα της μη γραμμικότητας της σχέσης. Επιπλέον, τα αποτελέσματα καταδεικνύουν την ύπαρξη αρνητικής επίδρασης του δημοσίου χρέους στην οικονομική ανάπτυξη με σημαντική ετερογένεια στο αντίκτυπο του χρέους, γεγονός που υποδηλώνει ότι οι μέσες αναλύσεις του υπόψη θέματος μπορεί να είναι παραπλανητικές. Ειδικότερα, υποστηρίζεται ότι δεν ανευρέθηκε κάποιο όριο του δημοσίου χρέους που να είναι κοινό για όλες τις χώρες (Eberhardt & Presbitero, 2015).

Σε μία άλλη έρευνα, μελετήθηκε η επίδραση του δημοσίου χρέους στην οικονομική ανάπτυξη μακροπρόθεσμα. Έτσι, σε δείγμα δεδομένων 38 αναπτυσσόμενων και αναπτυσσόμενων χωρών, μελετήθηκε μία παλινδρόμηση σε 5ετή συχνότητα για το χρονικό διάστημα 1970-2007. Συναφώς, υποστηρίχθηκε η μη γραμμικότητα της σχέσης η οποία επαληθεύτηκε με την εισαγωγή 3 όρων αλληλεπίδρασης μεταξύ του αρχικού χρέους και των εικονικών μεταβλητών για τρία διαστήματα αρχικού χρέους, 30%, 60% και 90%, αντίστοιχα. Στην σχετική έρευνα επισημάνθηκε η αρνητική συσχέτιση δημοσίου χρέους και οικονομικής ανάπτυξης (ιδιαίτερα πάνω από το όριο του 90%) ακόμα και στην περίπτωση ελέγχου των μεταβλητών που επηρεάζουν την οικονομική ανάπτυξη. Ειδικότερα, υποστηρίχθηκε ότι η αύξηση του δημοσίου χρέους, επιδρά αρνητικά στις επενδύσεις¹⁸ και στην

¹⁸ Τα αποτελέσματα της, έρευνας, έδειξαν ότι στις αναπτυσσόμενες χώρες 10% αύξησης της τιμής του δημοσίου χρέους ως προς το ΑΕΠ συνδέεται με 0,4% μείωσης στις επενδύσεις ως προς ΑΕΠ και στις αναπτυσσόμενες χώρες 10% αύξησης της τιμής του δημοσίου χρέους ως προς το ΑΕΠ συνδέεται με 0,2% μείωσης στις επενδύσεις ως προς ΑΕΠ (Kumar & Woo, 2010).

ανάπτυξη κεφαλαιακών αποθεμάτων ανά απασχολούμενο. Με αυτόν τον τρόπο, μειώνεται η παραγωγικότητα του εργατικού δυναμικού (Kumar & Woo, 2010).

Αρχικά, έχει υποστηριχθεί ότι το δημόσιο χρέος έχει αρνητική επίδραση στην οικονομική ανάπτυξη μέσω της αύξησης των επιτοκίων (Saint-Paul, 1992). Ωστόσο, αργότερα υποστηρίχθηκε ότι αυτή η επίδραση είναι ποσοτικά μικρή (Panizza & Presbitero, 2014). Η συγκεκριμένη άποψη, ότι το δημόσιο χρέος σε ποσοστά πάνω από 90% του ΑΕΠ έχει αρνητικές επιπτώσεις στην οικονομική ανάπτυξη, έχει ευρεία αποδοχή από αρκετούς υπεύθυνους χάραξης πολιτικής (συμπεριλαμβανομένων επίσημων θεσμών όπως ο ΟΑΣΑ), σε τέτοιο βαθμό ώστε να γίνεται προσπάθεια περικοπής των δημοσίων δαπανών προκειμένου το δημόσιο χρέος να μην υπερβεί αυτό το όριο (Minea & Parent, 2012).

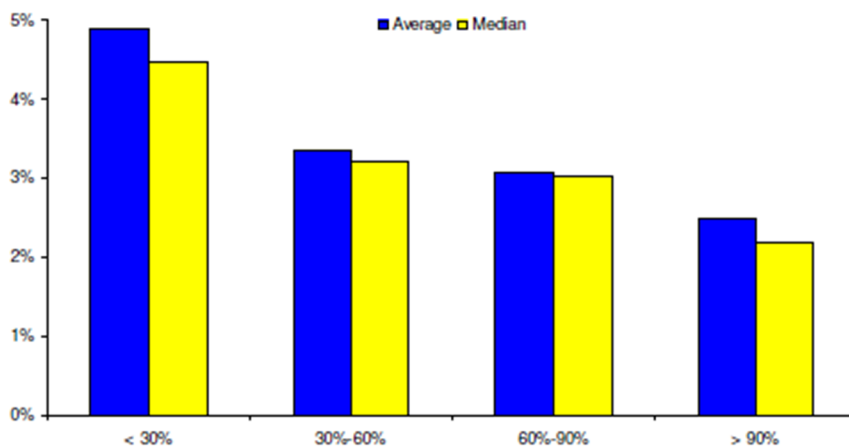
Πλέον των παραπάνω, έχει υποστηριχθεί ότι σε μέτρια επίπεδα δημόσιου χρέους, μέσα από μια κενσϊανή συμπεριφορά, η δημοσιονομική πολιτική μπορεί να προκαλέσει οικονομική ανάπτυξη. Η κλασική οικονομική άποψη είναι ότι, το δημόσιο χρέος (που εκδηλώνεται ελλείμματος χρηματοδότησης) μπορεί να οδηγήσει σε αύξηση μέσα από την τόνωση της συνολικής ζήτησης και παραγωγής βραχυπρόθεσμα. Ειδικότερα, σχετική έρευνα που μελέτησε δεδομένα 93 χωρών για την χρονική περίοδο 1975-2004, διαπίστωσε ότι τα συγκρατημένα επίπεδα χρέους, έχουν θετικό αντίκτυπο στην οικονομική ανάπτυξη μέσω της βελτιωμένης νομισματικής πολιτικής, της ενισχυμένης ιδιωτικής αποταμίευσης κ.α. (Abbas & Christensen, 2007).

Σε μια κριτική προσέγγιση της θεωρίας που υποστηρίζει το όριο του 90%, ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλεί μια έρευνα που σηματοδοτεί ένα άλλο όριο και συγκεκριμένα το 115%. Βασιζόμενη σε σύγχρονες οικονομετρικές τεχνικές¹⁹, διαπιστώνεται ότι κάτω από το 115%, το δημόσιο χρέος βλάπτει την οικονομική ανάπτυξη αλλά αυτό το αρνητικό αποτέλεσμα φαίνεται να μειώνεται όσο το δημόσιο χρέος αυξάνεται. Πιο συγκεκριμένα, επιβεβαιώθηκε ότι η μέση οικονομική ανάπτυξη

¹⁹ Διευκρινίζεται, ότι χρησιμοποιήθηκαν βάσεις δεδομένων και μελετήθηκαν σύμφωνα με την λογική των Reinhart και Rogoff. Πιο συγκεκριμένα, διακρίθηκαν 4 οικονομικά καθεστώτα: αναπτυγμένες οικονομίες με χαμηλό δημόσιο χρέος (κάτω από 30% στην αναλογία του ΑΕΠ), μέσο-χαμηλό δημόσιο χρέος (μεταξύ 30% και 60% στην αναλογία του ΑΕΠ), μέσο-υψηλό δημόσιο χρέος (μεταξύ 60% και 90% του ΑΕΠ), και το υψηλό δημόσιο χρέος (άνω του 90% στην αναλογία του ΑΕΠ). Αρχικά επιλέχθηκαν αναπτυγμένες οικονομίες για την περίοδο 1946-2009 και στην συνέχεια επεκτάθηκε το δείγμα σε 20 αναπτυγμένες οικονομίες για χρονική περίοδο 1880-2009 (Minea & Parent, 2012).

είναι χαμηλότερη για χώρες με επίπεδα χρέους μεταξύ 90 και 115%, σε σύγκριση με χώρες με επίπεδα χρέους μεταξύ 60 και 90% (Minea & Parent, 2012). Ενδεικτικά, τα αποτελέσματα της σχετικής έρευνας, απεικονίζονται στο παρακάτω διάγραμμα:

Διάγραμμα 1.3: Συσχέτιση Δημοσίου Χρέους και Οικονομικής Ανάπτυξης

Πηγή: Minea, A. & Parent, A., 2012. *Is High Public Debt Always Harmful to Economic Growth? Reinhart and Rogoff and Some Complex Nonlinearities*, s.l.: CERDI Working Paper No 18.

Από την άλλη πλευρά, διαπιστώθηκε ότι η μέση οικονομική ανάπτυξη είναι υψηλότερη για τις χώρες με δημόσιο χρέος πάνω από 115%, σε σύγκριση με χώρες με τα επίπεδα του χρέους μεταξύ 90 και 115%. Υπό το πρίσμα αυτών των εκτιμήσεων, υπογραμμίζεται το γεγονός ότι το δημόσιο χρέος δεν θεωρείται περισσότερο επιβλαβές συγκρινόμενο με τις επιπτώσεις αυστηρής δημοσιονομικής πολιτικής, για την επιτάχυνση της οικονομικής ανάπτυξης. Επιπλέον, η συγκεκριμένη έρευνα προτείνει επαναπροσδιορισμό της συσχέτισης δημοσίου χρέους και οικονομικής ανάπτυξης, ιδιαίτερα στην περίπτωση που αυτό θεωρείται υψηλό (πάνω από το όριο του 115%) (Minea & Parent, 2012).

Μια από τις απόψεις που έχουν διατυπωθεί, είναι αυτή που βασίζεται στο Κεϋνσιανό μοντέλο και υποστηρίζει ότι ορισμένες φορές, οι αποφάσεις που λαμβάνει ο ιδιωτικός τομέας, μπορεί να οδηγήσουν σε αναποτελεσματικά μακροοικονομικά αποτελέσματα που απαιτούν την επέμβαση της κυβέρνησης. Έτσι, συνήθως απαιτείται η υιοθέτηση δημοσιονομικής πολιτικής προκειμένου να σταθεροποιηθεί η παραγωγή του επιχειρηματικού κύκλου. Επιπλέον, θεωρεί ότι

υπάρχει συνήθως ανεργία στην οικονομία και ότι η ευαισθησία των επενδύσεων στα επιτόκια είναι χαμηλή και η δημοσιονομική πολιτική θα οδηγήσει σε μικρή ή καμία αύξηση του επιτοκίου (Blinder, 2008).

Σχετικά με την Κεϋνσιανή θεωρία η επίδραση της διακυβέρνησης θεωρείται ως καταλύτης για την οικονομική ανάπτυξη μιας και βασίζεται στην άποψη ότι για να αναπτυχθεί μια οικονομία και να είναι σταθερή, απαιτείται ενεργή κυβερνητική παρέμβαση καθόσον οι αποφάσεις του ιδιωτικού τομέα οδηγούν σε αναποτελεσματικά μακροοικονομικές καταστάσεις. Ως εκ τούτου, απαιτείται η ανάληψη δράσης νομισματικής πολιτικής από την Κεντρική Τράπεζα και η ανάληψη δράσης δημοσιονομικής πολιτικής από την κυβέρνηση για την επωφελέστερη καθοδήγηση της οικονομίας και την σταθερότητα στην παραγωγή (Nwannebuike, et al., 2016).

Επιπλέον, έχει υποστηριχθεί ότι σε περιόδους οικονομικής ύφεσης, θα πρέπει να ακολουθείται τόσο μείωση του επιτοκίου (νομισματική πολιτική) όσο και δημόσιες επενδύσεις σε υποδομές. Έτσι, η νομισματική πολιτική θα μειώσει το επιτόκιο των εμπορικών τραπεζών και αυτές με την σειρά τους θα μειώσουν το επιτόκιο στους πελάτες τους. Ταυτόχρονα, οι δημόσιες επενδύσεις με την δημιουργία ευνοϊκού επιχειρηματικού κλίματος συντελούν στην απασχόληση και στην ζήτηση αγαθών. Σε αυτό το σημείο διευκρινίζεται ότι μία από τις πηγές κεφαλαίων για την εφαρμογή της παραπάνω δημοσιονομικής πολιτικής, είναι ο εξωτερικός δανεισμός. Έτσι, η σχετική θεωρία υποστηρίζει μία θετική συσχέτιση μεταξύ δημόσιου χρέους και οικονομικής ανάπτυξης καθόσον τα κεφάλαια που εξασφαλίζονται όταν διοχετεύονται σε οικονομικές δραστηριότητες, προάγουν την οικονομική ανάπτυξη (Nwannebuike, et al., 2016).

Ενδεικτικά, εμπειρικές έρευνες, που εστίασαν στο θέμα αναγνώρισης κρίσιμων ορίων, δεν μπόρεσαν να εντοπίσουν το ακριβές όριο του δημοσίου χρέους, το οποίο να σηματοδοτεί την μείωση της οικονομικής ανάπτυξης (Pescatori, et al., 2014). Επιπλέον, στην προσπάθεια εξέτασης της μη γραμμικότητας της παραπάνω σχέσης, διερευνήθηκαν οι επιπτώσεις του δημοσίου χρέους στην οικονομική ανάπτυξη σε 12 χώρες της ζώνης του ευρώ για την περίοδο 1990-2010. Τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας, έδειξαν ότι δεν υπάρχει γραμμική συσχέτιση αναφορικά με τις επιπτώσεις του δημοσίου χρέους στην οικονομική ανάπτυξη (τόσο

βραχυπρόθεσμα όσο και μακροπρόθεσμα). Ιδιαίτερα, βρέθηκε μια σημαντικά θετική βραχυπρόθεσμη επίπτωση του χρέους στην αύξηση της οικονομικής ανάπτυξης όταν αυτό ως προς το ΑΕΠ βρίσκεται κάτω από το όριο του 67% και αντίθετα αρνητική επίπτωση όταν αυτό βρίσκεται πάνω από το όριο του 95% (Baum, et al., 2013).

Στο ίδιο πλαίσιο, μία άλλη έρευνα χρησιμοποίησε δεδομένα ομάδας 18 χωρών του ΟΟΣΑ για την περίοδο από το 1980 έως το 2010 και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι 10% αύξησης του δημοσίου χρέους ως προς το ΑΕΠ έχει ως συνέπεια 0,17% μείωσης της οικονομικής ανάπτυξης. Επιπλέον, διαπιστώθηκε ότι πάνω από το όριο του 86% του ΑΕΠ, παρατηρείται συρρίκνωση της οικονομικής ανάπτυξης (Cecchetti, et al., 2011). Όσον αφορά στα ευρήματα σχετικά με την διερεύνηση της γραμμικότητας της σχέσης δημοσίου χρέους και οικονομικής ανάπτυξης, μια ακόμα έρευνα διαπίστωσε την μη γραμμικότητα. Η συγκεκριμένη έρευνα χρησιμοποιώντας την βάση δεδομένων των Reinhart και Rogoff, καταλήγει ότι η σχέση αυτή είναι μη γραμμική καθώς και ότι οι αρνητικές επιπτώσεις του δημοσίου χρέους στην οικονομική ανάπτυξη, εξασθενούν σημαντικά όταν αυτό βρίσκεται στο εύρος 20-60% του ΑΕΠ (Egert, 2013).

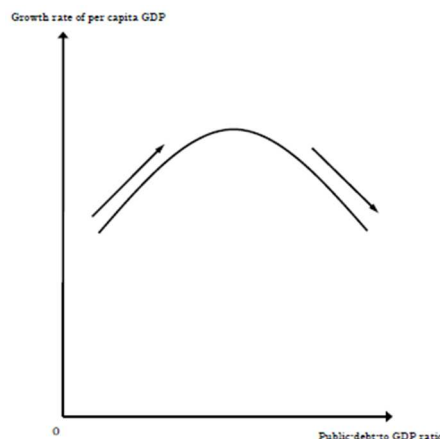
Παρόμοια αποτελέσματα προέκυψαν και από μία ακόμα έρευνα που διενεργήθηκε σε 15 χώρες μέλη του ΟΟΣΑ για την περίοδο 1990-2004. Τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας, έδειξαν ότι υπάρχει θετική συσχέτιση του δημοσίου χρέους και της οικονομικής ανάπτυξης όταν το όριο είναι στο 32,3% και 66,25% του ΑΕΠ (Chang & Chiang, 2009). Από την άλλη πλευρά, σε έρευνα της συσχέτισης δημοσίου χρέους και οικονομικής ανάπτυξης 59 αναπτυσσόμενων χωρών και 24 αναπτυσσόμενων χωρών, με την χρήση δεδομένων που αφορούσαν στο χρονικό διάστημα 1970-2002 (χωρισμένο σε 5ετείς περιόδους), δεν βρέθηκε κάποια ισχυρή σχέση ανάμεσα σε αυτά τα δύο οικονομικά μεγέθη για τις αναπτυσσόμενες χώρες (Schclarek, 2004).

Σε μία παρόμοια έρευνα, σχετικά με την προσπάθεια διερεύνησης της μη γραμμικότητας της σχέσης δημοσίου χρέους και οικονομικής ανάπτυξης, χρησιμοποιήθηκαν δεδομένα από 16 χώρες του ΟΟΣΑ για την περίοδο 1981-2013. Η έρευνα αυτή, χρησιμοποιώντας την μέθοδο της παλινδρόμησης, κατέληξε στο γεγονός ότι δεν υφίσταται ισχυρό και ακριβές όριο δημοσίου χρέους το οποίο να

μειώνει την οικονομική ανάπτυξη παρά μόνο σε περιόδους υψηλών οικονομικών πιέσεων (financial stress), όπου το δημόσιο χρέος επηρεάζει αρνητικά την οικονομική ανάπτυξη ανεξάρτητα το ύψος του χρέους (Proaño, et al., 2014).

Σε μια έρευνα, με σκοπό την υποστήριξη της μη-γραμμικής σχέσης ανάμεσα στο δημόσιο χρέος και την οικονομική ανάπτυξη, διαπιστώθηκε ότι η σχέση αυτών αναπαρίσταται με μία ανεστραμμένη καμπύλη σχήματος U. Η έρευνα βασίστηκε σε αναλύσεις παλινδρόμησης για τις 12 χώρες της ζώνης του ευρώ κατά την περίοδο 1970-2008, κάνοντας διάκριση μεταξύ των ετησίων και 5ετών ποσοστών αύξησης της οικονομικής ανάπτυξης. Και στις δύο παραπάνω περιπτώσεις, διαπιστώνεται μια ανεστραμμένη σχέση σε σχήμα U μεταξύ χρέους και ανάπτυξης, με το όριο του δημόσιου χρέους να είναι στο 70-80% ΑΕΠ (Checherita-Westphal & Rother, 2010). Επιπλέον, σε μια σχετική έρευνα που αναλύθηκαν παλινδρομήσεις για τις διάφορες υπό-ομάδες των χωρών του ΟΟΣΑ, βρέθηκε ότι η κορυφή της καμπύλης κυμαινόταν σε ένα εύρος μεταξύ 43-63% ΑΕΠ (Checherita-Westphal & Rother, 2012).

Διάγραμμα 1.4: Σχέση Δημοσίου Χρέους και Οικονομικής Ανάπτυξης

Πηγή: Checherita-Westphal, C. & Rother, P., 2012. *The Impact of High Government Debt on Economic Growth and its Channels: An Empirical Investigation for the Euro Area*. [Ηλεκτρονικό]

Available at:

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0014292112000876>

[Πρόσβαση 26 November 2019].

Από μία διαφορετική προσέγγιση διερεύνησης της βιωσιμότητας του χρέους, διαπιστώνεται ότι δεν είναι δυνατόν να βρεθεί ένα κοινό όριο αναφορικά με την βιωσιμότητα αυτού καθόσον μια τέτοια προσπάθεια αποτυγχάνει να αναγνωρίσει το ρόλο των θεσμών και των πολιτικών που διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στην δημιουργία του χρέους (Kraay & Nehru, 2006).

Ένα στοιχείο που θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψιν είναι ότι η σχέση μεταξύ χρέους και οικονομικής ανάπτυξης παρουσιάζει ιδιαιτερότητες από χώρα σε χώρα. Αυτό έχει υποστηριχθεί καθόσον η τεχνολογία παραγωγής μπορεί να διαφέρει μεταξύ των χωρών και ως εκ τούτου και η σχέση μεταξύ χρέους και οικονομικής ανάπτυξης. Συναφώς, η ευαισθησία του δημοσίου χρέους εξαρτάται όχι μόνο από τα επίπεδα του αλλά και από τη σύνθεση του (Eberhardt & Presbitero, 2013).

Μια ακόμα έρευνα, βασίστηκε στα δεδομένα 93 αναπτυσσομένων χωρών για την χρονική περίοδο 1969-1998 με σκοπό την εμπειρική ανάλυση της σχέσης δημοσίου χρέους και οικονομικής ανάπτυξης. Στην έρευνα αυτή, έγινε αναπαράσταση με μία καμπύλη, της πίεσης που ασκεί ένα ορισμένο επίπεδο δημοσίου χρέους στην οικονομική ανάπτυξη, βασιζόμενη στην συλλογιστική ότι όταν η οικονομία μιας χώρας κάνει άνοιγμα σε ξένο κεφάλαιο, ο αντίκτυπος του χρέους που ορίζεται κατ' επέκταση θα είναι αρχικά θετικός. Ωστόσο, καθώς οι δείκτες χρέους θα αυξάνονται πέραν ενός ορισμένου ορίου, κάθε νέος δανεισμός θα προκαλεί επιβράδυνση της ανάπτυξης, παρόλο που το συνολικό απόθεμα χρέους θα εξακολουθεί να έχει θετικό αντίκτυπο στην ανάπτυξη. Το ποσό αυτό μπορεί να θεωρηθεί το επίπεδο του χρέους που μεγιστοποιεί την ανάπτυξη. Επιπλέον, η συγκεκριμένη έρευνα υποστήριξε ότι το μέσο δημόσιο χρέος φαίνεται να έχει αρνητικό συνολικό αντίκτυπο στην ανάπτυξη όταν το χρέος αντιπροσωπεύει το 160-170% των εξαγωγών ή το 35-40% του ΑΕΠ. Τέλος, υποστηρίχθηκε ότι ο λόγος για τον οποίο το δημόσιο χρέος φαίνεται να έχει αρνητική επίδραση βασίζεται στην μείωση της ικανότητας επενδύσεων παρά στο ίδιο καθαυτό χρέος (Pattillo, et al., 2002).

Μια άλλη μελέτη, ανέλυσε τα ελληνικά δεδομένα για την χρονική περίοδο 1970-2010, λαμβάνοντας υπόψη τα διαφορετικά επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης στην Ελλάδα κατά την εξεταζόμενη περίοδο. Τα αποτελέσματα υποστήριξαν την σημαντική επίπτωση του δημοσίου χρέους στην οικονομική ανάπτυξη

διαπιστώνοντας την ύπαρξη και άλλων καθοριστικών παραγόντων όπως η φορολογική πολιτική, η ανταγωνιστικότητα στο εξωτερικό καθώς και την δυνατότητα της να χρηματοδοτεί βραχυπρόθεσμες επενδύσεις (Spilioti & Vamvoukas, 2015).

Στην συσχέτιση δημοσίου χρέους και οικονομικής ανάπτυξης, με την δημοκρατία, έχει διατυπωθεί ότι τόσο το δημόσιο χρέος όσο και η δημοκρατία έχουν μία μη γραμμική επίδραση στην οικονομική ανάπτυξη. Ειδικότερα η δημοκρατία έχει μία θετική επίδραση στην οικονομική ανάπτυξη αλλά μιας και το κυβερνητικό σχήμα διευρύνεται, έτσι διευρύνεται και το δημόσιο χρέος. Καθώς η δημοκρατία και το δημόσιο χρέος αυξάνονται, η αλληλεπίδραση τους δημιουργεί σωρευτικά αρνητική επίδραση στην οικονομική ανάπτυξη. Το γεγονός αυτό καταλήγει σε δύο συμπεράσματα. Πρώτον, το δημόσιο χρέος περιορίζει την επίδραση της δημοκρατίας στην οικονομική ανάπτυξη. Δεύτερον, η μορφή του πολιτεύματος, επηρεάζει την ικανότητα της χώρας να ανέχεται υψηλότερα ποσά χρέους. Τέλος, τα αποτελέσματα της σχετικής έρευνας έδειξαν ότι διάφοροι άλλοι παράγοντες όπως η οικονομική διαφάνεια, η αύξηση του πληθυσμού, οι επενδύσεις και η πολιτική σταθερότητα προωθούν την οικονομική ανάπτυξη στη χώρα (Adom, 2016).

Πλέον των παραπάνω, αρκετές φορές έχει αναδειχθεί το ζήτημα που αφορά στην δυνατότητα των κυβερνήσεων να επηρεάσουν την δυναμική των οικονομιών μέσω της δημοσιονομικής της πολιτικής. Σε μία σχετική έρευνα, έχει υποστηριχθεί ότι ένας ισοσκελισμένος προϋπολογισμός μπορεί να οδηγήσει σε πολλαπλές ισορροπίες αν τα φορολογικά έσοδα χρησιμοποιούνται για την εξισορρόπηση των δημοσίων δαπανών. Αυτό προκύπτει άλλωστε καθόσον, υπάρχει αρνητική σχέση μεταξύ της συνολικής δραστηριότητας και του συντελεστή φόρου εισοδήματος. Έτσι, εάν οι οικονομικοί παράγοντες αναμένουν ότι η απόδοση μετά τη φορολογία θα αυξηθεί, τότε θα αυξήσουν τους συντελεστές παραγωγής τους που οδηγούν σε αύξηση των φορολογικών εσόδων. Αν οι δημόσιες δαπάνες είναι σταθερές, τότε ένας ισορροπημένος κρατικός προϋπολογισμός θα οδηγήσει σε χαμηλότερο φορολογικό συντελεστή, όπως ότι οι αρχικές προσδοκίες πληρούνται (Schmitt-Grohé & Uribe, 1997). Εν τούτοις, στην σχετική έρευνα τίθεται το ζήτημα κατά πόσον αυτά μπορεί να εφαρμοστούν παραμελώντας μέρος του ανεξόφλητου δημόσιου χρέους, μιας και σχεδόν όλες οι χώρες αντιμετωπίζουν το πρόβλημα του δημόσιου χρέους.

Σε μία σχετική έρευνα, που μελέτησε την περίπτωση της Ιαπωνίας, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η σχέση μεταξύ χρέους και ανάπτυξης θα μπορούσε να έχει τα χαρακτηριστικά της χαμηλής οικονομικής ανάπτυξης που οδηγεί σε υψηλά επίπεδα δημόσιου χρέους (Krugman, 2010). Η πολυσύνθετη παραπάνω σχέση, διαφαίνεται σε έρευνα που μελέτησε τα δεδομένα 79 αναπτυσσόμενων και αναπτυγμένων χωρών για το χρονικό διάστημα 1980-2008, όπου διαπιστώθηκε ότι η αλληλεπίδραση μεταξύ δημόσιου χρέους και ιδιωτικού χρέους έχει μεγαλύτερο αντίκτυπο στην οικονομική ανάπτυξη από ό, τι είτε το δημόσιο χρέος ή το ιδιωτικό χρέος ξεχωριστά (Caner, et al., 2019).

Πλέον των παραπάνω, αναφορικά με εμπειρικές μελέτες, έχει υποστηριχθεί ότι όσο αυξάνεται το δημόσιο χρέος τόσο αυξάνεται και το πρωτογενές πλεόνασμα. Ειδικότερα, σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε χώρες της ζώνης του ευρώ, διαπιστώθηκε ότι υπάρχει θετική αντίδραση του πρωτογενούς πλεονάσματος προς το ΑΕΠ σε υψηλότερο δημόσιο χρέος/ΑΕΠ (Greiner & Fincke, 2009). Σε μία άλλη σχετική έρευνα, χρησιμοποιώντας ένα οικονομικό μοντέλο που δεν χαρακτηρίζεται από δυσκαμψίες (rigidities) και ελαστική προσφορά εργασίας, παρατηρήθηκε ότι το δημόσιο χρέος έχει αρνητική επίδραση στην προσφορά εργασίας, τις επενδύσεις και την οικονομική ανάπτυξη. Ωστόσο, με την παρουσία δυσκαμψιών στους μισθούς και στην ανεργία, το δημόσιο χρέος φαίνεται να μην έχει κάποια επίδραση στην κατανομή των πόρων, αντιθέτων δύναται να έχει θετική επίδραση στην περίπτωση που χρησιμοποιηθεί για την χρηματοδότηση παραγωγικών επενδύσεων (Greiner, 2011).

Μια συναφή έρευνα, πραγματεύεται την σχέση του πρωτογενούς πλεονάσματος με το δημόσιο χρέος και πιο συγκεκριμένα διατυπώνει ότι η σχέση αυτή καθορίζεται με εκθετική φθίνουσα πορεία στο πέρασμα των χρόνων. Επιπλέον, διατυπώνεται ότι όσο υψηλότερος είναι ο δείκτης του δημοσίου χρέους τόσο χαμηλότερος είναι ο ισορροπημένος ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης. Αυτό συνεπάγεται ότι ισορροπημένος κρατικός προϋπολογισμός δύναται μακροπρόθεσμα να οδηγήσει σε οικονομική ανάπτυξη παρά μία αυστηρή δημοσιονομική πολιτική που απλά το δημόσιο χρέος θα αυξάνεται ταυτόχρονα με άλλες οικονομικές μεταβλητές (Greiner, 2014).

Ωστόσο, η υπόθεση ότι το πρωτογενές πλεόνασμα αντιδρά στο σωρευμένο χρέος του παρελθόντος δίνει ένα πιο σύνθετο αποτέλεσμα όσον αφορά τη δυναμική της οικονομίας. Έτσι, η συγκεκριμένη έρευνα καταλήγει ότι ο κανόνας του ισοσκελισμένου προϋπολογισμού, παράγει μια σταθερή πορεία οικονομικής ανάπτυξης μόνο εφόσον η αντίδραση της κυβέρνησης σε υψηλότερο δημόσιο χρέος είναι αρκετά υψηλή. Στην περίπτωση όμως που το δημόσιο χρέος αυξάνεται με τον ίδιο ρυθμό όπως όλες οι άλλες οικονομικές μεταβλητές, η σταθερότητα εξαρτάται από τον τρόπο που αντιδρά η κυβέρνηση σε υψηλότερα ποσοστά χρέους. Ειδικότερα, παρατηρήθηκε ότι οι υψηλότερες τιμές του συντελεστή που καθορίζει την αντίδραση του πρωτογενούς πλεονάσματος στο υψηλότερο δημόσιο χρέος, τείνουν να σταθεροποιούν την οικονομία. Έτσι, όταν ο συντελεστής αυτός μειώνεται, η σταθερότητα της οικονομίας μπορεί να χαλαρώσει, υπονοώντας ότι η οικονομία χαρακτηρίζεται από κυκλικούς ρυθμούς ανάπτυξης (Greiner, 2014).

1.2 Η Συσχέτιση Οικονομικής Ανάπτυξης και Δημοσίου Χρέους – Μία Αμφίδρομη Σχέση

Αν και οι περισσότερες έρευνες εστιάζουν στην επίδραση του υψηλού χρέους στην μείωση της οικονομικής ανάπτυξης, ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα συμπεράσματα έρευνας που εστιάζει στην *αντίστροφη ανάγνωση της παραπάνω σχέσης*, δηλαδή στην επίδραση της μείωσης της οικονομικής ανάπτυξης πάνω στην αύξηση του δημοσίου χρέους. Έτσι, μετά από εξέταση δεδομένων που αφορούσαν σε επεισόδια χαμηλής οικονομικής ανάπτυξης, η συγκεκριμένη έρευνα καταλήγει στο συμπέρασμα²⁰ ότι, οποιαδήποτε προσέγγιση της συσχέτισης του δημοσίου χρέους και της οικονομικής ανάπτυξης, θα πρέπει να προσεγγίζεται ολιστικά μιας και δεν επιδρά αρνητικά μόνο το δημόσιο χρέος στην οικονομικά ανάπτυξη αλλά και αντίστροφα (Dafermos, 2015).

²⁰ Ειδικότερα, η συγκεκριμένη έρευνα συμπερασματικά καταλήγει ότι οι επιπτώσεις της μείωσης της οικονομικής ανάπτυξης λόγω της αύξησης του υψηλού δημοσίου χρέους, συνεπάγεται ότι οι κυβερνήσεις πρέπει να επικεντρωθούν στη μείωση του δημοσίου χρέους τους για να αποφύγουν τη χαμηλή οικονομική ανάπτυξη. Από την άλλη πλευρά, οι αυξανόμενες επιπτώσεις της χαμηλής οικονομικής ανάπτυξης ως προς την αύξηση του δημοσίου χρέους, υποδηλώνουν ότι θα πρέπει να υιοθετηθούν αναπτυξιακές πολιτικές ώστε να αποφευχθεί το υψηλό δημόσιο χρέος (Dafermos, 2015).

Σε παρόμοιο μήκος κύματος, μία άλλη έρευνα ανέλυσε την συσχέτιση χρέους και ανάπτυξης βασιζόμενη σε στοιχεία του συνολικού δημοσίου χρέους από 105 αναπτυσσόμενες χώρες, αναδυόμενες και αναπτυσσόμενες οικονομίες, την χρονική περίοδο 1972-2009. Αυτό που διαπιστώθηκε, είναι ότι αν και οι συντελεστές του χρέους διαφέρουν από χώρα σε χώρα, εν τούτοις οι χώρες που παρουσιάζουν υψηλότερο ποσοστό χρέους ως προς το ΑΕΠ μακροπρόθεσμα είναι πιο πιθανό να παρατηρηθεί αρνητική επίδραση στην οικονομική ανάπτυξη. Ωστόσο, δεν κατέστη δυνατόν να εντοπιστούν στοιχεία που να υποστηρίζουν ότι ένα συγκεκριμένο όριο χρέους κοινό σε όλες τις χώρες, έχει την δυνατότητα να προκαλέσει μια συστηματική μετατόπιση των υπό εξέταση παραμέτρων. Παράλληλα, υποστηρίχθηκε ότι η αρνητική συσχέτιση μεταξύ δημοσίου χρέους και ανάπτυξης δεν υποδηλώνει αναγκαστικά αιτιότητα μιας και χαμηλότερη ανάπτυξη δύναται να συντελέσει στην αύξηση του δημοσίου χρέους (Eberhardt & Presbitero, 2013).

Η συσχέτιση του δημοσίου χρέους και της οικονομικής ανάπτυξης θεωρείται ιδιαίτερα κρίσιμη σε περιόδους οικονομικής ύφεσης. Σε τέτοιες περιόδους, τίθεται το βασικό ερώτημα της πολιτικής που θα πρέπει να υιοθετηθεί με στόχο την μείωση του δημοσίου χρέους. Σε σχετική έρευνα παρουσιάστηκαν δύο επιχειρήματα. Το πρώτο είναι ότι ένα μεγαλύτερο δημόσιο έλλειμμα οδηγεί αυτόματα σε χαμηλότερες ιδιωτικές επενδύσεις και κατ' επέκταση οικονομική ανάπτυξη. Το δεύτερο επιχείρημα, υποστηρίζει ότι υπάρχει ένα κατώτατο επίπεδο φορολογικών ή κρατικών χρεωστικών τίτλων πέραν του οποίου οι επενδυτές θα φοβούνται την αδυναμία της κυβέρνησης να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις της και έτσι απαιτούν υψηλότερες αποδόσεις ομολόγων. Τα δύο παραπάνω επιχειρήματα, τονίζουν ότι τα υψηλά επίπεδα χρέους, μειώνουν την δυνατότητα δημιουργίας κεφαλαίου που θα μπορούσε να αξιοποιηθεί σε δράσεις για την αύξηση της οικονομικής ανάπτυξης.

Προς επίρρωση των παραπάνω, υπάρχουν εμπειρικές μελέτες που διαπιστώνουν μόνο αρνητική συσχέτιση ανάμεσα στο δημόσιο χρέος και την οικονομική ανάπτυξη. Για παράδειγμα, σε έρευνα που διενεργήθηκε σε δείγμα 20 χωρών του ΟΟΣΑ για την χρονική περίοδο 1988-2001, διαπιστώθηκε ότι οι υψηλότεροι δείκτες χρέους ως προς το ΑΕΠ ασκούν αρνητική επίδραση στους ρυθμούς ανάπτυξης των σχετικών οικονομιών των χωρών του δείγματος. Επιπλέον, διαπιστώθηκε ότι, η αρνητική συσχέτιση ήταν αμφίδρομη, δηλαδή υψηλότερο

δημόσιο χρέος μειώνει την οικονομική ανάπτυξη και λιγότερη ανάπτυξη συνεπάγεται υψηλότερο δημόσιο χρέος. Τέλος, διαπιστώθηκε ότι αυτή η αρνητική συσχέτιση δεν είναι γραμμική, δηλαδή διαπιστώνεται δυσαναλογία της αύξησης του δημοσίου χρέους και της μείωσης του ρυθμού της οικονομικής ανάπτυξης (Ferreira, 2009).

Σε μία άλλη έρευνα, μελετώνται τα δεδομένα από 20 ανεπτυγμένες χώρες με την χρήση διανυσματικού πίνακα παλινδρόμησης με στόχο την ανάλυση της σχέσεως ανάμεσα στο δημόσιο χρέος και την οικονομική ανάπτυξη. Εν τούτοις, ακόμα και στα υψηλότερα επίπεδα δημοσίου χρέους, δεν διαπιστώνεται ισχυρή επίδραση του χρέους στην ανάπτυξη. Εν τούτοις, παρατηρείται σημαντική αρνητική συσχέτιση εξαιτίας της αντίστροφης επίδρασης της οικονομικής ανάπτυξης στο δημόσιο χρέος (Matthijs & Malinen, 2014).

Στην προσπάθεια διερεύνησης της συσχέτισης δημοσίου χρέους και ανάπτυξης, αναμφισβήτητα τίθεται το βασικό ερώτημα της ύπαρξης ή μη σχέσης αιτιότητας ανάμεσα τους. Έτσι, αν και αρκετές έρευνες έχουν διατυπώσει ενδείξεις ότι το δημόσιο χρέος συσχετίζεται αρνητικά με την οικονομική ανάπτυξη, εν τούτοις ο συσχετισμός αυτός δεν συνεπάγεται αναγκαστικά την αιτιότητα. Πρακτικά, αν και δεν πρέπει να μπαίνουν στεγανά σε τέτοιου είδους συσχετίσεις, εντούτοις δεν έχουν διατυπωθεί ισχυρές ενδείξεις που να αποδεικνύουν αιτιότητα.

Πιο συγκεκριμένα, σε έρευνα στα δεδομένα χωρών του ΟΟΣΑ στο χρονικό διάστημα 1980-2005, διατυπώθηκε ότι η σχέση μεταξύ δημοσίου χρέους και οικονομικής ανάπτυξης μπορεί να οφείλεται τόσο στο γεγονός ότι η χαμηλή οικονομική ανάπτυξη οδηγεί σε υψηλά επίπεδα χρέους όσο και σε έναν τρίτο παράγοντα που έχει κοινή επίδραση στις δύο αυτές μεταβλητές (Panizza & Presbitero, 2013). Συναφώς, αν και έχει εξεταστεί η ένδειξη αιτιώδους σχέσης, δεν βρέθηκαν σαφή στοιχεία ώστε να υποστηρίξουν την υπόθεση ότι το χρέος προκαλεί οικονομική ανάπτυξη. Σχετικά, χρησιμοποιήθηκε μια μεταβλητή που κατέγραφε τα αποτελέσματα της αποτίμησης που επέφερε η αλληλεπίδραση μεταξύ του χρέους σε ξένο νόμισμα και της αστάθειας των συναλλαγματικών ισοτιμιών, χωρίς να βρουν καμία επίδραση του χρέους στην ανάπτυξη (Panizza & Presbitero, 2012).

1.3 Συσχέτιση Δημοσίου Χρέους και Οικονομικής Ανάπτυξης στις ΗΠΑ

Αναφορικά με την συσχέτιση δημοσίου χρέους και οικονομικής ανάπτυξης στις ΗΠΑ, έχει πραγματοποιηθεί πολύπλευρη προσέγγιση. Αρχικά, όσον αφορά στην εξέλιξη του δημοσίου χρέους στις ΗΠΑ, τον Δεκέμβριο του 2008, έχει υποστηριχθεί ότι σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε το χρέος των νοικοκυριών και ιδιαίτερα το στοιχείο του ενυπόθηκου στεγαστικού χρέους (Grennes, et al., 2019). Το χρέος των νοικοκυριών διπλασιάστηκε μεταξύ 2000 και 2007 και η αύξηση αυτή ήταν ιδιαίτερη κρίσιμη για την σοβαρότητα της οικονομικής κρίσης που ακολούθησε. Μετά την ύφεση, οι κυβερνητικές υπηρεσίες επικρίθηκαν για τη μείωση των όρων δανεισμού και κατά συνέπεια της συμβολής τους στην δημιουργία του χρέους στο στεγαστικό τομέα (Mian & Sufi, 2014). Στην συνέχεια, το 2018 οι κυβερνητικές υπηρεσίες συνέχισαν να εγγυώνται περίπου το 80% των στεγαστικών δανείων, γεγονός που οδήγησε στην κριτική αναφορικά με την υποβάθμιση των όρων δανεισμού με οποιοσδήποτε αρνητικές συνέπειες μπορεί να έχει αυτό (Kuriec & Pinto, 2018).

Στην διάρκεια των χρόνων που ακολούθησαν μετά την οικονομική κρίση, η αδυναμία πλήρους ανάκαμψης έχει αποδοθεί στο ποσοστό του χρέους που είχε συσσωρευτεί κατά τη διάρκεια της προ-κρίσης περιόδου, κυρίως από νοικοκυριά στις ΗΠΑ. Πιο συγκεκριμένα, μετά το 2001 από την μία πλευρά ο συνδυασμός επεκτατικής νομισματικής και δημοσιονομικής πολιτικής, ιδιαίτερα στις αναπτυσσόμενες οικονομίες και από την άλλη πλευρά οι υποτιμημένες συναλλαγματικές ισοτιμίες και τα υψηλά επιτόκια καταθέσεων σε ορισμένες αναπτυσσόμενες χώρες, είχαν σωρευτικά ως αποτέλεσμα να διακινηθούν τεράστιες ροές κεφαλαίων και να δημιουργηθεί έτσι μία παγκόσμια ανισορροπία του ισοζυγίου των τρεχουσών συναλλαγών²¹ (Lavender & Parent, 2013).

Ιδιαίτερα, στις ΗΠΑ δημιουργήθηκε ένα μεγάλο και επίμονο έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών κατά την περίοδο προ της κρίσης, δεδομένου ότι ορισμένες αναπτυσσόμενες οικονομίες αντιστάθηκαν την ανατίμηση των εθνικών τους νομισμάτων με αποτέλεσμα την συσσώρευση κεφαλαίων σε δολάριο ΗΠΑ. Όλες

²¹ Μελέτες δείχνουν ότι η συνεχιζόμενη επιδείνωση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών φαίνεται να αυξάνει την πιθανότητα χρηματοπιστωτικής κρίσης (Reinhart & Rogoff, 2010)

αυτές οι μεγάλες εισροές ξένων κεφαλαίων, συνέβαλαν σε πολύ χαμηλά μακροπρόθεσμα επιτόκια και το πλεόνασμα των διαθέσιμων πόρων προώθησε τον έντονο ανταγωνισμό στους δανειολήπτες, το οποίο οδήγησε σε φθηνές πιστώσεις, σημαντικά πιο χαλαρά κριτήρια δανειοδότησης και η υπερβολική συσσώρευση χρέους. Αυτές οι εισροές ξένων κεφαλαίων, αποκάλυψαν και εκμεταλλεύτηκαν τις αδυναμίες στο ρυθμιστικό και εποπτικό πλαίσιο των ΗΠΑ.

Πιο συγκεκριμένα, η αυξημένη ροή των ξένων κεφαλαίων, είχε ως αποτέλεσμα την μείωση της απόδοσης των κρατικών ομολόγων και άλλους τίτλους σταθερής απόδοσης που ταξινομούνται ως χαμηλού κινδύνου, οδηγώντας με αυτόν τον τρόπο τους επενδυτές να εξετάσουν εναλλακτικές επενδύσεις (Lavender & Parent, 2013). Στις περισσότερες περιπτώσεις, τα κεφάλαια αυτά δεν χρηματοδοτούσαν επενδύσεις που θα αύξαναν την παραγωγική ικανότητα της οικονομίας αλλά διοχετεύτηκαν στην αγορά κατοικίας και στην κατανάλωση. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι ισολογισμοί της οικονομίας των ΗΠΑ να είναι πιο ευάλωτοι και οι τιμές των κατοικιών σε μη βιώσιμα επίπεδα (Lavender & Parent, 2013).

Σημαντικός ήταν ο ρόλος της κυβερνητικής πολιτικής στην περίοδο της κρίσης μιας και καθώς η αγορά των ακινήτων κατέρρεε, υιοθετήθηκαν μέτρα υποστήριξης της οικονομίας. Ενδεικτικά, λήφθηκαν μέτρα που είχαν ως αποτέλεσμα αφενός μεν την μείωση της φορολογίας και αφετέρου την ενίσχυση πληρωμών συμπεριλαμβανομένων του επιδόματος ανεργίας, διατροφής και υγείας. Ταυτόχρονα, ψηφίστηκαν νομοσχέδια που αφορούσαν σε δαπάνες για υποδομές και εκπαίδευση αλλά και διάφορα φορολογικά κίνητρα και επέκταση των παροχών για τους άνεργους. Με αυτόν τον τρόπο, η κυβερνητική πολιτική στήριξε το προσωπικό διαθέσιμο εισόδημα και θεωρείται ότι σε διαφορετική περίπτωση, οι αρνητικές συνέπειες για τα οικονομικά των νοικοκυριών, την κατανάλωση και την συνολική οικονομία των ΗΠΑ θα ήταν πολύ μεγαλύτερες. Παρόλα αυτά, ο αρνητικός αντίκτυπος αυτής της δράσης εντοπίστηκε στην μεγάλη αύξηση του δημοσιονομικού ελλείμματος και του δημοσίου χρέους²² (Lavender & Parent, 2013).

Αναμφίβολα, η οικονομία των ΗΠΑ τον Δεκέμβριο του 2007 εισήλθε στη μεγαλύτερη και βαθύτερη ύφεση από την εποχή της «Μεγάλης Ύφεσης» του 1929.

²² Ενδεικτικά, το 2012 το δημόσιο χρέος έφτασε το 73% του ΑΕΠ δηλαδή σε διπλάσια επίπεδα από το αντίστοιχο πριν την οικονομική ύφεση (Lavender & Parent, 2013).

Ακόμα πιο σημαντικό, είναι ότι η τρέχουσα οικονομική ανάπτυξη είναι για τις ΗΠΑ περισσότερο αδύναμη από αυτήν στην μεταπολεμική εποχή μιας και η ανεργία παρέμενε για αρκετό διάστημα αυξημένη καθώς και το κατά κεφαλήν ΑΕΠ (Lavender & Parent, 2013). Παρόλα αυτά, η ιστορία έχει δείξει ότι αυτή η υποτονική περίοδος ανάπτυξης είναι λογικό να συμβαίνει μετά από σοβαρή οικονομική κρίση μιας και τόσο τα νοικοκυριά όσο και οι κυβερνήσεις προσπαθούν να μειώσουν το χρέος τους (Reinhart & Rogoff, 2008).

Ένα ακόμα χαρακτηριστικό της οικονομίας των ΗΠΑ, είναι ότι σύμφωνα με πρόσφατη νέα έκθεση του ΔΝΤ, υπογραμμίζεται το γεγονός ότι μόνο τέσσερα ανεπτυγμένα κράτη αντιμετωπίζουν αυξανόμενο χρέος ως μερίδιο του ΑΕΠ αλλά κανένα με χρέος που αναπτύσσεται τόσο γρήγορα όσο οι ΗΠΑ (Peter G. Peterson Foundation, 2019). Για αυτό το λόγο, με στόχο την μείωση του χρέους, ορισμένοι υποστηρίζουν ότι οι ΗΠΑ θα πρέπει να υποστηρίξουν την ταχεία και σε μεγάλο βαθμό περικοπή στις ομοσπονδιακές δαπάνες (Irons & Bivens, 2010). Άλλωστε, είναι κοινά αποδεκτό ότι η οικονομική ανάπτυξη παραμένει η βασική οδός για την έξοδο από την οικονομική ύφεση αλλά και κινητήρια δύναμη της ανθρώπινης ανάπτυξης για την βελτίωση της ποιότητας της.

Αναμφισβήτητα, οι οικονομικές κρίσεις που προκαλούνται από υπερβολικό δημόσιο χρέος έχουν αρνητικές επιπτώσεις σε πολλές χώρες. Εν τούτοις, μεγάλες οικονομίες όπως οι ΗΠΑ, έχει υποστηριχθεί ότι πλήττονται συγκριτικά λιγότερο καθώς μπορούν να δανείζονται σε δικό τους νόμισμα και έχουν ανεξάρτητη νομισματική και συναλλαγματική πολιτική. Ιδιαίτερα, ο συναλλαγματικός κίνδυνος θεωρείται ως ένας από τους παράγοντας που επιδρά στην πιθανότητα χρεοκοπίας ή οικονομικής κρίσης και όχι ο απλός λόγος του δημοσίου χρέους προς το ΑΕΠ (Manasse & Roubini, 2005).

Επιπλέον, με δεδομένο ότι η αγορά κρατικών ομολόγων των ΗΠΑ θεωρείται ρευστή και διαφανής, τα επιτόκια της αγορά αυτών αντιμετωπίζονται συχνά ως βαρόμετρο των προσδοκιών των επενδυτών για την δυνατότητα της κυβέρνησης των ΗΠΑ να είναι σε θέση να εξυπηρετήσει το χρέος της. Από αυτό συνεπάγεται ότι όσο τα επιτόκια αυτά διατηρούνται σε χαμηλά επίπεδα, τόσο περισσότερο ζήτηση έχει από τους επενδυτές να κατέχουν μέρος του χρέους των ΗΠΑ (Irons & Bivens, 2010).

Η οικονομία των ΗΠΑ με δεδομένο ότι παρουσιάζει χαρακτηριστικά ανοικτής οικονομίας, έχει υποστηριχθεί ότι οι εισροές κεφαλαίων θα αντισταθμίζουν εν μέρει την αύξηση των επιτοκίων του κεφαλαίου του δημόσιου χρέους. Επιπλέον, η ιδιωτική αποταμίευση μπορεί να αυξηθεί σε αντιστάθμισμα της αύξησης του δημοσίου χρέους, το οποίο με την σειρά του να μετριάσει την αύξηση των επιτοκίων. Με αυτόν τον τρόπο, η αύξηση των επιτοκίων να έχει περισσότερο αρνητικές συνέπειες στην οικονομική ανάπτυξη από ότι το ίδιο το δημόσιο χρέος. Ωστόσο, ενδέχεται να υπάρχουν εξωγενείς παράγοντες που δεν αποτυπώνονται σε τυποποιημένα οικονομικά μοντέλα. Επιπλέον, μοντέλα ενδογενούς ανάπτυξης υποστηρίζουν ότι η αύξηση του κεφαλαίου, έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση τόσο της τεχνολογικής αλλαγής όσο και της ευρείας οικονομικής παραγωγικότητας. Το αντίθετο από αυτό συμβαίνει στην ολική ή μερική αύξηση των επιτοκίων. Επιπλέον, η αυξημένη αβεβαιότητα και ευπάθεια σε μία οικονομική κρίση, που συνδέεται συχνά με το αυξημένο δημόσιο χρέος, θα έχει ως αποτέλεσμα την περαιτέρω αποθάρρυνση των επενδύσεων και της ανάπτυξης (Kumar & Woo, 2010).

Σε μία ακόμα έρευνα, χρησιμοποιήθηκαν δεδομένα για τις ΗΠΑ που κάλυπταν την περίοδο 1959-2010. Η ανάλυση βασίστηκε σε μια παλινδρόμηση και σε δομικές αιτιότητας *Granger*. Σύμφωνα με αυτές τις αναλύσεις, η επίδραση του δημοσίου χρέους παρουσιάζεται θετική βραχυπρόθεσμα και αρνητική μακροπρόθεσμα. Επιπλέον, υποστηρίχθηκε ότι η πραγματική συνολική αύξηση του χρέους επηρεάζει την οικονομική ανάπτυξη αλλά δεν υπάρχει ένδειξη για το αντίστροφο, δηλαδή αν η μείωση της οικονομικής ανάπτυξης έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση του δημοσίου χρέους. Ανάμεσα στα πιο ενδιαφέροντα αποτελέσματα, είναι η διαπίστωση ότι η οικονομική ανάπτυξη είναι πολύ δύσκολο να επιτευχθεί αν συνεχώς μειώνεται το συνολικό χρέος. Στην περίπτωση των ΗΠΑ, μεταξύ άλλων προτείνεται ότι καθόσον ο ιδιωτικός τομέας φαίνεται να είναι απρόθυμος να δανειστεί περαιτέρω, μιας και είναι ήδη χρεωμένος, το δημόσιο θα πρέπει να δανειστεί προκειμένου να τονωθεί η οικονομία και να ενισχυθεί η ικανότητα αποπληρωμής των δανείων που έχει λάβει ο ιδιωτικός τομέας. Η σχετική έρευνα, υπογραμμίζει το συγκριτικό πλεονέκτημα των ΗΠΑ σε σχέση με άλλες χώρες, ως κυρίαρχη χώρα σε διεθνές επίπεδο, να δανείζεται χωρίς να θίγεται θέμα αφερεγγυότητας (Lainà, 2011).

Σε μια συναφή μελέτη, που βασίζεται σε οικονομικά στοιχεία των ΗΠΑ, υποστηρίζεται ότι η οικονομική ανάπτυξη συσχετίζεται αρνητικά με το δημόσιο χρέος. Πιο συγκεκριμένα, υποστηρίζεται ότι, η οικονομική ανάπτυξη σταδιακά οδηγεί σε μείωση του δημοσίου χρέους. Ενδεικτικά, αναφέρεται ότι η αύξηση του ρυθμού της οικονομικής ανάπτυξης κατά 1% του ΑΕΠ, θα έχει ως συνέπεια την μείωση του πρωτογενούς ελλείμματος κατά 8,4% μέχρι 6,5% του ΑΕΠ σε ένα χρόνο και κατά 3,7% του ΑΕΠ μετά από δύο χρόνια. Προκειμένου να επιτευχθεί αυτό, η σχετική μελέτη προτείνει την περαιτέρω τόνωση της οικονομικής δραστηριότητας, η οποία στη συνέχεια θα αυξήσει τα έσοδα και όχι στη μείωση των δαπανών, υπογραμμίζοντας την αποφυγή δημοσιονομικής πολιτικής λιτότητας (De Carvalho, et al., 2010).

Αναφορικά με το παραπάνω θέμα, μια έρευνα μελέτησε την δυναμική αλληλεπίδραση μεταξύ των δημοσιονομικών ελλειμάτων, της οικονομικής ανάπτυξης και των επιτοκίων, βασιζόμενο σε δεδομένα 50 ετών για τις ΗΠΑ και συγκεκριμένα για την χρονική περίοδο 1960-2010. Συμπερασματικά, κατέληξε ότι η οικονομική ανάπτυξη δεν επηρεάζεται μόνο από τη δημοσιονομική πολιτική, αλλά μπορεί να βελτιώσει τα δημόσια οικονομικά και να συμβάλλει στην βιωσιμότητα του δημοσίου χρέους. Στην σχετική μελέτη, μεταξύ άλλων προτείνεται ότι η αύξηση των δημοσίων δαπανών θα έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση του ρυθμού της οικονομικής ανάπτυξης (Taylor, et al., 2011).

Αναμφίβολα, το επίπεδο του χρέους των ΗΠΑ, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι βρίσκεται σε αχαρτογράφητα νερά. Αυτό διότι μέχρι το 1968, με εξαίρεση την περίοδο του Β' ΠΠ, το δημόσιο χρέος κινήθηκε περίπου στα ίδια επίπεδα. Σε αντίθεση με τα τελευταία 50 χρόνια, που παρατηρείται να αυξάνεται συνεχώς. Έτσι, σε μία πρόσφατη έρευνα που βασίστηκε σε δεδομένα των ΗΠΑ την χρονική περίοδο 1995-2014, διαπιστώθηκε ότι η οικονομική ανάπτυξη ήταν κατά 1% χαμηλότερη από ότι θα ήταν αν το δημόσιο χρέος ήταν χαμηλότερο. Επιπλέον, ανάμεσα στα συμπεράσματα, διαπιστώνεται η αρνητική συσχέτιση μεταξύ δημοσίου χρέους και οικονομικής ανάπτυξης και προτείνεται ότι θα πρέπει να υπάρξουν δημοσιονομικές μεταρρυθμίσεις προκειμένου να περιοριστεί η περαιτέρω αύξηση του δημοσίου χρέους (Grennes, et al., 2019).

Όπως αναφέρθηκε στις αρχές του παρόντος κεφαλαίου, το δημόσιο χρέος είναι απαραίτητο προκειμένου να χρηματοδοτηθούν επενδύσεις που σταδιακά θα αυξήσουν την οικονομική ανάπτυξη. Έτσι, σε μία έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 1995, διερευνάται το ποσοστό του χρέους που θεωρείται ότι θα μεγιστοποιήσει την οικονομική ανάπτυξη. Πιο συγκεκριμένα, η σχετική έρευνα βασίστηκε σε δεδομένα των ΗΠΑ, που κάλυπτε την χρονική περίοδο 1960-1991 και βασίστηκε στην υπόθεση ότι ο ρυθμός αύξησης της οικονομικής ανάπτυξης αποτελεί μία λειτουργία του δημοσίου χρέους και σχετίζεται άμεσα με την μείωση του ποσοστού ανεργίας. Τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής, υποστήριξαν ότι το *ιδανικό*²³ ποσοστό χρέους είναι 38,4% για το ιδιωτικό χρέος και 48,9% για το συνολικό χρέος. Έτσι, τα δεδομένα που επικρατούσαν το 1993 (50,9% για το ιδιωτικό και 68,2% για το δημόσιο χρέος), υποστηρίχθηκε ότι βρισκόταν σε άκρως επιθυμητό επίπεδο (Smyth & Hsing, 1995).

Αναφορικά με το όριο του δημοσίου χρέους, η έρευνα που διενεργήθηκε από τους Reinhart και Rogoff, διαπίστωσε ότι το όριο 90% του χρέους είναι το *κρίσιμο όριο* για την οικονομική ανάπτυξη, όπως ήταν φυσικό αποτέλεσε κίνητρο για περαιτέρω έρευνα. Από μία κριτική οπτική αυτής της έρευνας, μία μελέτη που δημοσιεύθηκε το 2010, αναλύει τα δεδομένα του δημοσίου χρέους των ΗΠΑ, με στόχο την εξαγωγή συμπερασμάτων αναφορικά με την επαλήθευση των παραπάνω συμπερασμάτων. Έτσι, μελετώντας τα ποσοστά χρέους αναφορικά με τα ποσοστά της οικονομικής ανάπτυξης, η μελέτη καταλήγει ότι το όριο του 90% δεν θα πρέπει να λειτουργεί ως οδηγός δημοσιονομικής πολιτικής για την οικονομία των ΗΠΑ. Επιπλέον, μεταξύ άλλων υποστηρίζεται ότι η αύξηση του ποσοστού χρέους πάνω από το 90% δεν θα πρέπει να αποτελεί δικαιολογία για περικοπές των ομοσπονδιακών δαπανών. Το αντίθετο, θεωρείται ότι η δημοσιονομική πολιτική λιτότητας είναι επιζήμια για την οικονομική ανάπτυξη και θα πρέπει να αποφεύγεται ιδιαίτερα όταν πηγάζει από τον φόβο της υπέρβασης του παραπάνω ορίου (Irons & Bivens, 2010).

²³ Με αυτόν τον όρο, εννοούμε το ποσοστό χρέους που μεγιστοποιεί την οικονομική ανάπτυξη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο : ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Στην ενότητα που ακολουθεί, προσεγγίζεται εμπειρικά η συσχέτιση του δημοσίου χρέους και της οικονομικής ανάπτυξης στις ΗΠΑ, με την χρήση δεδομένων από το αρχείο του ΔΝΤ/IMF²⁴. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, παρουσιάζει μία εξαμηνιαία έκδοση του ΔΝΤ που ονομάζεται «World Economic Outlook» (WEO) και η πιο πρόσφατη, που αποτελεί την βάση για τα δεδομένα της παρούσης έρευνας, εκδόθηκε στις 15 Οκτωβρίου 2019 (International Monetary Fund;, 2019).

Ειδικότερα, στην πιο πρόσφατη έκδοση που θα αποτελέσει την βάση της μελέτης, παρατηρείται ότι ο ρυθμός της παγκόσμιας οικονομικής δραστηριότητας παραμένει αδύναμος. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι, κατά το 2018 η παγκόσμια οικονομία σημείωσε απότομη πτώση που επηρέασε τόσο τις αναπτυγμένες οικονομίες όπως η ΗΠΑ και η ΕΕ αλλά και όσο τις αναπτυσσόμενες οικονομίες όπως μικρότερες ασιατικές χώρες. Επιπλέον, η επιβράδυνση της οικονομικής δραστηριότητας, όπως παρουσιάζεται στο παρακάτω διάγραμμα, εμφανίζεται ακόμα πιο έντονη και στις αναδυόμενες αγορές όπως η Βραζιλία, η Ινδία, το Μεξικό και η Ρωσία. Ανάμεσα στα αίτια αυτής της επιβράδυνσης διακρίνεται η κάμψη στην παραγωγή και πωλήσεις των αυτοκινήτων, οι αυξανόμενες εμπορικές εντάσεις ανάμεσα στις ΗΠΑ και Κίνα για θέματα που αφορούν την τεχνολογία και το εμπόριο γενικά καθώς και η επιβράδυνση της ζήτησης της Κίνας ως απότοκο των μακροοικονομικών συνεπειών που έχουν οι εμπορικές εντάσεις με τις ΗΠΑ. Τέλος, οι υψηλοί δασμοί και η αβεβαιότητα στις διεθνείς εμπορικές πολιτικές, θεωρούνται ότι έχουν κάμψει την εμπιστοσύνη για επενδύσεις και ζήτηση κεφαλαιουχικών αγαθών (International Monetary Fund;, 2019).

²⁴ Το ΔΝΤ, είναι ένας διεθνής οικονομικός οργανισμός που ενισχύει την ικανότητα των οικονομικών δυνατοτήτων (όπως οι Κεντρικές Τράπεζες και τα Υπουργεία Οικονομικών) των κρατών μελών του, με στόχο την υιοθέτηση πιο αποτελεσματικών πολιτικών που θα οδηγήσουν σε μεγαλύτερη οικονομική σταθερότητα και οικονομική ανάπτυξη και έχει έδρα στην Ουάσιγκτον των ΗΠΑ. Πρακτικά, μέσω παροχής τεχνικής βοήθειας σε κρίσιμα οικονομικά ζητήματα, δίνεται η δυνατότητα στις χώρες να επιτύχουν τους αναπτυξιακούς τους στόχους. Αυτή η τεχνική βοήθεια, μπορεί να έχει διάφορες μορφές όπως παροχή συμβούλων σχετικά με την χάραξη πολιτικής προκειμένου να βελτιωθούν μακροοικονομικά και χρηματοδοτικά δεδομένα, χρηματοδότηση αναπτυξιακής προσπάθειας τόσο για την βελτίωση της ποιότητας της ζωής των ανθρώπων όσο και για την δημιουργία σταθερού οικονομικού και νομισματικού συστήματος (λχ φορολογικές δομές και βιωσιμότητα δημοσίου χρέους). Τέλος, οι ΗΠΑ είναι μέλος του ΔΝΤ από τις 27 Δεκεμβρίου 1945 (International Monetary Fund;, 2019).

Διάγραμμα 2.1: Παγκόσμια Οικονομική Επιβράδυνση

Πηγή: International Monetary Fund;, 2019. *World Economic Outlook*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2019/10/01/world-economic-outlook-october-2019>
[Πρόσβαση 23 November 2019].

Επιπλέον, αναφορικά με τις προβλέψεις, το ΔΝΤ παρατηρείται αυξημένη αβεβαιότητα σχετικά με το μέλλον του παγκόσμιου εμπορικού συστήματος και της διεθνούς συνεργασίας εξαιτίας τόσο της αύξησης των συναλλαγών όσο και τις γεωπολιτικές εντάσεις που έχουν αρνητικές επιπτώσεις στις επενδυτικές αποφάσεις και στο παγκόσμιο εμπόριο. Ταυτόχρονα, υπογραμμίζεται, ότι για την άμβλυνση των παραπάνω αρνητικών επιπτώσεων απαιτείται δράση και επικοινωνία που θα συντελέσουν στην ανθεκτικότητα του τομέα υπηρεσιών, με στόχο την υποστήριξη της ανάπτυξης της οικονομίας (International Monetary Fund;, 2019).

Κάτω από το πρίσμα των παραπάνω, τα δεδομένα που θα αντληθούν από το αρχείο δεδομένων του ΔΝΤ θα αφορούν μακροοικονομικά στοιχεία των ΗΠΑ για το χρονικό διάστημα 1980-2018. Κατόπιν θα αναλυθούν και θα συγκριθούν, κυρίως ως προς την απόλυτη τιμή που έχουν σε δεδομένες χρονικές στιγμές, με στόχο την εξέταση της μεταξύ τους συσχέτισης. Προκειμένου να είναι ευχερέστερη η σύγκριση με άλλα μακροοικονομικά μεγέθη, το δημόσιο χρέος και η οικονομική ανάπτυξη ανά έτος, υπολογίζονται ως ποσοστό του ΑΕΠ. Με αυτόν τρόπο, δίνεται μια πραγματική

εικόνα σχετικά με το μέγεθος του χρέους καθώς και την δυνατότητα της χώρας, την δεδομένη χρονική στιγμή, να το αποπληρώσει αλλά και τον ρυθμό που αναπτύσσεται ή επιβραδύνεται η οικονομική ανάπτυξη.

Όπως ειπώθηκε παραπάνω, τα δεδομένα αντλήθηκαν από την βάση δεδομένων²⁵ του ΔΝΤ και στην συνέχεια έγινε απεικόνιση αυτών σε αντίστοιχα διαγράμματα. Σε αυτά τα διαγράμματα, εξετάζονται κυρίως κρίσιμες τιμές που αφορούν σε καμπή των οικονομικών μεγεθών (είτε υψηλό είτε χαμηλό επίπεδο) και γίνεται η μεταξύ τους συσχέτιση, με στόχο την εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων. Διευκρινίζεται, ότι τα μεγέθη που θα εξεταστούν είναι το δημόσιο χρέος, η οικονομική ανάπτυξη, το ποσοστό ανεργίας καθώς και το ποσοστό επενδύσεων, τα οποία εκτιμάται ότι θα συνδράμουν στην ολιστική προσέγγιση του υπό διερεύνηση θέματος.

Σύμφωνα με το WEO, οι ΗΠΑ έχουν καταταχθεί ανάμεσα στις 39 αναπτυγμένες οικονομίες και κατατάσσονται ανάμεσα στις επτά μεγαλύτερες οικονομίες (G7)²⁶ σε ΑΕΠ, με βάση τις συναλλαγματικές ισοτιμίες της αγοράς (International Monetary Fund, 2019). Σχετικά με το ΑΕΠ²⁷, για το 2018 ανήλθε σε 18,56 τρις δολάρια ΗΠΑ, από 18,05 τρις το 2017 (ετήσια αύξηση 2,8%) (Γραφεία ΟΕΥ Ελληνικής Πρεσβείας στις ΗΠΑ, 2019). Σχετικά, αναφέρεται ότι ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ στις ΗΠΑ ήταν κατά μέσο όρο 3,21% από το 1947 έως το 2019, φθάνοντας σε υψηλό ποσοστό 16,70% το πρώτο τρίμηνο του 1950 και ρεκόρ χαμηλό -10% το πρώτο τρίμηνο του 1958 (Trading Economics, 2019).

2.1 Δημόσιο Χρέος

Σήμερα, το χρέος έχει υπολογιστεί 103,1% του ΑΕΠ για τις ανεπτυγμένες οικονομίες και 53,3% για τις αναπτυσσόμενες και αναδυόμενες οικονομίες (International Monetary Fund, 2019). Ιδιαίτερα στις ΗΠΑ, το θέμα του δημοσίου

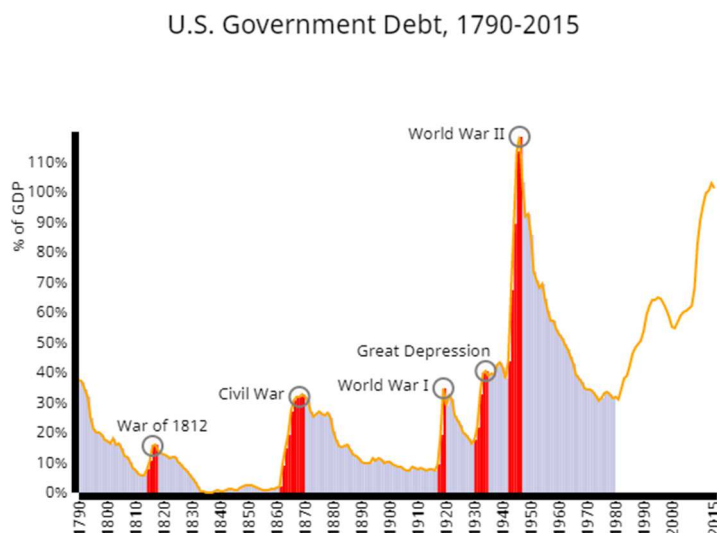
²⁵ Για την ευχερέστερη χρήση των δεδομένων, δείτε επίσης <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/02/weodata/index.aspx>

²⁶ Οι υπόλοιπες είναι η Ιαπωνία, η Γερμανία, η Γαλλία, η Ιταλία, το Ηνωμένο Βασίλειο και ο Καναδάς (International Monetary Fund, 2019).

²⁷ Σε αυτό το σημείο, κρίνεται απαραίτητο να αναφερθεί ότι λόγω της μερικής μη λειτουργίας της ομοσπονδιακής Κυβέρνησης (Federal Government Shutdown) από 22 Δεκεμβρίου 2018 έως 25 Ιανουαρίου 2019 εκτιμάται απώλεια, λόγω μείωσης υπηρεσιών και προμηθειών, 0,1% του ΑΕΠ το τέταρτο τρίμηνο 2018 (Γραφεία ΟΕΥ Ελληνικής Πρεσβείας στις ΗΠΑ, 2019)

χρέους²⁸, έχει απασχολήσει αρκετούς ερευνητές κυρίως ως προς την διαμόρφωση του μέσα στο πέρασμα των χρόνων. Ενδεικτικά, το χρέος των ΗΠΑ διαπιστώθηκε ιδιαίτερα υψηλό τόσο στην περίοδο της *Μεγάλης Ύφεσης* αλλά και στις χρονικές περιόδους των πολέμων²⁹, όπως φαίνεται στο παρακάτω διάγραμμα (Galka, 2016).

Διάγραμμα 2.2: Πορεία Δημοσίου Χρέους στις ΗΠΑ (1790-2015)

Πηγή: Galka, M., 2016. *The History of U.S. Government Spending, Revenue, and Debt (1790-2015)*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <http://metrocosm.com/history-of-us-taxes/>

[Πρόσβαση 01 December 2019].

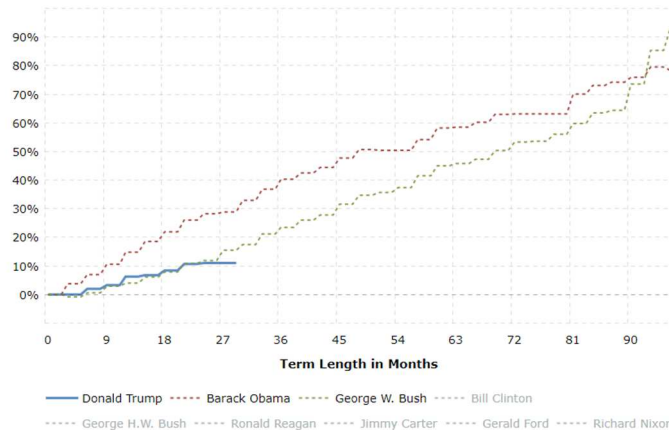
Ιδιαίτερα για το δημόσιο χρέος των ΗΠΑ, αυτό έχει συσχετιστεί με σημαντικά ιστορικά γεγονότα, όπως φαίνεται στο Πίνακα 2.1. Συναφώς, έχει υποστηριχθεί ότι δημόσιο χρέος των ΗΠΑ είναι το μεγαλύτερο από όλες τις χώρες (Amadeo, 2019). Επιπλέον, έχει υποστηριχθεί ότι, το εθνικό χρέος είναι μία συσσώρευση ελλειμμάτων του ομοσπονδιακού προϋπολογισμού και ως εκ τούτου κάθε νέο

²⁸ Με τον όρο **δημόσιο χρέος** των ΗΠΑ, εννοούμε το άθροισμα όλων των ανεξόφλητων οφειλών της ομοσπονδιακής κυβέρνησης. Ειδικότερα, το Φεβρουάριο του 2019 είχε υπολογιστεί στα 22 τρις δολάρια και από τον Οκτώβριο του 2019, έχει ξεπεράσει τα 22,6 τρις δολάρια (Amadeo, 2019).

²⁹ Ενδεικτικά το 1946 είχε φτάσει στο 118% του ΑΕΠ εξαιτίας της χρηματοδότησης του Β' ΠΠ (Galka, 2016).

πρόγραμμα και μείωση φόρου που αποφασίζεται από τον εκάστοτε Πρόεδρο των ΗΠΑ, έχει άμεσες επιπτώσεις στο δημόσιο χρέος.

Διάγραμμα 2.3: Πορεία Δημοσίου Χρέους ανά Πρόεδρο ΗΠΑ

Πηγή: Amadeo, K., 2019. *The US Debt and How It Got So Big: Five Reasons Why America is in Debt*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.thebalance.com/the-u-s-debt-and-how-it-got-so-big-3305778>

[Πρόσβαση 01 December 2019].

Σχετικά με το παραπάνω διάγραμμα, ο Πρόεδρος Ομπάμα προκειμένου να αντιμετωπίσει την οικονομική κρίση του 2008, υιοθέτησε δημοσιονομική πολιτική που μεταξύ άλλων περιελάμβανε φορολογικές ελαφρύνσεις αλλά και επενδυτικές προτάσεις, που αύξησε κατά συνέπεια το δημόσιο χρέος. Επιπλέον, ο Πρόεδρος Ρούζβελτ, προκειμένου να αντιμετωπίσει τις επιπτώσεις της Μεγάλης Ύφεσης και να προετοιμάσει τις ΗΠΑ για τον Β' ΠΠ, έλαβε αποφάσεις που είχαν ως συνέπεια να αυξηθεί κατά 1.150% το δημόσιο χρέος σε σύγκριση με αυτό που ήταν πριν. Τέλος, ο Πρόεδρος Μπους προκειμένου να αντιμετωπίσει την οικονομική ύφεση του 2001, έλαβε μέτρα για την οικονομική ανασυγκρότηση, την φορολογική ελάφρυνση και την μείωση της ανεργίας καθώς και αύξησε τις στρατιωτικές δαπάνες στον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας μετά την πτώση των δίδυμων πύργων στις 11 Σεπτεμβρίου του 2001 (Amadeo, 2019).

Ένα από τα βασικά σημεία στην προσέγγιση του χρέους, αποτελεί και το θέμα των δανειστών. Η Κίνα³⁰ και η Ιαπωνία αγοράζουν ομόλογα των ΗΠΑ με στόχο να διατηρήσουν τα εθνικά τους νομίσματα χαμηλή ισοτιμία έναντι του δολαρίου ΗΠΑ. Έτσι, δανείζουν τις ΗΠΑ, που άλλωστε αποτελεί τον μεγαλύτερο αγοραστή τους, προκειμένου να συνεχίζουν την αύξηση των εξαγωγών τους και κατά συνέπεια να αναπτύσσεται περισσότερο η οικονομία της. Πλέον των παραπάνω, η Κίνα με την διατήρηση του κινεζικού γουάν σε χαμηλότερη ισοτιμία με το δολάριο ΗΠΑ, την βοηθά να διατηρεί τις εξαγωγές τις ανταγωνιστικές, στο ευρύτερο πλαίσιο της οικονομικής της στρατηγικής³¹ (Amadeo, 2019).

Ενδιαφέρον σημείο, για την ολιστική προσέγγιση του θέματος του δημοσίου χρέους, αποτελεί η προσέγγιση των αιτιών που συντέλεσαν στην αύξηση του δημοσίου χρέους. Έτσι, έχει υποστηριχθεί ότι η αύξηση του δημοσίου χρέους προήλθε εξαιτίας της συσσώρευσης δημοσιονομικών ελλειμμάτων, δανείων από το Ταμείο Κοινωνικής Ασφάλισης (προκειμένου να αξιοποιηθούν σε δημόσιες δαπάνες), της αγοράς ομολόγων από χώρες όπως η Κίνα και η Ιαπωνία (οι οποίες θέλουν να διατηρήσουν την αξία των εξαγωγών τους σε χαμηλά επίπεδα), των χαμηλών επιτοκίων που συνέβαλαν στα δημοσιονομικά ελλείμματα και της συνεχούς αύξησης του ανώτατου ορίου του χρέους από το Κογκρέσο (Amadeo, 2019).

Στο συγκεκριμένο σημείο, θα αναφερθεί η πορεία του δημοσίου χρέους των ΗΠΑ για την περίοδο 1980 έως 2000, που βασίστηκε σε στοιχεία³² του ΔΝΤ και αφορούν στο δημόσιο χρέος ως προς το ΑΕΠ (Debt to GDP). Για την υπόλοιπη χρονική περίοδο 2001-2018, χρησιμοποιήθηκαν τα στοιχεία³³ που παρέχει το WEO

³⁰ Ενδεικτικά, τον Μάιο 2019 το χρέος των ΗΠΑ που κατείχε η Κίνα, ήταν στο 1,11 τρις δολάρια (Amadeo, 2019).

³¹ Η ανταγωνιστική στρατηγική χαμηλού κόστους της Κίνας, είχε ως αποτέλεσμα να αυξηθεί η οικονομία της κατά 10% ετησίως για τις τρεις δεκαετίες πριν από την ύφεση. Από το 2018, αυξάνεται σχεδόν στο 7%, το οποίο θεωρείται ένα πιο βιώσιμο ποσοστό. Η Κίνα πλέον έχει γίνει η μεγαλύτερη οικονομία στον κόσμο, ξεπερνώντας τις ΗΠΑ και την ΕΕ. Η Κίνα έγινε επίσης ο μεγαλύτερος εξαγωγέας παγκοσμίως το 2010 και χρειάζεται αυτή την ανάπτυξη προκειμένου να αυξήσει το χαμηλό βιοτικό της επίπεδο (Amadeo, 2019).

³² Για τα δεδομένα, δείτε επίσης εδώ:

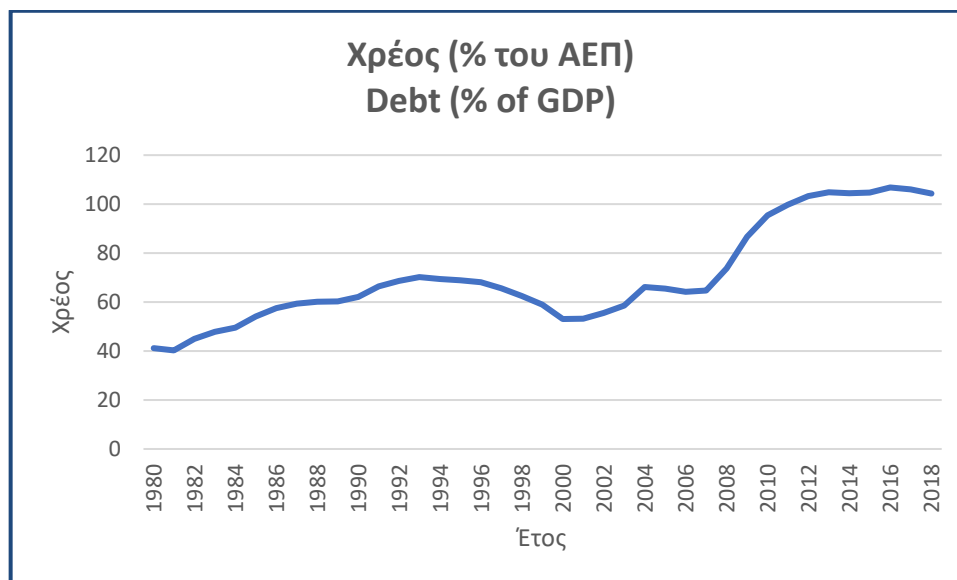
<https://www.imf.org/external/datamapper/DEBT1@DEBT/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD>

³³ Για τα δεδομένα, δείτε επίσης εδώ:

https://www.imf.org/external/datamapper/GGXWDG_NGDP@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD

(έκδ. Οκτωβρίου 2019). Τα σχετικά δεδομένα, έχουν στον Πίνακα 2.2 και απεικονίζονται γραφικά, όπως στο παρακάτω διάγραμμα:

Διάγραμμα 2.4: Πορεία Δημοσίου Χρέους στις ΗΠΑ (1980-2018)

Πηγή: Δεδομένα από ΔΝΤ και επεξεργασία από συντάκτη της μελέτης

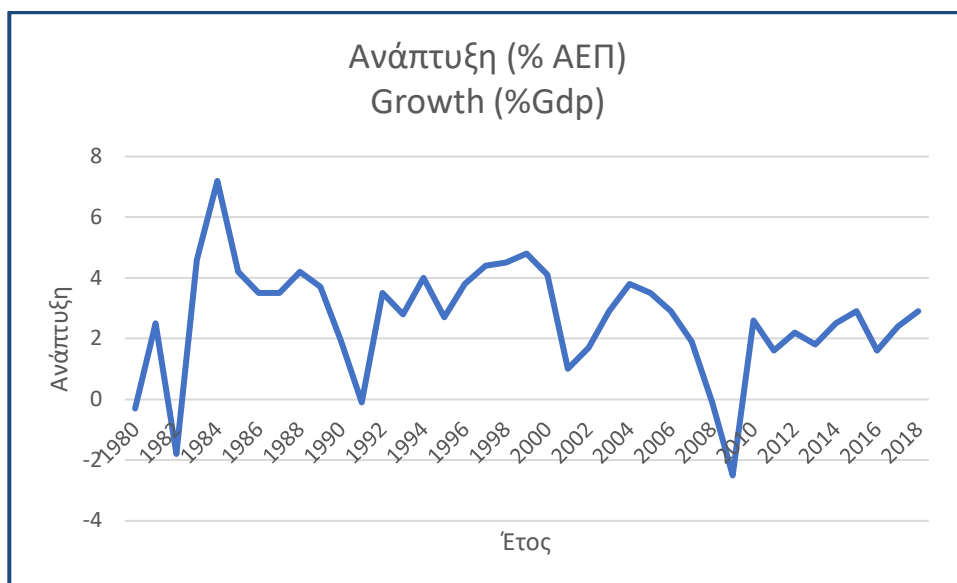
Από τα παραπάνω δεδομένα, παρατηρείται γενικά ότι το χρέος παρουσιάζει αυξητική τάση, με ορισμένες ενδιάμεσες διακυμάνσεις. Πιο συγκεκριμένα, αρχικά το 1980 ήταν στο 41,18% του ΑΕΠ και στο τέλος της περιόδου που μελετάται, έχει φτάσει στο 104,26%, το οποίο σημαίνει ότι παρουσίασε μία αύξηση που εκτιμάται στο 153,18%.

Παρόλα αυτά, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, στην υπό μελέτη χρονική περίοδο, παρουσίασε διακυμάνσεις. Ειδικότερα, από το 1980 έως το 1993 παρουσιάζει σταδιακά αύξηση, φτάνοντας στο 70,19%. Έπειτα, από το 1994 έως το 2002 παρουσιάζει πτώση, φτάνοντας στο 55,5%. Έκτοτε, σταδιακά παρουσιάζει αύξηση, πλην της 2ετίας 2006-2007 όπου παρατηρείται ελαφρά μείωση, για να φτάσει το 2016 στο 106,82%. Τέλος, σύμφωνα με τα δεδομένα, για τα έτη 2017-2018, παρουσιάζει μικρή πτώση, πλην όμως οι προβλέψεις για το 2019 είναι ότι θα φτάσει στο 106,20% που έως το 2024 θα έχει αυξηθεί στο 115,80%.

2.2 Οικονομική Ανάπτυξη

Σήμερα, σε παγκόσμιο επίπεδο, παρατηρείται πτώση³⁴ στην οικονομική ανάπτυξη και ειδικότερα για τις ΗΠΑ (1980-2018) τα δεδομένα³⁵ έχουν όπως στον Πίνακα 2.3 και απεικονίζονται γραφικά, όπως στο παρακάτω διάγραμμα:

Διάγραμμα 2.5: Πορεία Οικονομικής Ανάπτυξης στις ΗΠΑ (1980-2018)

Πηγή: Δεδομένα από ΔΝΤ και επεξεργασία από συντάκτη της μελέτης

Σε μία αρχική προσέγγιση, παρατηρείται ότι η οικονομική ανάπτυξη, στο χρονικό διάστημα που μελετάται, παρουσίασε τόσο θετική όσο και αρνητική πορεία και κινήθηκε σε ένα εύρος από το -2,5% (2009) μέχρι το 7,2% (1984). Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι, από το 1983 μέχρι το 1984, παρατηρήθηκε αύξηση που άγγιξε το 6,4% του ΑΕΠ και αντίστροφα από το 1981 μέχρι το 1983 παρατηρήθηκε πτώση 4,3% του ΑΕΠ.

Από τα παραπάνω, προκύπτει ότι η οικονομική ανάπτυξη παρουσιάζει αυξητικές τάσεις το 1982 και το 1984 φτάνει στο υψηλότερο σημείο, της χρονικής περιόδου που μελετάται, που αντιστοιχεί στο 7,2% του ΑΕΠ. Έκτοτε, παρατηρείται

³⁴ Πιο συγκεκριμένα, για το 2019 οι αναπτυγμένες οικονομίες παρουσιάζουν ρυθμό ανάπτυξης που αντιστοιχεί στο 1,7% και οι αναπτυσσόμενες και αναδυόμενες οικονομίες στο 3,9% (International Monetary Fund, 2019)

³⁵ Για τα δεδομένα, δείτε επίσης εδώ

https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC

σταδιακή πτώση έως και το 1991 (-0,1%), για να συνεχίσει σε ανοδική πορεία (με μικρές πτωτικές τάσεις), μέχρι το 1999 που φτάνει στο 4,8%. Ακολουθούνται διακυμάνσεις μέχρι το 2004 που αγγίζει στο 3,8% και έκτοτε ακολουθεί η πτώση στο ελάχιστο σημείο της υπό μελέτης περιόδου, στο -2,5% του ΑΕΠ (2009). Στην συνέχεια, με αύξηση που αντιστοιχεί στο 5,1%, φτάνει το 2.6% το 2010 και στην συνέχεια κινείται σε αυτά τα επίπεδα με ελάχιστες διακυμάνσεις (από -1% έως +0,3%, του 2,6%). Σήμερα, και οι προβλέψεις του ΔΝΤ για το 2019, είναι ότι οι ΗΠΑ θα έχουν ρυθμό ανάπτυξης 2,4% του ΑΕΠ.

Η οικονομική ανάπτυξη, συνδέεται άμεσα με τις επενδύσεις στον άνθρωπο και έμμεσα με αυτόν τον τρόπο με της δημόσιες δαπάνες. Η αξία των επενδύσεων στον άνθρωπο, με την μορφή δημοσίων δαπανών, έχει αναγνωριστεί και από την Παγκόσμια Τράπεζα (World Bank) που έχει υιοθετήσει στις δράσεις της, ένα σχετικό Πρόγραμμα που ονομάζεται «*Πρόγραμμα Ανθρωπίνου Κεφαλαίου*» (*The Human Capital Project*)³⁶. Σύμφωνα με την πιο πρόσφατη (Οκτώβριος 2018) δημοσίευση του σχετικού προγράμματος, διαπιστώνεται ότι οι ΗΠΑ βρίσκονται στην 24^η θέση³⁷ σε ένα σύνολο 157 χωρών, στην παγκόσμια κατάταξη αναφορικά με τις χώρες που έχουν υψηλότερη βαθμολογία στους σχετικούς δείκτες μέτρησης.

Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1950³⁸, οι δημόσιες δαπάνες κυμαινόταν σταθερά στο 3% του ΑΕΠ (με απόκλιση +/- 1%). Από το 1980 και έπειτα, οι ΗΠΑ δαπανούν σε δημόσια έξοδα κατά μέσο όρο 20% του ΑΕΠ ετησίως. Από την άλλη, δαπάνες που αφορούν στην κοινωνία όπως η Κοινωνική Ασφάλιση και το σύστημα υγείας Medicare / Medicaid, που δεν υπήρχαν μέχρι το 1950, στις μέρες μας κυμαίνονται σε υψηλότερο επίπεδο πάνω από το μισό των κρατικών δαπανών. Ταυτόχρονα, παρατηρείται ότι η δαπάνη για την πληρωμή των τόκων του χρέους κινείται σε χαμηλά επίπεδα παρά το γεγονός ότι το χρέος έχει αυξηθεί κατά πολύ σε σύγκριση με παλιότερα (Galka, 2016).

³⁶ Περισσότερα για αυτό το πρόγραμμα, όπως στο Παράρτημα «Γ».

³⁷ Η κατάταξη αυτή, σύμφωνα με το πρόγραμμα, αντιστοιχεί σε 76% παραγωγικότητα σε ενήλικη περίοδο. Ειδικότερα, στους επί μέρους δείκτες, υπάρχει 99% ποσοστό πιθανότητας ένα παιδί να επιβιώσει μέχρι την ηλικία των 5, θα έχει λάβει εκπαίδευση για 13,3 χρόνια έως την ενηλικίωση του και τέλος το 90% των 15χρονών θα φτάσουν μέχρι την ηλικία των 60 ετών. Επισημαίνεται ότι από 74% που ήταν το 2012, παρουσίασε αύξηση κατά 0,2% (The World Bank, 2019).

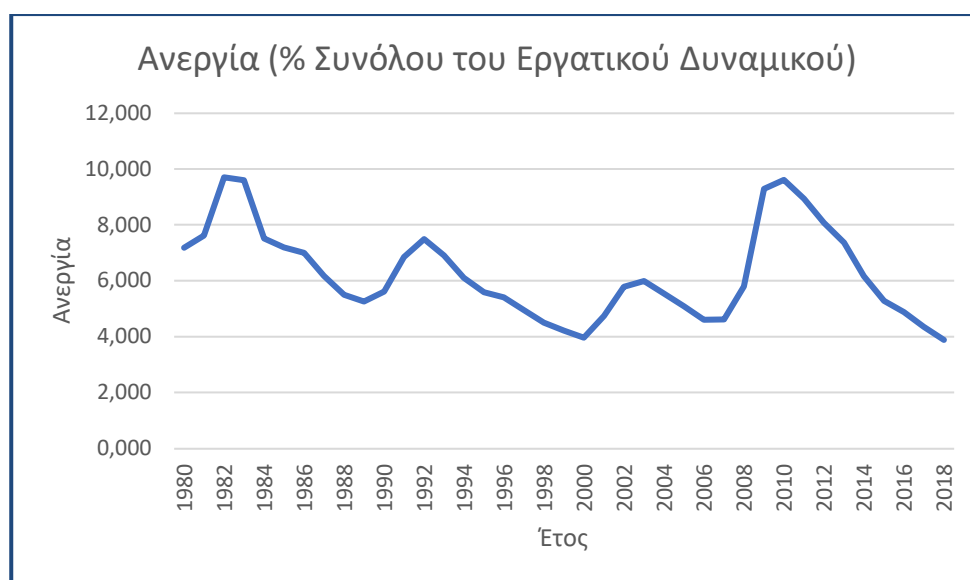
³⁸ Με εξαίρεση τις περιόδους των Πολέμων και της Μεγάλης Ύφεσης.

2.3 Ανεργία

Διαπιστώθηκε, ότι το εργατικό δυναμικό των ΗΠΑ αποκόμισε όφελος εξαιτίας τόσο των υψηλότερων μισθών όσο και της ενίσχυσης της εθνικής οικονομίας, μιας και κατά το 2018 δημιουργήθηκαν 2,6 εκ. νέες θέσεις εργασίας (περίπου 223,000 θέσεις εργασίας ανά μήνα) ενώ το ποσοστό απασχόλησης ανήλθε σε 63,1% (αύξηση 0,4 μονάδες ως προς το 2017) (Γραφεία ΟΕΥ Ελληνικής Πρεσβείας στις ΗΠΑ;, 2019). Επιπλέον, η ανεργία, καθ' όλη τη διάρκεια του 2018 βρέθηκε σε ιστορικά χαμηλή διακύμανση μιας και κατά το πρώτο εξάμηνο 2018 κυμάνθηκε περί το 4% ενώ το δεύτερο εξάμηνο υποχώρησε σε 3,7% (καλύτερη επίδοση τελευταίας 48ετίας), τον Σεπτέμβριο και τον Νοέμβριο, έως 3,9% κατά τη λήξη του έτους (Γραφεία ΟΕΥ Ελληνικής Πρεσβείας στις ΗΠΑ;, 2019).

Ακολούθως, θα παρουσιαστούν δεδομένα από το ΔΝΤ, που αφορούν στην ανεργία³⁹ στις ΗΠΑ, το χρονικό διάστημα 1980-2018. Τα δεδομένα αυτά, έχουν όπως στον Πίνακα 2.4 και απεικονίζονται γραφικά, όπως στο παρακάτω διάγραμμα:

Διάγραμμα 2.6: Πορεία Ποσοστού Ανεργίας στις ΗΠΑ (1980-2018)

Πηγή: Δεδομένα από ΔΝΤ και επεξεργασία από συντάκτη της μελέτης

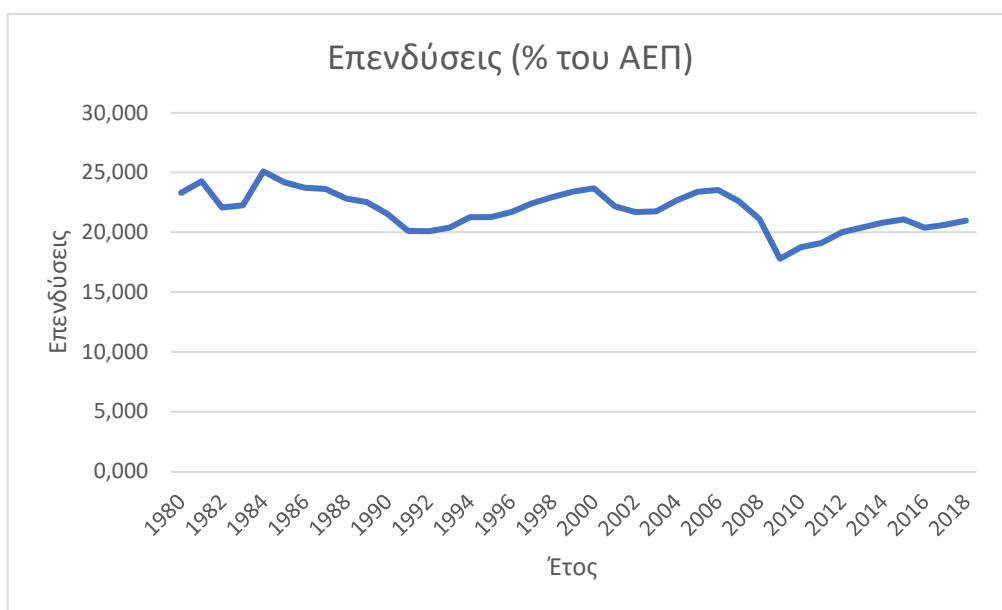
³⁹ Οι τιμές που παρουσιάζονται, αναφέρονται στο ποσοστό ανεργίας που αντιστοιχεί στο σύνολο του εργατικού δυναμικού (International Monetary Fund;, 2019).

Από το παραπάνω γράφημα, παρατηρείται ότι η πορεία της ανεργίας, στο υπόψη χρονικό διάστημα της μελέτης, ακολούθησε κάποιες σχετικά απότομες αυξήσεις και σχετικά χρονικά μεγαλύτερες πτώσεις. Σαν υψηλότερο δεδομένο, αναγνωρίζεται το 9,708% το 1982 (κατά 0,1% υψηλότερο από αυτό του 2009) και αντίστοιχα το χαμηλότερο καταγράφεται το 2018 που αγγίζει το 3,892% (κατά 0.075% λιγότερο από το αντίστοιχο του 2000). Ειδικότερα, από το 1982 έως το 1989 παρατηρείται μείωση του ποσοστού ανεργίας κατά 4,45% και από το 1992 έως το 2000, η μείωση αγγίζει το 3,525%. Εν τούτοις, η μεγαλύτερη μείωση της ανεργίας παρατηρείται από το 2009 μέχρι το 2018 που αγγίζει το 5,391%.

2.4 Επενδύσεις

Όπως αναλύθηκε στην βιβλιογραφική ανασκόπηση, ένα στοιχείο το οποίο επηρεάζει τόσο το δημόσιο χρέος όσο και την οικονομική ανάπτυξη, είναι οι επενδύσεις. Για αυτό το λόγο, θα ακολουθήσουν δεδομένα από την βάση δεδομένων του ΔΝΤ, που αφορούν στις συνολικές επενδύσεις (Total Investments) ως % του ΑΕΠ, για τις ΗΠΑ για το χρονικό διάστημα 1980-2018. Τα δεδομένα αυτά, παρατίθενται στον Πίνακα 2.5 και απεικονίζονται γραφικά, όπως στο παρακάτω διάγραμμα:

Διάγραμμα 2.7: Πορεία Ποσοστού Επενδύσεων στις ΗΠΑ (1980-2018)

Πηγή: Δεδομένα από ΔΝΤ και επεξεργασία από συντάκτη της μελέτης

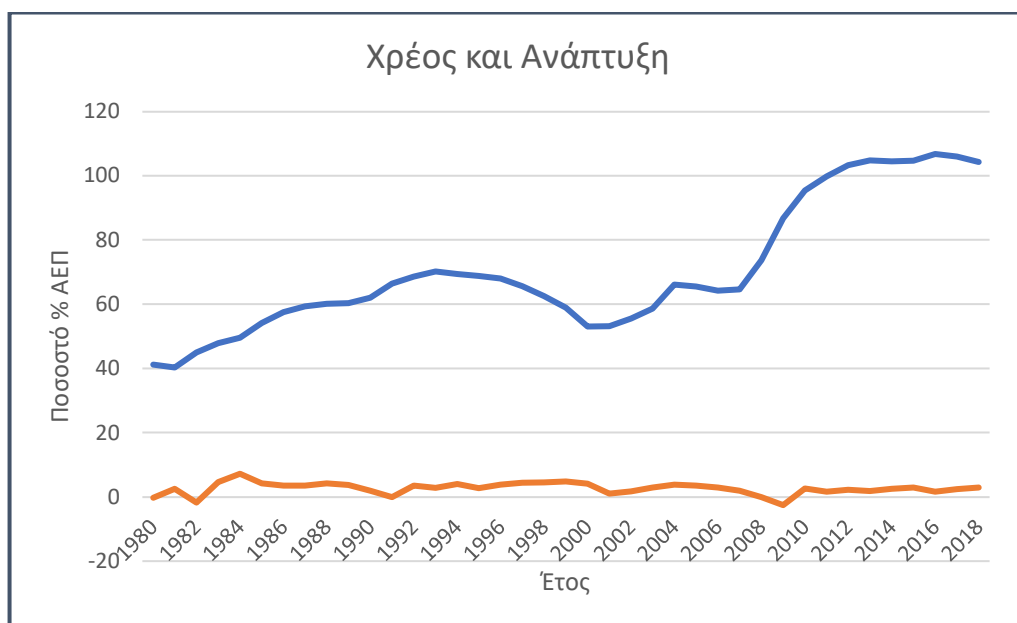
Από το παραπάνω διάγραμμα, παρατηρείται ότι οι επενδύσεις στις ΗΠΑ, για το υπό διερεύνηση χρονικό διάστημα, παρουσίασαν διακυμάνσεις. Το μεγαλύτερο ποσοστό που παρουσιάζεται είναι το 25,096% (1984) και το ελάχιστο το 17,805% (2009). Πιο συγκεκριμένα, την περίοδο 1984-1992 παρατηρήθηκε πτώση στις επενδύσεις 5, 018% και την περίοδο 2006-2009 παρατηρήθηκε πτώση 5,734%. Τέλος, από το 2012 μέχρι και το 2018, παρατηρείται σχετική σταθερότητα στις επενδύσεις που κυμαίνεται από το 20,021% μέχρι το 20,969% (2018). Στο επόμενο κεφάλαιο, θα αναλυθούν τα παραπάνω δεδομένα με στόχο να διερευνηθεί η συσχέτιση μεταξύ δημοσίου χρέους και οικονομικής ανάπτυξης, που αποτελεί άλλωστε τον πυρήνα της παρούσας μελέτης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο : ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Στο προηγούμενο κεφάλαιο, παρουσιάστηκαν δεδομένα που αφορούν στο χρέος, στην ανάπτυξη, στην ανεργία και στις επενδύσεις στις ΗΠΑ, για το χρονικό διάστημα 1980-2018. Στην ανάλυση των δεδομένων που ακολουθεί, γίνεται προσπάθεια ολιστικής προσέγγισης της σχέσης χρέους και οικονομικής ανάπτυξης, παρουσία και άλλων οικονομικών μεγεθών (ανεργία και επενδύσεις), με στόχο την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων αναφορικά με τις προτάσεις για μεταρρυθμίσεις, που ακολουθούν στο επόμενο κεφάλαιο. Η διαδικασία που θα ακολουθήσει για την ανάλυση των υπόψη δεδομένων, βασίζεται στην βιβλιογραφική ανασκόπηση και ιδιαίτερα στην θεωρία των Reinhart και Rogoff, όπου και θα γίνει προσπάθεια επαλήθευσης των ορίων που τέθηκαν σε αυτή, με βάση τα συγκεκριμένα δεδομένα για την σχετική χρονική περίοδο που μελετάται.

Στο παρακάτω διάγραμμα, παρατίθεται η πορεία του δημοσίου χρέους (μπλε γραμμή) και της οικονομικής ανάπτυξης (πορτοκαλί γραμμή), κατά την συγκεκριμένη για την χρονική περίοδο 1980-2018 στις ΗΠΑ.

Διάγραμμα 3.1: Πορεία Δημοσίου Χρέους και Οικονομικής Ανάπτυξης στις ΗΠΑ (1980-2018)

Πηγή: Δεδομένα από ΔΝΤ και επεξεργασία από συντάκτη της μελέτης

3.1 Χρέος και Οικονομική Ανάπτυξη

Ένα από τα στοιχεία που παρατηρούνται στην αρχή της χρονικής περιόδου που μελετάται, είναι ότι το χρέος παρουσίασε μία σημαντική αύξηση από το 1989 μέχρι το 1993, σε ποσοστό 9,91%. Ιδιαίτερα την περίοδο 1990-1992, αυξήθηκε σε ποσοστό 6,62%, το οποίο αποδίδεται στην αύξηση των στρατιωτικών δαπανών για την αντιμετώπιση των αυξημένων αναγκών του Πολέμου του Κόλπου⁴⁰. Από την άλλη, την χρονική περίοδο 1993-2001, παρατηρείται πτώση 17,04%.

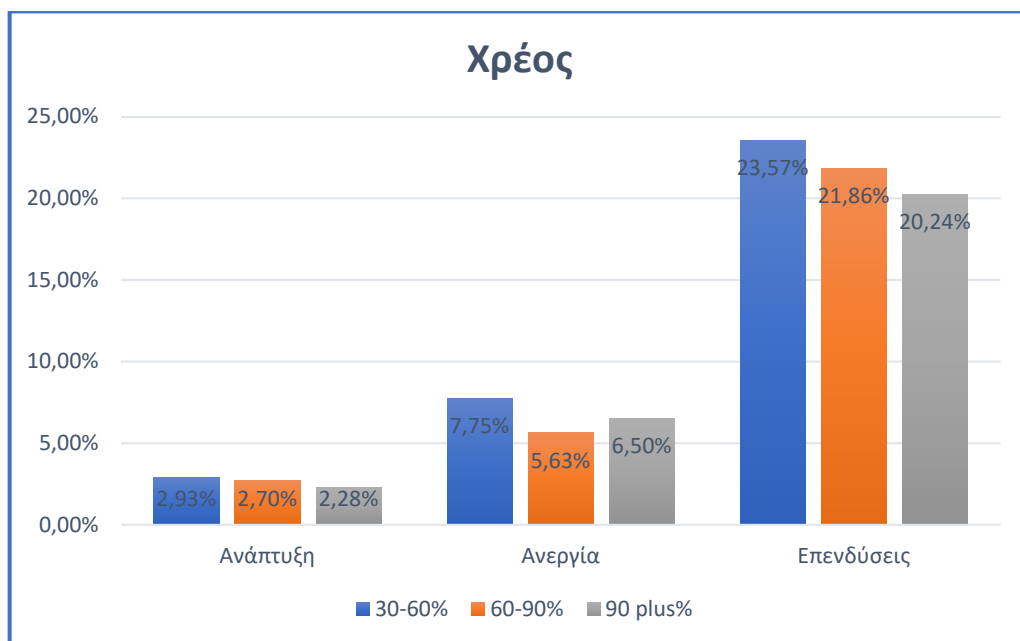
Τον Δεκέμβριο του 2007, η οικονομία των ΗΠΑ εισέρχεται σε οικονομική ύφεση (2008-2009) και μέχρι σήμερα το δημόσιο χρέος αυξάνει διαρκώς, έχοντας ήδη φτάσει από το 2007 στο ποσοστό αύξησης 39,62%. Επιπλέον, αυτό που είναι ενδεικτικό της πορείας αύξησης του χρέους, είναι ότι από το 2000 μέχρι το 2016, αν και το δημόσιο χρέος διπλασιάστηκε, δεν παρατηρήθηκε υποδιπλασιασμός της οικονομικής ανάπτυξης. Ιδιαίτερα, την χρονική περίοδο 2008-2009, παρατηρείται μείωση της οικονομικής ανάπτυξης κατά 4,4% καθώς και αύξηση του ποσοστού ανεργίας σε ποσοστό 4,67%.

Για την ανάλυση των δεδομένων, παρατηρήθηκαν οι μέσες τιμές⁴¹ της ανάπτυξης, της ανεργίας και των επενδύσεων σε σχέση με τις ομάδες δημοσίου χρέους (30-60%, 60-90%, 90 plus%) και έτσι προέκυψε ο Πίνακας 3.1 και το αντίστοιχο διάγραμμα.

⁴⁰ Ο Πόλεμος του Κόλπου (2 Αυγούστου 1990 - 28 Φεβρουαρίου 1991) ήταν πολεμική σύρραξη μεταξύ διεθνούς συμμαχίας από τουλάχιστον 31 κράτη υπό την καθοδήγηση των Η.Π.Α. και την εξουσιοδότηση του Ο.Η.Ε. κατά του Ιράκ, για την απελευθέρωση του Κουβέιτ. Ο Πόλεμος ξεκίνησε με την εισβολή του Ιράκ στις 2 Αυγούστου 1990 και στην συνέχεια επιβλήθηκαν υποβλήθηκαν οικονομικές κυρώσεις από τον Ο.Η.Ε και κατέληξε με την ολοκληρωτική νίκη των συμμαχικών δυνάμεων (Geopolitics and Daily News, 2018).

⁴¹ Η παραδοχή που γίνεται στο συγκεκριμένο σημείο, αφορά στο γεγονός ότι παρατηρείται η μέση τιμή των υπόψη οικονομικών μεγεθών.

Διάγραμμα 3.2: Πορεία Ανάπτυξης – Ανεργίας – Επενδύσεων σε Συνάρτηση με Ποσοστά του Δημοσίου Χρέους στις ΗΠΑ (1980-2018)

Πηγή: Δεδομένα από ΔΝΤ και επεξεργασία από συντάκτη της μελέτης

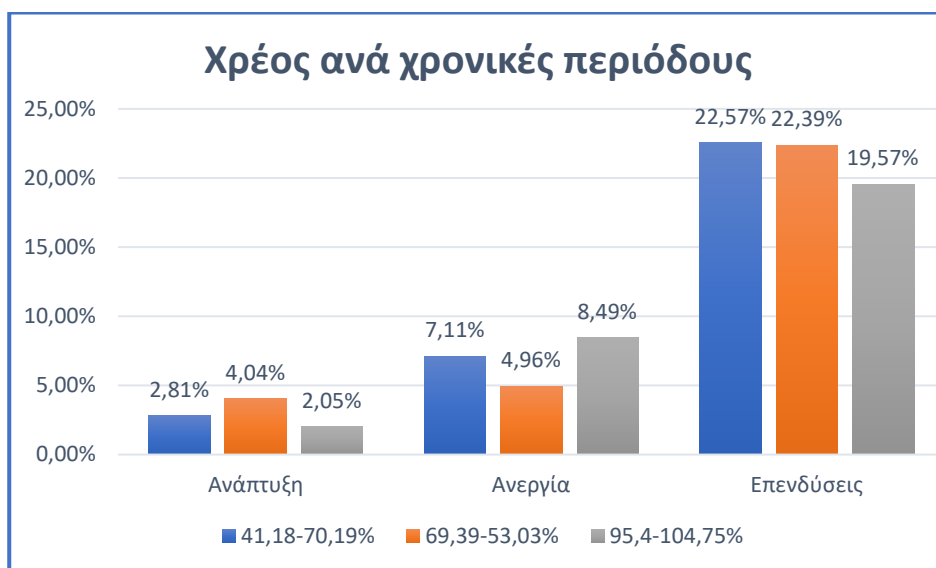
Από τα παραπάνω, προκύπτει ότι όσο μεγαλώνει η κατηγορία του δημοσίου χρέους, τόσο μειώνεται η οικονομική ανάπτυξη. Ιδιαίτερα, παρατηρείται μεγαλύτερο ποσοστό μείωσης της οικονομικής ανάπτυξης ύψους 0,42%, όταν από το εύρος του 60-90% μεταβαίνει στο 90 plus %. Το στοιχείο αυτό μας υποδηλώνει ότι, επαληθεύεται η πρόταση ότι όσο αυξάνεται το δημόσιο χρέος μειώνεται η οικονομική ανάπτυξη. Από την άλλη, όσον αφορά στην ανεργία, από το 30-60% στο πεδίο 60-90% έχουμε πτώση της ανεργίας κατά 2,12% αλλά από το 60-90% στο πεδίο 90 plus % έχουμε αύξηση 0,87%. Από αυτό συμπεραίνουμε ότι η αύξηση του δημοσίου χρέους σωρευτικά οδήγησε σε πτώση την ανεργία σε μεγαλύτερο ποσοστό όταν αυτό μετατοπίστηκε από το 30-60% στο 60-90%.

Ακόμα, παρατηρείται πτώση των επενδύσεων όσο αυξάνεται το δημόσιο χρέος. Ιδιαίτερα, από το 30-60% όταν μεταβαίνει στο 60-90%, παρατηρείται μείωση κατά μέσο όρο 1,71%. Στο σημείο αυτό παρατηρείται ότι, όπως και η οικονομική ανάπτυξη έτσι και οι επενδύσεις μειώνονται όσο αυξάνεται το δημόσιο χρέος. Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να υποστηριχθεί ότι στην μετάβαση από το 30-60% στο 60-90% παρατηρείται μεγαλύτερη πτώση του ποσοστού της ανεργίας αλλά

και των επενδύσεων. Από την άλλη, στην μετάβαση από το 60-90% στο 90 plus %, παρατηρείται μεγαλύτερη μείωση στην οικονομική ανάπτυξη.

Πλέον των παραπάνω, για την ολιστική προσέγγιση της υπόψη μελέτης, θα εξετασθούν δεδομένα που αφορούν σε χρονικές περιόδους⁴². Ειδικότερα, θα εξετασθεί η επίδραση του δημόσιου χρέους στην οικονομική ανάπτυξη, ανεργία και επενδύσεις στις χρονικές περιόδους 1980-1993 (αύξηση 29,01%), 1994-2000 (μείωση 16,36%) καθώς και την χρονική περίοδο 2010-2013 που το χρέος παρουσιάζει αυξητική τάση από 95,4% και άνω. Έτσι, για τις παραπάνω περιόδους προέκυψε ο Πίνακας 3.2 και το αντίστοιχο διάγραμμα.

Διάγραμμα 3.3: Πορεία Ανάπτυξης – Ανεργίας – Επενδύσεων σε Συνάρτηση με το Δημόσιο Χρέος σε Συγκεκριμένες Χρονικές Περιόδους στις ΗΠΑ (1980-2018)

Πηγή: Δεδομένα από ΔΝΤ και επεξεργασία από συντάκτη της μελέτης

Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι, την χρονική περίοδο 1994-2000 αν και το δημόσιο χρέος μειώνεται κατά 16,36%, η οικονομική ανάπτυξη αγγίζει κατά μέσο όρο το 4,04% και παρουσιάζει αύξηση κατά μέσο όρο 1,23%. Την ίδια χρονική περίοδο παρατηρείται ότι η ανεργία σημειώνει σημαντική πτώση 2,15% ενώ το επίπεδο των επενδύσεων παρουσιάζει μικρή μεταβολή σε ποσοστό 0,18%. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, παρουσιάζει η σύγκριση που αφορά σε χρονικές περιόδους

⁴² Η παραδοχή που γίνεται στο συγκεκριμένο σημείο αφορά στο γεγονός ότι οι χρονικές περιόδους δεν είναι μεταξύ τους ίσες.

όπου από την μία το χρέος κυμαίνεται από 41,18-70,19% και από την άλλη κινείται σε επίπεδα πάνω από το 95%. Έτσι, παρατηρείται ότι η οικονομική ανάπτυξη παρουσιάζεται κατά μέσο όρο 0,76% χαμηλότερη, που θεωρείται συγκριτικά αρκετά χαμηλή με δεδομένη αύξηση του χρέους σχεδόν 50%. Επιπλέον, η ανεργία παρουσιάζεται κατά 1,38% υψηλότερη και οι επενδύσεις 3% χαμηλότερες.

Ένα ακόμα στοιχείο το οποίο θα εξεταστεί, είναι οι αντίστοιχες τιμές της οικονομικής ανάπτυξης, του ποσοστού της ανεργίας και του ποσοστού των επενδύσεων, στο μέγιστο και στο ελάχιστο σημείο που έχει καταγράψει το δημόσιο χρέος στην υπό διερεύνηση χρονική περίοδο. Έτσι, το 1981 το δημόσιο χρέος ήταν στο ελάχιστο ποσοστό που έχει καταγραφεί δηλαδή στο 40,33%. Την δεδομένη χρονική στιγμή, η οικονομική ανάπτυξη ήταν στο 2,5%, η ανεργία στο 7,62% και οι επενδύσεις στο 24,28%. Από αυτό παρατηρείται ότι, η οικονομική ανάπτυξη βρισκόταν στο ίδιο επίπεδο το 2014, όταν το χρέος ήταν 104,41% (δηλαδή όταν το χρέος είχε αυξηθεί κατά 250%). Επιπλέον, το ποσοστό ανεργίας έχει μειωθεί στο μισό το 2018 όταν το χρέος ήταν στο 104,26%. Σε αντίθεση με τις επενδύσεις, που έκτοτε παρουσίασαν μόνο μία φορά μεγαλύτερη τιμή.

Από την άλλη πλευρά, το μεγαλύτερο ποσοστό χρέους καταγράφηκε το 2016 όταν ήταν 106,82% και αντίστοιχα η οικονομική ανάπτυξη ήταν 1,6%, η ανεργία ήταν 4,88% και οι επενδύσεις στο 20,38%. Στο μέγιστο αυτό ποσοστό, δεν παρατηρείται το ελάχιστο της οικονομικής ανάπτυξης, το οποίο διαπιστώθηκε το 2009 όταν ήταν στο -2,5% ούτε και το μέγιστο της ανεργίας που διαπιστώθηκε το 1982 και ήταν στο 9,71%. Διευκρινίζεται, ότι το χρέος το 1982 ήταν στο 44,98%, δηλαδή ανάμεσα στα χαμηλότερα της χρονικής περιόδου που μελετάται. Ολοκληρώνοντας, οι επενδύσεις το 2016 ήταν στο 20,38%, δηλαδή στα πέντε χαμηλότερα ποσοστά αυτής της περιόδου.

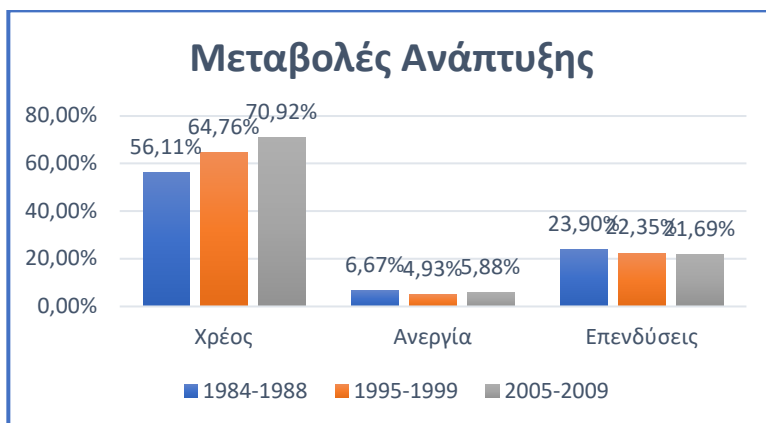
Συμπερασματικά, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι σε περιόδους που παρατηρείται μείωση του δημοσίου χρέους έχουμε αύξηση της οικονομικής ανάπτυξης και μείωση του ποσοστού ανεργίας. Επιπλέον, σε περιόδους που το χρέος υπερβαίνει το 95% παρατηρείται σχετική μείωση της οικονομικής ανάπτυξης και αύξηση της ανεργίας σε σχέση με περιόδους που το χρέος κυμαίνεται σε επίπεδα 41,18-70,19%. Εν κατακλείδι, παρατηρείται αρνητική συσχέτιση ανάμεσα στην οικονομική ανάπτυξη και στην ανεργία μιας και αύξηση της οικονομικής

ανάπτυξης έχει ως αποτέλεσμα την μείωση της ανεργίας και αντίστροφα παρατηρείται αρνητική συσχέτιση ανάμεσα στο δημόσιο χρέος και στις επενδύσεις μιας και παρατηρείται ότι όσο αυξάνει το δημόσιο χρέος, τόσο μειώνεται το ποσοστό των επενδύσεων.

3.2 Οικονομική Ανάπτυξη και Δημόσιο Χρέος

Αν και στην βιβλιογραφία δεν καλύπτεται ευρέως, κρίνεται σημαντική η παρουσίαση της αμφίδρομης σχέσης χρέους-οικονομικής ανάπτυξης από την πλευρά της οικονομικής ανάπτυξης. Ειδικότερα, θα γίνει προσπάθεια προσέγγισης των επιπτώσεων της μείωσης της οικονομικής ανάπτυξης τόσο στο δημόσιο χρέος όσο και στην ανεργία και στις επενδύσεις. Προκειμένου να γίνει προσέγγιση της επίδρασης της επιβράδυνσης της οικονομικής ανάπτυξης, στα άλλα οικονομικά μεγέθη, επιλέχθηκαν οι χρονικές περιόδους 1984-1988 (μείωση κατά μέσο όρο 3%), 1995-1999 (αύξηση 2,1%) και 2005-2009 (μείωση 6%). Οι χρονικές περιόδους επιλέχθηκαν αφενός μεν γιατί είναι ίσες μεταξύ τους χρονικά και αφετέρου δε επειδή διαφέρουν ως προς την αύξηση και μείωση της οικονομικής ανάπτυξης. Αναφορικά με την μείωση, η περίοδος 1984-1988 έχει κάποιο διάστημα που η μείωση της οικονομικής ανάπτυξης διακόπτεται ενώ στην περίοδο 2005-2009 η μείωση της οικονομικής ανάπτυξης είναι συνεχής. Σύμφωνα με τα δεδομένα για τις παραπάνω χρονικές περιόδους, προέκυψε ο Πίνακας 3.3 και το αντίστοιχο διάγραμμα:

Διάγραμμα 3.4: Πορεία Δημοσίου Χρέους – Ανεργίας – Επενδύσεων σε Συνάρτηση με την Οικονομική Ανάπτυξη σε Συγκεκριμένες Χρονικές Περιόδους στις ΗΠΑ

Πηγή: Δεδομένα από ΔΝΤ και επεξεργασία από συντάκτη της μελέτης

Αντίστοιχα με το δημόσιο χρέος, που αναλύθηκε στην προηγούμενη ενότητα, θα παρουσιαστούν οι τιμές που είχαν οι υπόλοιπες μεταβλητές όταν η οικονομική ανάπτυξη σημείωσε την μέγιστη και ελάχιστη τιμή της. Πιο συγκεκριμένα, η οικονομική ανάπτυξη σημείωσε το 1984 ποσοστό 7,2%. Την δεδομένη χρονική στιγμή, το χρέος ήταν στο 49,51% το οποίο ανήκει στα 5 χαμηλότερα αλλά δεν είναι το ελάχιστο. Επιπλέον, το 1984 το ποσοστό ανεργίας ήταν στο 7,51%, το οποίο αντιπροσωπεύει το 8^ο υψηλότερο ποσοστό της περιόδου και σίγουρα όχι το ελάχιστο όπως θα ήταν πιθανώς αναμενόμενο. Τέλος, το ποσοστό επενδύσεων ήταν στο 25,1% το οποίο αποτελεί το μεγαλύτερο ποσοστό που καταγράφηκε στην σχετική χρονική περίοδο που μελετάται.

Από την άλλη πλευρά, η οικονομική ανάπτυξη σημείωσε ελάχιστο ποσοστό το 2009 στο -2,5%. Την δεδομένη χρονική στιγμή, το δημόσιο χρέος ήταν 86,69% και προφανώς όχι το μεγαλύτερο ποσοστό της περιόδου. Επιπλέον, η ανεργία ήταν σε ποσοστό στο 9,28% το οποίο είναι το στα 4 υψηλότερα ποσοστά αλλά όχι το μεγαλύτερο. Τέλος, οι επενδύσεις ήταν στο 17,81% το οποίο είναι το ελάχιστο ποσοστό της περιόδου.

Από τα παραπάνω, παρατηρούμε ότι ανεξάρτητα την θετική ή αρνητική μεταβολή της οικονομικής ανάπτυξης, το χρέος με το πέρασμα των χρόνων συνέχισε να αυξάνεται. Σε αντίθεση με την ανεργία που παρατηρήθηκε σημαντικά χαμηλή όταν η οικονομική ανάπτυξη βρισκόταν σε περίοδο ανόδου. Από την άλλη, οι επενδύσεις αντιστρόφως από το χρέος, με το πέρασμα των χρόνων σημείωναν πτώση. Συμπερασματικά, στο παραπάνω γράφημα, παρατηρείται αρνητική συσχέτιση ανάμεσα στο δημόσιο χρέος και στις επενδύσεις και πρακτικά παρατηρούμε ότι όσο το δημόσιο χρέος αυξάνεται, τόσο οι επενδύσεις ακολουθούν πτωτική τάση και αντίστροφα παρατηρήθηκε θετική συσχέτιση στις μέγιστες και ελάχιστες τιμές ανάμεσα στην οικονομική ανάπτυξη και στις επενδύσεις.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο :Προτάσεις Πολιτικών Μεταρρυθμίσεων

Αναμφίβολα, η οικονομική ανάπτυξη δεν αφορά αποκλειστικά και μόνο μακροοικονομικά μεγέθη αλλά έχει αντίκτυπο σε πολλούς τομείς γενικότερα μιας και παραμένει η ασφαλέστερη έξοδος από τη φτώχεια και ο βασικός μοχλός της ανθρώπινης ανάπτυξης. Στο προηγούμενο κεφάλαιο, παρουσιάστηκαν τα δεδομένα σχετικά με την πορεία του δημοσίου χρέους στην ΗΠΑ και την επίδραση του κατά κύριο λόγο στην οικονομική ανάπτυξη αλλά και στην ανεργία και στις επενδύσεις. Η γενική ιδέα που παρουσιάστηκε στην βιβλιογραφία, συμπερασματικά υποστήριξε ότι το δημόσιο χρέος ασκεί αρνητική επίπτωση στην οικονομική ανάπτυξη.

Τα αποτελέσματα της παρούσας μελέτης, δεν υποστήριξαν το αντίθετο μιας και διαπιστώθηκε ότι η αύξηση του δημόσιου χρέους είναι επιζήμια για την οικονομική ανάπτυξη. Παρόλα αυτά, αν και το δημόσιο χρέος πλέον έχει φτάσει στο ποσοστό του 104,26% του ΑΕΠ, διαπιστώνεται ότι η ανάπτυξη δεν είναι στο ελάχιστο ποσοστό στην ιστορία των ΗΠΑ. Συναφώς, η ιστορία έχει δείξει ότι οι ΗΠΑ έχουν την δυνατότητα να διαχειρίζονται αρκετά υψηλά ποσοστά χρέους. Άλλωστε στην περίοδο του Β' ΠΠ και μετά την λήξη αυτού, απέδειξαν την δυνατότητα επανόρθωσης της εθνικής οικονομίας αλλά και την επικράτηση τους στην περίοδο του Ψυχρού Πολέμου.

Παρά το γεγονός ότι η εποχή του διπολισμού ή της υπερδύναμης έχει περάσει, οι ΗΠΑ αναμφίβολα θεωρούνται ως ένας από τους βασικότερους παίκτες στην διεθνή σκακιέρα και με κατάλληλη αξιοποίηση αυτού του πλεονεκτήματος, έχουν την δυνατότητα προώθησης των εθνικών τους συμφερόντων σε διεθνές επίπεδο. Κατόπιν τούτου, οι προτάσεις πολιτικής μεταρρύθμισης θα κινηθούν σε δράσεις τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο, με στόχο την δημιουργία των βέλτιστων συνθηκών που θα προάγουν την ισχυροποίηση της οικονομίας των ΗΠΑ, ως ένα από τα βασικότερα εθνικά συμφέροντα.

Σε αυτό το σημείο, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί ότι η 4^η Βιομηχανική Επανάσταση (4BE), θεωρείται ότι θα διαδραματίσει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στα επόμενα χρόνια και ως εκ τούτου είναι απαραίτητη η υιοθέτηση δράσεων και πολιτικών που θα ευνοούν τα εθνικά οικονομικά συμφέροντα. Ενδεικτικά, στα κύρια

χαρακτηριστικά της, αναγνωρίζονται η καταλυτική δύναμη του μεγάλου όγκου πληροφοριών, η δραματική αύξηση του ρυθμού των τεχνολογικών αλλαγών (συμπεριλαμβανομένης της τεχνητής νοημοσύνης), η παγκόσμια αλληλεξάρτηση πληροφοριών και η αυξημένη ταχύτητα πληροφοριών και ροών πολιτικής (McGann, 2018 Global Go To Think Tank Index Report 2019).

Κατόπιν των παραπάνω, ακολουθούν οι προτεινόμενες παρεμβάσεις πολιτικής με στόχο την διαμόρφωση βέλτιστων συνθηκών ελεύθερης αγοράς και απρόσκοπτης λειτουργίας των ανταγωνιστικών μηχανισμών, τόσο σε εγχώριο όσο και σε διεθνές πλαίσιο, που εκτιμάται ότι θα οδηγήσουν σε μία σταθερή και βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη τόσο για την εθνική οικονομία όσο και για τους πολίτες των ΗΠΑ.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, οι ΗΠΑ αποτελούν έναν βασικό παίκτη στην διεθνή σκακιέρα. Επιπλέον, ανήκουν στις 7 πιο αναπτυγμένες οικονομίες παγκοσμίως και έτσι ο ρόλος τους σε θέματα διεθνούς οικονομικής φύσης είναι *de facto* καθοριστικός. Από την βιβλιογραφική ανασκόπηση, διαπιστώθηκε η ανταγωνιστικότητα των ΗΠΑ και ως εκ τούτου οι δράσεις σε διεθνές επίπεδο, θα πρέπει να στοχεύουν στην επαύξηση της δυναμικής της παρουσίας.

Σε αυτό το πλαίσιο και με βάση τις αρχές της διπλωματίας της οικονομίας, θεωρείται ότι η διεθνής συνεργασία θα αποφέρει περισσότερα κέρδη. Άλλωστε, μια διαπραγματεύσιμη προσέγγιση, ενδείκνυται για win-win καταστάσεις. Είναι σημαντικό, ακόμη και σε ένα πλαίσιο εμπορικών εντάσεων είτε με την Κίνα είτε με την ΕΕ, να συζητηθούν κοινές λύσεις. Ιδιαίτερα, μία ολοκληρωμένη και διαρκή εμπορική συμφωνία με την Κίνα, εκτιμάται ότι θα θεωρηθεί δείγμα σταθερότητας και παροχής εμπιστοσύνης στις αγορές και ως εκ τούτου θα ωφελήσει περαιτέρω την οικονομική ανάπτυξη. Ειδικότερα, μια αγορά που θα παρέχει σταθερότητα και δεν θα υπάρχουν εμπορικές εντάσεις και κυρώσεις, σε συνδυασμό με ένα ισχυρό εθνικό νόμισμα όπως το δολάριο, θα έχει ως συνέπεια την προσέλκυση νέων επενδυτών. Έτσι, μιας και έχει την δυνατότητα να δανείζεται με χαμηλό επιτόκιο, θα αποκομίσει αρκετά κεφάλαια που θα μπορούν στην συνέχεια να χρηματοδοτήσουν αναπτυξιακά έργα.

Από την άλλη, εκτιμάται ότι λόγω θέσης στην διεθνή σκακιέρα, θα είναι σε θέση να συνεργαστεί πιο εύκολα με χώρες που χαρακτηρίζονται ως αναδυόμενες οικονομίες, μιας και σε αυτές παρατηρείται μεγαλύτερο ποσοστό οικονομικής ανάπτυξης. Έτσι, το άνοιγμα εμπορίου σε αυτές τις χώρες, εκτιμάται ότι θα συμβάλλει θετικά και σημαντικά στην οικονομική ανάπτυξη μιας και θα είναι σε θέση να επωφεληθεί τόσο από την παροχή τεχνογνωσίας όσο και από την αύξηση των εξαγωγών, ως αποτέλεσμα αύξησης της εξωτερικής ζήτησης. Ιδιαίτερα ως προς την τεχνογνωσία, η 4BE αποτελεί μία σημαντική ευκαιρία για την προώθηση καινοτόμων επενδύσεων, που θα αποφέρει αρκετά κέρδη και θα αυξήσει την οικονομική ανάπτυξη που άλλωστε έχει θετική συσχέτιση με τις επενδύσεις.

Όσον αφορά στον εσωτερικό άξονα, οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής εκτιμάται ότι θα πρέπει να αξιοποιήσουν κατάλληλα τις ευκαιρίες που εμφανίζονται την δεδομένη χρονική περίοδο. Ειδικότερα, εφόσον το ποσοστό ανεργίας είναι χαμηλό και ο πληθωρισμός κοντά στον στόχο, μια σταδιακή πορεία δημοσιονομικής εξυγίανσης εκτιμάται ότι θα συντελέσει στον περιορισμό των κινδύνων που πιθανόν να προκύψουν από τα υψηλά επίπεδα δημόσιου χρέους. Επιπλέον, προς αυτήν την κατεύθυνση θα συνδράμουν πολιτικές που θα στοχεύουν σε επενδύσεις και κίνητρα για την αναζωογόνηση της αύξησης της παραγωγικότητας και την οικονομική ανάπτυξη.

Άλλωστε, στην βάση της Κεϋνσιανής θεωρίας, οι δημόσιες δαπάνες καλύπτουν τον αμυντικό εξοπλισμό, την υγειονομική περίθαλψη και την κατασκευή υποδομών κοινής ωφελείας. Επιπλέον, πολιτικές που ευνοούν τις ιδιωτικές επενδύσεις, έχουν ως αποτέλεσμα αφενός την μείωση του ποσοστού ανεργίας και αφετέρου την αύξηση των πωλήσεων διάφορων υλικών αγαθών και υπηρεσιών από τους μισθούς των εργαζομένων, με συνολικό αποτέλεσμα την ενίσχυση της εθνικής οικονομίας από φόρους και τέλη.

Σε αυτό το πλαίσιο, μιας και το δημόσιο χρέος βρίσκεται σε ανοδική πορεία και απαιτείται η σταθεροποίηση του, θα πρέπει να αυξηθούν τα έσοδα του ΑΕΠ. Πρακτικά, εκτιμάται ότι πολιτικές που θα επενδύσουν στο ανθρώπινο κεφάλαιο, μακροπρόθεσμα θα παρατηρήσουν αύξηση της οικονομικής ανάπτυξης και κατά συνέπεια αύξηση του ΑΕΠ. Από την άλλη, η υιοθέτηση σκληρής νομισματικής πολιτικής, εκτιμάται ότι θα έχει πρόσκαιρα αποτελέσματα με πιο σοβαρές

επιπτώσεις μακροπρόθεσμα. Η επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο, όπως διαπιστώθηκε από την βιβλιογραφική ανασκόπηση, πραγματοποιείται κατά κύριο λόγο μέσω της εκπαίδευσης. Με την αναβάθμιση της εκπαίδευσης, βελτιώνονται οι δεξιότητες και παρέχονται τα απαραίτητα εφόδια για την αντιμετώπιση των σύγχρονων και μελλοντικών τεχνολογικών προκλήσεων. Ιδιαίτερα, η βέλτιστη και ταχύτερη προσαρμογή στην τεχνολογική αλλαγή, στην τεχνητή νοημοσύνη και στην αντιμετώπιση απειλών στο τομέα της κυβερνοασφάλειας, θα έχουν θετικό αντίκτυπο τόσο στην ευημερία όσο και στην εθνική ασφάλεια των ΗΠΑ.

Ταυτόχρονα, οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής, πέραν από την υιοθέτηση δράσεων που αφορούν στην προσαρμογή στην τεχνολογική αλλαγή, εκτιμάται ότι θα πρέπει να εφαρμόσουν συμπληρωματικές κοινωνικές πολιτικές που θα συμβαδίζουν με τα σύγχρονα τεχνολογικά άλματα. Ειδικότερα, μέσα από την μείωση κοινωνικών ανισοτήτων, θα δοθεί αύξηση της ισότητας ευκαιριών και έτσι θα παρατηρηθεί βελτίωση της παραγωγικότητας. Αυτό μπορεί να γίνει μέσω ενεργειών όπως η ισότιμη πρόσβαση σε ποιοτική παιδική μέριμνα, εκπαίδευση και υγειονομική περίθαλψη, μέσω της συνέχισης χρηματοδότησης προγραμμάτων κοινωνικής ασφάλισης και παροχής υγειονομικών υπηρεσιών.

Τα παραπάνω, σε συνδυασμό με την παροχή δυνατότητας σε αξιοκρατικές διαδικασίες πρόσβασης σε δίκαιη και αξιοπρεπή απασχόληση, μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για μια πιο δίκαιη και πιο ευημερούσα κοινωνία. Σχετικά, εκτιμάται ότι η λήψη δράσεων που θα εξασφαλίζουν μια εύρυθμη αγορά εργασίας αλλά και θα αναπτύσσουν την ανταγωνιστικότητα των εργαζομένων, θα οδηγήσουν σε ποιοτικά καλύτερες συνθήκες εργασίας και σε περισσότερες θέσεις εργασίας. Άλλωστε, από την ανάλυση δεδομένων προέκυψε η συσχέτιση της οικονομικής ανάπτυξης με την πτώση του ποσοστού της ανεργίας. Ταυτόχρονα, αναφορικά με την επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο, εκτιμάται ότι η χαμηλότερη φορολογική επιβάρυνση των πολιτών θα έχει ως αποτέλεσμα μια πιο δίκαιη κατανομή του εισοδήματος χωρίς μεγάλη επίπτωση στην οικονομική δραστηριότητα ή την παραγωγικότητα.

Παρόλα αυτά, δράσεις και πολιτικές που αφορούν στην διαφάνεια και στις φορολογικές μεταρρυθμίσεις, εκτός από τα φυσικά πρόσωπα αφορούν και τις επιχειρήσεις και τις εγχώριες επενδύσεις. Έτσι, η χαμηλή φορολόγηση των

επιχειρήσεων, θα αποτελέσει κίνητρο για τον προσανατολισμό των αμερικάνικων επενδύσεων στην εγχώρια αγορά και ταυτόχρονα θα μειωθούν οι άμεσες ξένες επενδύσεις των ΗΠΑ στο εξωτερικό και ιδιαίτερα σε χώρες που ονομάζονται κοινώς ως *φορολογικοί παράδεισοι*. Άλλωστε, η ροή κεφαλαίων προς το εξωτερικό, αναγκάζει την κυβέρνηση να προβεί σε δανεισμό λόγω έλλειψης διαθέσιμων πόρων, το οποίο με την σειρά του έχει ως συνέπεια την αύξηση του δημοσίου χρέους. Προς αυτή την κατεύθυνση, θα μπορούσε να συνδράμει η απλούστευση του διεθνούς εμπορίου για τις μικρές επιχειρήσεις έτσι ώστε να είναι σε θέση να εξάγουν πιο εύκολα προϊόντα στο εξωτερικό και την αύξηση των κυβερνητικών εσόδων μέσω της φορολόγησης. Επιπλέον, όσον αφορά στη φορολογία των επιχειρήσεων, οι λύσεις πρέπει να εξετάσουν την πολυπλοκότητα της διεθνούς φορολογικής αρχιτεκτονικής, την αυξανόμενη σημασία των άυλων περιουσιακών στοιχείων και της ψηφιακής οικονομίας, τα οποία, από κοινού, επιτρέπουν μεγαλύτερη μετατόπιση των κερδών.

Πλέον των παραπάνω, ένας τομέας στον οποίο οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής έχουν ηθική υποχρέωση τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο, να λάβουν σοβαρά υπόψη τους, είναι η *Πράσινη Οικονομία*. Τα αποτελέσματα της κλιματικής αλλαγής έχουν κάνει την εμφάνιση τους στο πλανήτη γενικότερα αλλά και στις ΗΠΑ ειδικότερα. Με στόχο την προστασία του πλανήτη που βρίσκεται σε αλληλεξάρτηση με το ανθρώπινο κεφάλαιο, θα πρέπει να υιοθετηθούν πρακτικές που θα δίνουν κίνητρο στις επενδύσεις στην πράσινη οικονομία. Άλλωστε, απαιτούνται περισσότερες επενδύσεις στην έρευνα για να ξεπεραστούν τεχνικοί περιορισμοί και να αναπτυχθούν νέες τεχνολογίες. Σε αυτά τα κίνητρα, εκτός από τα φορολογικά, συμπεριλαμβάνονται και οι άμεσες δημόσιες επενδύσεις που θα ενισχύσουν αυτές τις προσπάθειες.

Προς αυτή την κατεύθυνση, οι δημόσιες συμβάσεις έχουν την δυνατότητα να στηρίξουν αγορές για καινοτόμα προϊόντα καθώς και για βιώσιμα προϊόντα ή υπηρεσίες που σχετίζονται με την πράσινη οικονομία. Συναφώς, θα μπορούσαν να εισαχθούν περιβαλλοντικά πρότυπα στις τεχνικές προδιαγραφές, στην επιλογή προμηθειών και στα κριτήρια ανάθεσης καθώς και να εισαχθούν ρήτρες περιβαλλοντικής απόδοσης στις δημόσιες συμβάσεις. Παρά τις δυνητικές

προκλήσεις εφαρμογής, οι πράσινες δημόσιες συμβάσεις έχουν την δυνατότητα να σηματοδοτήσουν μια σημαντική αλλαγή πολιτικής.

Εκτός από την φορολογία, βασικό θέμα για την προώθηση των επενδύσεων είναι η διαφάνεια και η προώθηση του θεμιτού ανταγωνισμού. Έτσι μπορούν να υιοθετηθούν αντιμονοπωλιακές πολιτικές καθώς και προσεγγίσεις που θα αντιμετωπίζουν τις συνέπειες της συγκέντρωσης. Διευκρινίζεται, ότι δεν θα πρέπει τα παραπάνω να αποτελέσουν εμπόδιο στην καινοτομία συμπεριλαμβανομένης της χρήσης τεχνολογίας. Συναφώς, θα πρέπει να αναληφθούν δράσεις που θα ενισχύουν την ανταγωνιστικότητα και τις επενδύσεις. Έτσι, σε χώρες όπως οι ΗΠΑ, η στοχοθετημένη δημοσιονομική πολιτική για επενδύσεις στην υποδομή, στην εκπαίδευση και στην καινοτομία, που ενισχύουν την παραγωγικότητα, μπορεί να αναζωογονήσει την αύξηση της παραγωγικότητας, να στηρίξει την απασχόληση και να διευρύνει τη συνολική ζήτηση.

Σχετικά με την ζήτηση, ένα θέμα στο οποίο θα ήταν επωφελείς οι μεταρρυθμίσεις, είναι η εκμετάλλευση των διαθέσιμων φυσικών πόρων. Μία πολιτική που στηρίζεται στην αρχή της αυτοβοήθειας, θα πρέπει να αναδείξει την σημασία της αξιοποίησης των φυσικών πόρων, δεδομένου του καθοριστικού ρόλου που διαδραματίζει η ενεργειακή αγορά στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Η εκμετάλλευση των φυσικών πόρων όπως το φυσικό αέριο και το αργό πετρέλαιο, θα διασφαλίσουν έναν ικανοποιητικό ρυθμό οικονομικής ανάπτυξης, που με την σειρά του θα βελτιώσει το επίπεδο διαβίωσης των πολιτών της χώρας, όπως αναφέρθηκε στην αρχή του παρόντος κεφαλαίου.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΕΡΕΥΝΑ

«Η σχέση μεταξύ χρέους και ανάπτυξης δεν είναι απλή... Υπάρχουν πολλοί παράγοντες που έχουν σημασία για την ανάπτυξη μιας χώρας και την συμπεριφορά του χρέους. Επιπλέον, δεν υπάρχει σαφές όριο για ποσοστό χρέους το οποίο να διαχωρίζει το “κακό” από το “καλό”.» (International Monetary Fund, 2012)

Σε γενικές γραμμές, παρατηρήθηκε ότι η πρόσφατη οικονομική ύφεση, είχε ως αποτέλεσμα μεταξύ άλλων, την αύξηση του δημοσίου χρέους το οποίο με την σειρά του αύξησε τον προβληματισμό αναφορικά με τις επιπτώσεις του στην ευημερία των χωρών και των πολιτών τους. Αυτό διότι, σε συνθήκες υψηλού δανεισμού, επικρατούν συνθήκες έλλειψης εμπιστοσύνης και αβεβαιότητας στην οικονομία, που ενδέχεται να αποτρέψουν τις νέες επενδύσεις. Με αυτό τον τρόπο, η οικονομική ανάπτυξη μειώνεται και το ποσοστό ανεργίας αυξάνεται, με συνέπειες όχι μόνο οικονομικές αλλά και κοινωνικές. Ο παραπάνω προβληματισμός απασχόλησε ακαδημαϊκούς και υπεύθυνους χάραξης πολιτικής, αναφορικά με τους βέλτιστους τρόπους διαχείρισης του δημοσίου χρέους, τόσο σε εξωτερικό όσο και σε εσωτερικό άξονα.

Άλλωστε, το δημόσιο χρέος δεν θα πρέπει να μελετάται μόνο στα στενά εθνικά πλαίσια, καθόσον στην βάση του αποτελεί μία διεθνή συναλλαγή, ενός κράτους με άλλα ή/και με ιδιώτες. Σε κάθε περίπτωση, το κάθε συμβαλλόμενο μέρος αναλαμβάνει υποχρεώσεις με απώτερο σκοπό την επίτευξη των στόχων που έχει θέσει. Ιδιαίτερα, όταν ένα ή/και περισσότερα κράτη αποτελούν βασικούς ή/και σημαντικούς παίκτες στην διεθνή σκακιέρα, τότε αυτές οι συναλλαγές αποκτούν ιδιαίτερο ειδικό βάρος ανάλογο των εθνικών συμφερόντων που διακυβεύονται.

Έτσι, οι διεθνείς συναλλαγές και οι αντίστοιχες διαπραγματεύσεις, συχνά προσομοιάζουν με τον διάλογο των Μηλίων, όπου χαρακτηριστικά οι Αθηναίοι όταν απευθύνονται στους Μήλιους, αναφέρονται στην ισχύ και στην συνθήκη «του δυνατού να κάνει όσα του επιτρέπει η δύναμη του και από την άλλη ο αδύναμος να δέχεται όσα του επιβάλλει η αδυναμία του». Στον παραπάνω διάλογο, κατά κύριο λόγο οι πιστωτές προσομοιάζουν με τους Αθηναίους και οι οφειλέτες με τους Μήλιους. Παρόλα αυτά, η παραπάνω συνθήκη δεν είναι απόλυτη μιας και οι

οφειλέτες δεν είναι το ίδιο αδύναμοι και έτσι παρατηρείται το φαινόμενο χωρών να δανείζονται με διαφορετικά επιτόκια, όπως συμβαίνει και στην περίπτωση των ΗΠΑ που αν και το χρέος είναι αρκετά υψηλό εν τούτοις έχουν την δυνατότητα να δανείζονται με εξαιρετικά χαμηλά επιτόκια.

Σε κάθε περίπτωση όμως, οι λόγοι του δανεισμού εντοπίζονται κυρίως στην ανάγκη αντιμετώπισης των ελλείψεων εσωτερικών πόρων και την τόνωση της εθνικής οικονομίας. Έτσι, τα χρήματα αυτά προορίζονται μεταξύ άλλων για την κάλυψη μισθών, συντάξεων και έργων υποδομής κοινής ωφέλειας αλλά και την αποπληρωμή τόκων και μέρος κεφαλαίου του χρέους. Ταυτόχρονα, καθοριστικό ρόλο διαδραματίζει η δημοσιονομική πολιτική που ακολουθεί μία χώρα μιας και η υιοθέτηση πολιτικής λιτότητας μπορεί να έχει βραχυπρόθεσμα αποτελέσματα εν τούτοις σε μακρύ χρονικό ορίζοντα να δημιουργεί περισσότερα προβλήματα, ιδιαίτερα όταν εφαρμόζεται σε περικοπή δαπανών που αφορούν στο ανθρώπινο κεφάλαιο, όπως είναι η υγεία και η εκπαίδευση.

Κατόπιν τούτου, συμπεραίνουμε ότι οι επιπτώσεις από τον δανεισμό, για την επακόλουθη αύξηση της παραγωγής, δεν είναι οι ίδιες σε όλες τις περιπτώσεις και καθορίζονται κατά κύριο λόγο από την **χρήση** του. Άρα, ο δανεισμός δεν αποτελεί το σημαντικότερο ζήτημα αλλά η χρήση του μιας και το χρέος είναι κεντρικής σημασίας για τη λειτουργία μίας σύγχρονης οικονομίας. Από την μία, οι επιχειρήσεις μπορούν να το χρησιμοποιούν για να χρηματοδοτούν επενδύσεις σε μελλοντική παραγωγικότητα και από την άλλη τα νοικοκυριά μπορούν να το χρησιμοποιούν για να χρηματοδοτούν μεγάλες αγορές, όπως μεγάλα διαρκή καταναλωτικά αγαθά ή ένα σπίτι. Κατόπιν τούτου, κάθε προβληματισμός αναφορικά με το χρέος και την βιωσιμότητα του, θα πρέπει να στηρίζεται σε ρεαλιστικές προοπτικές μελλοντικής ανάπτυξης, λαμβάνοντας υπ' όψη την πραγματικότητα ότι οι οικονομίες συχνά χρειάζονται περισσότερο χρόνο από ό,τι αναμενόταν αρχικά για να ανακάμψουν από τις κρίσεις.

Ειδικότερα, στην συγκεκριμένη μελέτη πραγματοποιήθηκε μία προσέγγιση της ανάλυσης της δυναμικής της σχέσης μεταξύ του δημοσίου χρέους και της οικονομικής ανάπτυξης στις ΗΠΑ, με στόχο την εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων τόσο για μελλοντική έρευνα όσο και για προτεινόμενες πολιτικές μεταρρύθμισης που εκτιμάται ότι θα ωθήσουν την οικονομία να ανακάμψει.

Ειδικότερα, στην συγκεκριμένη μελέτη η παραπάνω σχέση τίθεται για ανάλυση σε ένα ευρύτερο καινοτόμο πλαίσιο, στο πλαίσιο αλληλεπίδρασης παραγόντων που δεν ανήκουν στην μακροοικονομία, όπως είναι η εξωτερική πολιτική και το ανθρώπινο κεφάλαιο.

Μετά την ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, αναφορικά με την δυναμική της σχέσης, μελετήθηκαν δεδομένα που αντλήθηκαν από την βάση δεδομένων του ΔΝΤ και αφορούσαν στο δημόσιο χρέος, στην οικονομική ανάπτυξη, στο ποσοστό ανεργίας και στο ποσοστό επενδύσεων στις ΗΠΑ την χρονική περίοδο 1980-2018. Ταυτόχρονα, για την ανάλυση των δεδομένων λήφθηκε υπόψη το ευρύτερο πλαίσιο θεωριών που αφορούν στο ανθρώπινο κεφάλαιο αλλά και στις διεθνείς σχέσεις.

Έτσι, με την χρήση των σχετικών δεδομένων και των αντίστοιχων διαγραμμάτων που προέκυψαν από αυτά, διαπιστώθηκε ότι το δημόσιο χρέος σχετίζεται αρνητικά με την οικονομική ανάπτυξη. Παρόλα αυτά, η συσχέτιση αυτή δεν είναι γραμμική μιας και σε πολύ υψηλά ποσοστά δημοσίου χρέους, η οικονομική ανάπτυξη παραμένει σε σχετικά υψηλά επίπεδα. Ενδεικτικά, αναφέρεται ότι το 2003 το δημόσιο χρέος ήταν 58,59% και το 2018 ήταν 104,26%. Εν τούτοις και στις δύο παραπάνω χρονικές στιγμές, η οικονομική ανάπτυξη ήταν στο 2,9% του ΑΕΠ. Ιδιαίτερα ενδιαφέρον, είναι ότι το 1999, ενώ το δημόσιο χρέος ήταν σε ποσοστό 58,88%, το ποσοστό οικονομικής ανάπτυξης βρισκόταν στην μέγιστη τιμή του, την συγκεκριμένη χρονική περίοδο, δηλαδή στο 4,8% του ΑΕΠ.

Από τα παραπάνω, επίσης συμπεραίνουμε ότι δεν είναι δυνατόν να καθοριστεί ένα κοινό όριο για όλες τις οικονομίες σε παγκόσμιο επίπεδο, στο οποίο να καταρρέει η οικονομική ανάπτυξη και σίγουρα το 90% που υποστηρίχθηκε από τους Reinhart και Rogoff, δεν αποτελεί έναν μαγικό αριθμό. Επιπλέον, από τα αποτελέσματα της σχετικής μελέτης, δεν υποστηρίχθηκε η ύπαρξη αιτιώδους σχέσης ανάμεσα στις δύο κύριες μεταβλητές, το δημόσιο χρέος και την οικονομική ανάπτυξη. Βέβαια, σε κάθε περίπτωση δεν υποστηρίζεται ότι το χρέος δεν έχει καμία επίδραση στην οικονομική ανάπτυξη, μιας και υπάρχουν διαφορετικοί τρόποι με τους οποίους ένα υψηλό δημόσιο χρέος μπορεί να βλάψει την οικονομία μακροπρόθεσμα, όπως για παράδειγμα η υιοθέτηση πολιτικής αυστηρής λιτότητας. Πλέον των παραπάνω, τα αποτελέσματα αυτής της μελέτης υποδηλώνουν ότι η

οικονομική ανάπτυξη συνήθως απαιτεί συσσώρευση του συνολικού χρέους. Με άλλα λόγια, η οικονομική ανάπτυξη είναι πολύ δύσκολο να επιτευχθεί όταν μειώνεται το συνολικό χρέος

Από την άλλη, η μελέτη της αλληλεπίδρασης και άλλων οικονομικών μεγεθών στην δυναμική σχέση του δημοσίου χρέους και οικονομικής ανάπτυξης, ενίσχυσε περαιτέρω την θεωρία. Πιο συγκεκριμένα, στην σχετική μελέτη υποστηρίχθηκε η θετική συσχέτιση μεταξύ οικονομικής ανάπτυξης και ποσοστού ανεργίας μιας και σε περιόδους με υψηλή οικονομική ανάπτυξη, τα ποσοστά ανεργίας ήταν αντίστοιχα σε χαμηλό επίπεδο. Το παραπάνω, καταδεικνύει το γεγονός ότι σε περιόδους με μεγάλη οικονομική ανάπτυξη αφενός μεν δημιουργούνται νέες θέσεις εργασίας και αφετέρου μειώνονται οι κυβερνητικές δαπάνες για την πληρωμή των επιδομάτων ανεργίας. Επιπλέον, η σταδιακή αύξηση του δημοσίου χρέους φαίνεται να συσχετίζεται αρνητικά με τις επενδύσεις, οι οποίες εμφάνιζαν σταδιακά πτώση. Αυτό το γεγονός, καταδεικνύει ότι σε υψηλά ποσοστά δημοσίου χρέους υφίσταται μερική απώλεια της εμπιστοσύνης στην δυνατότητα της χώρας να παρέχει το απαραίτητο επιχειρηματικό πλαίσιο που θα ευδοκιμήσουν οι επενδύσεις.

Η παραπάνω μελέτη, είχε ως αποτέλεσμα την εξαγωγή συμπερασμάτων αλλά και τον εντοπισμό σημείων που αφορούν περαιτέρω μελλοντική διερεύνηση αναφορικά με την δυναμική της συσχέτισης του δημοσίου χρέους και της οικονομικής ανάπτυξης. Αρχικά, εντοπίστηκε ότι η βιβλιογραφία σχεδόν στο σύνολο της, αναφέρεται στις επιπτώσεις του δημοσίου χρέους στην οικονομική ανάπτυξη. Αντιθέτως, υπάρχει πολύ μικρό ποσοστό που διερευνά την σχέση αυτή από την αντίστροφη πορεία δηλαδή πως επηρεάζει η οικονομική ανάπτυξη το δημόσιο χρέος. Αναμφίβολα, η παραπάνω συσχέτιση είναι δυναμική και υπάρχει αλληλεξάρτηση και ως εκ τούτου απαιτείται η διερεύνηση της δυναμικής αυτής συσχέτισης και από την πλευρά της οικονομικής ανάπτυξης ως προς το δημόσιο χρέος, με στόχο τον εμπλουτισμό της ερευνητικής βιβλιογραφίας καθώς και των αντίστοιχων προτάσεων πολιτικής μεταρρυθμίσεων. Άλλωστε, οι πολιτικές που υιοθετούνται με αποκλειστικό στόχο την μείωση του δημοσίου χρέους είναι δυνατόν να διαφέρουν από αυτές που έχουν ως βασικό στόχο την αύξηση της οικονομικής ανάπτυξης.

Επιπλέον, κρίνεται χρήσιμο όπως οι μελλοντικές έρευνες προσεγγίσουν ολιστικά το θέμα της δυναμικής συσχέτισης δημοσίου χρέους και οικονομική ανάπτυξη, λαμβάνοντας υπόψη όχι μόνο οικονομικά μεγέθη αλλά και ιστορικούς – κοινωνικούς παράγοντες. Ιδιαίτερη σημασία, εκτιμάται ότι θα πρέπει να δοθεί στο κοινωνικό θέμα της γήρανσης του πληθυσμού και τις επιπτώσεις που μπορεί να έχει στο δημόσιο χρέος εξαιτίας των αυξανόμενων δαπανών. Σχετικά πρόσφατη έρευνα⁴³, έδειξε ότι τα τελευταία 40 χρόνια, το ποσοστό των ατόμων άνω των 65 σε σχέση με τους εργαζόμενους, αυξήθηκε από το 20% στο 31% και ως το 2060, το ποσοστό αυτό πιθανότατα να έχει διπλασιαστεί φθάνοντας στο 58% (OECD, 2019).

Άλλωστε κάθε εποχή, χαρακτηρίζεται από διαφορετικές ανάγκες σε οικονομικούς πόρους είτε λόγω τεχνολογικών αλμάτων είτε εξαιτίας κάποιας φυσικής καταστροφής ή ενός πολέμου. Ενδεικτικά, από την ανάλυση των δεδομένων, προέκυψε ότι ένας πόλεμος μπορεί να αυξήσει βραχυπρόθεσμα το δημόσιο χρέος εξαιτίας της επιτακτικής κάλυψης των στρατιωτικών δαπανών αλλά και μακροπρόθεσμα λόγω των μελλοντικών συντάξεων και της αναγκαστικής δημιουργίας κέντρων και προγραμμάτων φυσικής αποκατάστασης και ψυχολογικής υποστήριξης των βετεράνων του πολέμου. Ενδεικτικά, αναφέρεται ότι η αντιμετώπιση Μετατραυματικής Αγχώδους Διαταραχής (Post-Traumatic Stress disorder) των βετεράνων του Πολέμου του Κόλπου, είναι συνεχής μέχρι σήμερα⁴⁴ (US Department of Veteran Affairs, 2019)

Πλέον των παραπάνω, εκτιμάται ότι η διερεύνηση της δυναμικής συσχέτισης μεταξύ χρέους και οικονομικής ανάπτυξης θα πρέπει να διερευνηθεί περαιτέρω με τον εντοπισμό μεταβλητών που να παίζουν ρυθμιστικό ρόλο στην παραπάνω σχέση. Πρακτικά, στην συγκεκριμένη μελέτη αν και διερευνήθηκαν δύο τέτοιες μεταβλητές (ανεργία και επενδύσεις), εκτιμάται ότι επέκταση του πλήθους και της ετερόκλητης συμπεριφοράς περισσότερων μεταβλητών θα συνεισφέρει στην έρευνα. Συμπερασματικά, είναι αναγκαία η επέκταση της έρευνας σε μεταβλητές,

⁴³ Στην ίδια έρευνα, μεταξύ άλλων αναφέρεται ότι η γήρανση του πληθυσμού αναμένεται να είναι ιδιαίτερα γρήγορη στην Ελλάδα, την Κορέα, την Πολωνία, την Πορτογαλία, τη Σλοβακία, τη Σλοβενία και την Ισπανία, ενώ η Ιαπωνία και η Ιταλία θα παραμείνουν μεταξύ των χωρών με τους πιο γερασμένους πληθυσμούς. Ειδικότερα, το αντίστοιχο ποσοστό για την Ελλάδα εκτιμάται στο 37,8% το 2020 και στο 79,7% το 2060 (OECD, 2019).

⁴⁴ Ιστοσελίδα ενημέρωσης παρεχόμενης υγειονομικής υποστήριξης στους βετεράνους του Πολέμου του Κόλπου: <https://www.publichealth.va.gov/exposures/gulfwar/benefits/health-care.asp>

μηχανισμούς και κανάλια μετάδοσης όπου διαπιστώνεται αρνητική επίδραση του δημοσίου χρέους στην οικονομική ανάπτυξη.

Αναμφίβολα, διαπιστώθηκε ότι η βιβλιογραφία που αφορά στην σχέση μεταξύ δημόσιου χρέους και οικονομικής ανάπτυξης είναι πολύ πλούσια και ποικίλη. Ωστόσο, υπάρχει μικρή συναίνεση σχετικά με την επίδραση του δημόσιου χρέους στην οικονομική ανάπτυξη αν και η πλειονότητα των προηγούμενων μελετών υποστηρίζει αρνητικό αποτέλεσμα. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχουν περιθώρια περαιτέρω μελετών για τη διερεύνηση της επίδρασης με καλύτερα δεδομένα ή / και από διαφορετική οπτική γωνία.

Η παρούσα μελέτη, προσέγγισε την διερεύνηση της συσχέτισης δημοσίου χρέους και οικονομικής ανάπτυξης, από μια ολιστική σκοπιά με δεδομένο ότι η συγκεκριμένη σχέση παρουσιάζει σύνθετα χαρακτηριστικά. Η πρόσφατη παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση και η κρίση δημόσιου χρέους, ανέδειξε θέματα που αφορούν όχι μόνο στην βιωσιμότητα του εξωτερικού χρέους αλλά και στην οικονομική εξάρτηση κρατών από άλλα κράτη ή/και οργανισμούς και κατά συνέπεια στις επιπτώσεις αυτών στα εθνικά συμφέροντα.

Άλλωστε η συγκράτηση των γεωπολιτικών εντάσεων, έχει ως αποτέλεσμα την ενίσχυση της εμπιστοσύνης, την αναζωογόνηση των επενδύσεων και τελικά την παγκόσμια ανάπτυξη. Από την άλλη, οι εντάσεις και οι οικονομικές κυρώσεις, μπορούν να έχουν αντίθετα αποτελέσματα από τα επιθυμητά. Σε κάθε περίπτωση, παγκόσμια προβλήματα (λχ κλιματική αλλαγή, κυβερνοχώρος, φοροδιαφυγή) αλλά και προκλήσεις από αναδυόμενες χρηματοπιστωτικές τεχνολογίες, απαιτούν συμφωνίες⁴⁵ που θα στοχεύουν στην συλλογική προσπάθεια επίλυσης σε όλους τους τομείς και κυρίως στον οικονομικό που αποτελεί την κινητήρια δύναμη για την ανάπτυξη.

⁴⁵ Ενδεικτικά αναφέρεται, ότι τον Ιούλιο του 2018 η ΕΕ και οι ΗΠΑ κατάρτισαν συμφωνία με στόχο την αποφυγή περαιτέρω επιβάρυνσης των υφιστάμενων σχέσεων μέσω μέτρων και απειλών εμπορικού πολέμου (π.χ. των υφιστάμενων, από το 2018, αμερικανικών δασμών χάλυβα και αλουμινίου). Σε συνέχεια αυτού, υπήρξε επιδίωξη συλλογικής αντιμετώπισης των στρατηγικών προκλήσεων αμοιβαίου ενδιαφέροντος, όπως των αθέμιτων εμπορικών πρακτικών των σημαντικότερων ανταγωνιστών (βλ. έναντι της Κίνας, με αύξηση πιέσεων για ανάληψη κινεζικών μεταρρυθμίσεων προς πληρέστερη κάλυψη υποχρεώσεων σε πλαίσιο ΠΟΕ και εξισορρόπηση των διμερών σχέσεων ως προς ΕΕ και ΗΠΑ).

Πλέον των παραπάνω, εκτιμάται ότι θα ήταν επωφελές αν οι οικονομίες βάσιζαν την δημοσιονομική τους πολιτική σε δράσεις τόνωσης της έρευνας και της ανάπτυξης αλλά και της ενίσχυσης των δεξιοτήτων του σημερινού και του μελλοντικού εργατικού δυναμικού. Άλλωστε, έχει υποστηριχθεί ότι η κατάλληλη αξιοποίηση του ανθρώπινου κεφαλαίου μπορεί να συμβάλλει στην αύξηση του ΑΕΠ και κατ' επέκταση στην οικονομική ανάπτυξη. Ως εκ τούτου, κρίνεται σημαντική η ολιστική προσέγγιση των δημοσίων δαπανών αναφορικά με το ανθρώπινο κεφάλαιο και όχι αποκλειστικά αυτές που αφορούν στην εκπαίδευση αλλά και επενδύσεις σε μέτρα κοινωνικής προστασίας θα μπορούσαν να υποστηρίξουν τη στροφή προς μια ευρύτερη κοινή ευημερία.

Συναφώς, ένα θέμα το οποίο θεωρείται ότι θα απασχολήσει τα επόμενα χρόνια, είναι οι επιπτώσεις στο δημόσιο χρέος και την οικονομική ανάπτυξη από την συνεχόμενη γήρανση του πληθυσμού. Σε χώρες που το ποσοστό γεννήσεων μειώνεται όλο και περισσότερο, όπως είναι η Ελλάδα, συνεπάγεται ότι στο μέλλον θα απαιτούνται περισσότερα χρήματα για την κάλυψη συντάξεων και υγειονομικών δαπανών, με δεδομένο ότι οι εργατικές εισφορές θα είναι συνεχώς μειούμενες.

Αναμφισβήτητα, καθοριστικό ρόλο στην οικονομική ανάπτυξη στα επόμενα χρόνια, θα διαδραματίσει η ανάπτυξη νέων υποδομών και η ενσωμάτωση νέων τεχνολογιών. Ιδιαίτερα για τις ΗΠΑ, μια ανανεωμένη δημοσιονομική πολιτική που ενθαρρύνει τις πράσινες επενδύσεις θα μπορούσε να προσφέρει την ευκαιρία για «απομάκρυνση του άνθρακα» από την οικονομία. Άλλωστε, έχει πλέον καταστεί σαφές, ότι τα θέματα που αφορούν στο περιβάλλον, στην κοινωνία και στην οικονομία, δεν πρέπει να εξετάζονται ξεχωριστά αλλά σε ένα ενιαίο πρόγραμμα βιώσιμης ανάπτυξης χωρίς αποκλεισμούς.

Κατόπιν των παραπάνω, καταλήγουμε στο γεγονός ότι αν και το εξωτερικό δημόσιο χρέος αποτελεί ένα οικονομικό μέγεθος δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται μονόπλευρα καθόσον αφορά τόσο σε κράτη όσο και σε πολίτες. Βασικό ζήτημα θα πρέπει να είναι η ολιστική προσέγγιση του υπόψη ζητήματος τόσο από πολιτική σκοπιά όσο και από κοινωνική, ώστε οι χώρες να είναι σε θέση να αποκομίσουν βέλτιστα οφέλη μακροπρόθεσμα. Άλλωστε, ο τρόπος που συμπεριφέρονται τα οικονομικά είναι πολύπλοκος και οι αγορές σε καμία περίπτωση δεν είναι τέλειες : *«Οι καλά αιτιολογημένες αμφιβολίες είναι καλό για τα οικονομικά. Παρόλα αυτά ούτε*

η θεωρία, ούτε τα δεδομένα, ούτε τα μαθηματικά μπορούν να τις επιλύσουν πλήρως. Η οικονομική συμπεριφορά, είναι περισσότερο πολύπλοκη από όσο νομίζουμε... Η Οικονομική Επιστήμη θα ήταν καλύτερη αν αντικαθιστούσαμε τα αυστηρά οικονομικά δόγματα με τις καλά αιτιολογημένες αμφιβολίες μας».

Theodore W. Schultz, 1986 (Blaug, 1988)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Abbas, A. S. M. & Christensen, J., 2007. *The Role of Domestic Debt Markets in Economic Growth: An Empirical Investigation for Low-Income Countries and Emerging Markets*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/The-Role-of-Domestic-Debt-Markets-in-Economic-Growth-An-Empirical-Investigation-for-Low-20973>
[Πρόσβαση 28 November 2019].
- Adom, P. K., 2016. *The DDT Effect: The Case of Economic Growth, Public Debt and Democracy Relationship*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://mpira.ub.uni-muenchen.de/75022/>
[Πρόσβαση 30 November 2019].
- Amadeo, K., 2019. *The US Debt and How It Got So Big: Five Reasons Why America is in Debt*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.thebalance.com/the-u-s-debt-and-how-it-got-so-big-3305778>
[Πρόσβαση 01 December 2019].
- Arestis, P. & Sawyer, M., 1998. Keynesian Economic Policies for the New Millenium. *The Economic Journal Vol 108 No 446*, January, pp. 181-195.
- Arnone, M., Bandiera, L. & Presbitero, A., 2005. *External Debt Sustainability: Theory and Empirical Evidence*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://ideas.repec.org/p/wpa/wuwpif/0512007.html>
[Πρόσβαση 29 November 2019].
- Arvanitidis, P. A., Pavleas, S. & Petrakos, G., 2007. *Determinants of Economic Growth: The Experts View*. [Ηλεκτρονικό]
Available at:
https://www.researchgate.net/publication/23528914_Determinants_of_economic_growth_the_experts_view
[Πρόσβαση 29 November 2019].

Baum, A., Checherita , C.-W. & Rother, P., 2013. Debt an Growth: New Evidence for the Euro Area. *Journal of International Money and Finance* 32, pp. 809-821.

Blaug, M., 1988. Review of Economics of Education: Research and Studies. *Journal of Human Resources*, pp. 331-335.

Blinder, A. S., 2008. Keynesian Economics. Στο: D. R. Henderson, επιμ. *The Concise Encyclopedia of Economics*. Indianapolis: Liberty Fund Inc..

Bos, J. B., Economidou, C., Koetter, M. & Kolari, J. W., 2010. Do All Countries Grow Alike?. *Journal of Development Vol.91*, January, pp. 113-127.

Bouyala Imbert, F., 2017. *EU Economic Diplomacy Strategy*, Brussels: European Parliament.

Caner, M., Fan, Q. & Grennes, T. J., 2019. *Partners in Debt: An Endogenous Nonlinear Analysis of the Effects of Public and Private Debt on Growth*.

[Ηλεκτρονικό]

Available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3186077

[Πρόσβαση 25 November 2019].

Caner, M., Grennes, T. & Koehler-Geib, F., 2010. *Finding the Tipping Point: When Sovereign Debt Turns Bad*, s.l.: World Bank Policy Research Working Paper No 5391.

Cecchetti, S. G., Mohanty, M. S. & Zampolli, F., 2011. *The Real Effect of Debt*, s.l.: BIS Working Paper No 352.

Chang, T. & Chiang, G., 2009. *The Behavior of OECD Public Debt: A panel Smooth Transition Regression Approach*, s.l.: The Empirical Economic Letters.

Checherita-Westphal, C. & Rother, P., 2010. *The impact of high and growing debt on economic growth. An empirical investigation for the euro area*, Frankfurt: European Central Bank Working Paper Series No1237.

Checherita-Westphal, C. & Rother, P., 2012. *The Impact of High Government Debt on Economic Growth and its Channels: An Empirical Investigation for the Euro Area*. [Ηλεκτρονικό]

Available at:

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0014292112000876>

[Πρόσβαση 26 November 2019].

Coppola, A., Maggiori, M., Neiman, B. & Schreger, J., 2019. *Redrawing the Map of Global Capital Flows: The Role of Cross-Border Financing and Tax Havens.*

[Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://scholar.harvard.edu/files/maggiori/files/cmns.pdf>

[Πρόσβαση 24 November 2019].

Dafermos, Y., 2015. The 'Other Half' of the Public Debt-Economic Growth Relationship: A Note on Reinhart and Rogoff. *European Journal of Economics and Economic Policies: Intervention Vol 12 No 1*, pp. 20-28.

De Carvalho, L., Proaño, C. & Taylor, L., 2010. *Government Debt, Deficits, and Economic Growth: Lessons from Fiscal Arithmetic*, New York: Schwartz Center for Economic Policy Analysis (SCEPA).

De Paoli, B., Hoggarth, G. & Saporta, V., 2009. *Output Costs of Sovereign Crisis: Some Empirical Estimates.* [Ηλεκτρονικό]

Available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1344294

[Πρόσβαση 29 November 2019].

Eberhardt, M. & Presbitero, A., 2015. Public Debt and Growth: Heterogeneity and Non-Linearity. *Journal of International Economics Vol. 97*, pp. 45-58.

Eberhardt, M. & Presbitero, A. F., 2013. *This Time They Are Different: Heterogeneity and Nonlinearity in the Relationship Between Debt and Growth*, Washington: International Monetary Fund Working Paper.

Eberhardt, M. & Presbitero, A. F., 2013. *This Time They Are Different: Heterogeneity and Nonlinearity in the Relationship Between Debt and Growth*, Washington: IMF Working Paper.

Eduardo, B., 1989. The Effect of External Debt on Investment. *Finance and Development Vol 26*, pp. 17-19.

Egert, B., 2013. *Public Debt, Economic Growth and Nonlinear Effects: Myth or Reality? CESifo Working Paper Series No 4157*, Munich: CESifo Group.

Eurostat, 2019. *Structure of government debt*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Structure of government debt#Maastricht debt as a percentage of GDP](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Structure_of_government_debt#Maastricht_debt_as_a_percentage_of_GDP)
[Πρόσβαση 08 December 2019].

Fereira, C., 2009. *Public Debt and Economic Growth: A Granger Causality Panel Data Approach*, Lisbon: School of Economics and Management, Technical University of Lisbon.

Galka, M., 2016. *The History of U.S. Government Spending, Revenue, and Debt (1790-2015)*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://metrocosm.com/history-of-us-taxes/>
[Πρόσβαση 01 December 2019].

Greiner, A., 2011. Economic Growth, Public Debt and Welfare: Comparing Three Budgetary Rules. *German Economic Review Vol. 12*, 14 April, pp. 205-222.

Greiner, A., 2014. Public Debt and the Dynamics of Economic Growth. *Annals of Economics and Finance Vol.15*, pp. 185-205.

Greiner, A. & Fincke, B., 2009. *Dynamic Modeling and Econometrics in Economics and Finance: Public Debt and Economic Growth*. Heidelberg: Springer.

Greiner, A. & Fincke, B., 2009. *Public Debt and Economic Growth*. Berlin: Springer.

Grennes, T., Fan, Q. & Caner, M., 2019. *New Evidence on Debt as an Obstacle to US Economic Growth*, Washington: Mercatus Center.

Grennes, T., Qingliang, F. & Caner, M., 2019. *New Evidence on Debt as an Obstacle to US Economic Growth*, Washington: Mercatus Center George Mason University.

Herdon, T., Ash, M. & Pollin, R., 2013. *Does High Public Debt Consistently Stifle Economic Growth? A Critique of Reinhart and Rogoff*, Amherst: Political Economy Research Institute.

Holden, P., 2009. Security, Power or Profit? The Economic Diplomacy of the US and the EU in North Africa. *The Journal of North Africa Studies* 14, pp. 11-32.

Holsti, J. K., 1977. *International Politics: A Framework for Analysis*. New Jersey: Prentice-Hall.

International Commission on Intervention and State Sovereignty, 2001. *The Responsibility to Protect*, Ottawa: International Development Research Centre.

International Monetary Fund;, 2019. *World Economic Outlook*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2019/10/01/world-economic-outlook-october-2019>
[Πρόσβαση 23 November 2019].

International Monetary Fund;, 2019. *World Economic Outlook Reports*.
[Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO>
[Πρόσβαση 01 December 2019].

International Monetary Fund, 2012. The Good, the Bad and the Ugly: 100 Years of Dealing with Public Debt Overhangs. Στο: *World Economic Outlook - Copping with High Debt and Sluggish Growth*. Washington DC: International Monetary Fund.

International Monetary Fund, 2019. *International Monetary Fund/ United States*.
[Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.imf.org/en/Countries/USA#countrydata>
[Πρόσβαση 30 November 2019].

Irons, J. & Bivens, J., 2010. Government Debt and Economic Growth: Overreaching Claims of Debt "Threshold" Suffer from Theoretical and Empirical Flaws. *Economic Policy Institute Briefing Papers Vol. 271*, 26 July.

Jackson, R. & Sorensen, G., 2006. *Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων*. Αθήνα: Gutenberg.

Jung Kim, Y. & Zhang, J., 2019. *Debt and Growth*, Chicago: Federal Reserve Banks of Chicago.

Khamis, M. Y. & Iossifov, P. K., 2009. *Credit Growth in Sub-Saharan Africa—Sources, Risks and Policy Responses*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Credit-Growth-in-Sub-Saharan-Africa-Sources-Risks-and-Policy-Responses-23229>
[Πρόσβαση 27 November 2019].

Kraay, A. & Nehru, V., 2006. When is External Debt Sustainable?. *World Bank Economic Review Vol 20*, September, pp. 341-365.

Krugman, P., 2010. *Reinhart and Rogoff Are Confusing Me*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://krugman.blogs.nytimes.com/2010/08/11/reinhart-and-rogoff-are-confusing-me/>
[Πρόσβαση 26 November 2019].

Kumar, M. S. & Woo, J., 2010. *Public Debt and Growth*, Washington: International Monetary Fund.

Kumar, M. S. & Woo, J., 2010. *Public Debt and Growth*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2010/wp10174.pdf>
[Πρόσβαση 28 November 2019].

Kupiec, P. & Pinto, E., 2018. The Government Creates Another Housing Bubble. *Wall Street Journal*, 1 June.

Lainà, P., 2011. *Dynamic effects of total debt and GDP: A time-series analysis of the United States*, Espoo: Aalto University.

Lavender, B. & Parent, N., 2013. The U. S. Recovery from the Great Recession: A Story of Debt and Deleveraging. *Bank of Canada Review*, January, pp. 13-26.

Levine, R., 1997. Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda. *Journal of Economic Literature Vol 35*, pp. 688-726.

Manasse, P. & Roubini, N., 2005. *“Rules of Thumb” for Sovereign Debt Crises*, Washington: International Monetary Fund Working Papers.

Matthijs, L. & Malinen, T., 2014. *Does sovereign debt weaken economic growth?* [Ηλεκτρονικό]
Available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2469159
[Πρόσβαση 28 November 2019].

McGann, J. G., 2019. *2018 Global Go To Think Tank Index Report*, Pennsylvania: Penn Libraries: University of Pennsylvania.

Mian, A. & Sufi, A., 2014. *House of Debt: How They (and You) Caused the Great Recession and How We Can Prevent it from Happening Again*, Chicago: University of Chicago Press.

Minea, A. & Parent, A., 2012. *Is High Public Debt Always Harmful to Economic Growth? Reinhart and Rogoff and Some Complex Nonlinearities*, s.l.: CERDI Working Paper No 18.

Moody's Investors Service, 2019. *Rating Symbols and Definitions*. [Ηλεκτρονικό]
Available at:
<https://www.moodys.com/sites/products/AboutMoodyRatingsAttachments/MoodysRatingSymbolsandDefinitions.pdf>
[Πρόσβαση 29 November 2019].

Nwannebuiké, U. S., Ike, U. J. & Onuka, O. I., 2016. External Debt and Economic Growth: The Nigeria Experience. *European Journal of Accounting Auditing and Finance Research*, February, pp. 33-48.

Nwannebuiké, U. S., Ike, U. J. & Onuka, O. I., 2016. External Debt and Economic Growth: The Nigeria Experience. *European Journal of Accounting Auditing and Finance Research Vol. 4*, February, pp. 33-48.

OECD, 2019. *OECD iLibrary : Pensions at a Glance OECD and G20 Indicators*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/pensions->

at-a-glance-2019_b6d3dcfc-en

[Πρόσβαση 08 December 2019].

Olukunmi, O., 2007. *Easy to Understand Economics for Schools and Colleges*. Revised Edition επιμ. Ibadan: Rasmend Publications.

Panizza, U. & Presbitero, A. F., 2012. *Public Debt and Economic Growth: Is There a Casual Effect?*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <http://docs.dises.univpm.it/web/quaderni/pdfmofir/Mofir065.pdf>

[Πρόσβαση 27 November 2019].

Panizza, U. & Presbitero, A. F., 2013. *Public Debt and Economic Growth, One More Time*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <http://econintersect.com/wordpress/?p=35865>

[Πρόσβαση 27 November 2019].

Papapanagos, H., 2018. *Σημειώσεις Μαθήματος Διεθνή Οικονομικά: International Benchmarking Indicators*. Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.

Pattillo, C., Poirson, . H. & Ricci, L., 2002. *External Debt and Growth*, Wshington: International Monetary Fund Working Papers.

Pattillo, C., Poirson, . H. & Ricci, L., 2004. *What Are the Channels Through Which External Debt Affects Growth?*, Wshington: International Monetary Fund Working Papers.

Pattillo, C., Poirson, . H. & Ricci, L., 2011. *External Debt and Growth. Review of Economics and Institutions Vol. 2*.

Pescatori, A., Sandri, D. & Simon, J., 2014. *Debt and Growth: Is There a Magic Threshold?*, s.l.: International Monetary Fund Working Paper.

Pescatori, A. & Sy, A. N., 2007. *Are Debt Crises Adequately Defined?*. *IMF Staff Papers Vol. 54*, pp. 306-337.

Proaño, C. R., Schoder, C. & Semmler, W., 2014. *Financial stress, sovereign debt and economic activity in industrialized countries: Evidence from dynamic threshold regressions*. *Journal of International Money and Finance Vol 45*, pp. 17-37.

Reinhart , C. M. & Rogoff, K. S., 2010. Growth in a Time of Debt. *American Economic Review* 100, pp. 573-578.

Reinhart, C. M. & Rogoff, K. S., 2013. *Errata:"Growth in a Time of Debt"*.

[Ηλεκτρονικό]

Available at: http://www.carmenreinhart.com/user_uploads/data/36_data.pdf

[Πρόσβαση 25 November 2019].

Rosenau, J. N., 1997. *Domestic Sources of Foreign Policy*. New York: The Free Press.

Saner, R. & Yiu, L., 2003. *Discussion Papers in Diplomacy*. [Ηλεκτρονικό]

Available at:

http://www.businessdiplomats.com/images/articles/files/Postmodern_diplomacy.pdf

f

[Πρόσβαση 23 11 2019].

Schclarek, A., 2004. *Debt and Economic Growth in Developing and Industrial Countries*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: https://project.nek.lu.se/publications/workpap/Papers/WP05_34.pdf

[Πρόσβαση 25 November 2019].

Schmitt-Grohé, S. & Uribe, U., 1997. Balanced Budget Rules, Distortionary Taxes and Aggregate Instability. *Journal of Political Economy* Vol 105, pp. 976-1000.

Schwab, K., 2019. *The Global Competitiveness Report 2019*. Geneva: World Economic Forum.

Smyth, D. J. & Hsing, Y., 1995. In Search of an Optimal Debt Ratio for Economic Growth. *Contemporary Economic Policy* Vol. 13, pp. 51-59.

Spilioti, S. & Vamvoukas, G., 2015. The Impact of Government Debt on Economic Growth: An Empirical Investigation in Greek Market. *The Journal of Economic Assymetries* Vol. 12, 13 January, pp. 34-40.

Stremlau, J., 1995. Clinton's Dollar Diplomacy. *Foreign Policy*, pp. 18-35.

Taylor, L., Proano, C. R., De Carvalho, L. & Barbosa, N., 2011. *Fiscal Deficits, Economic Growth and Government Debt in the USA*, New York: Schwartz Center for Economic Policy Analysis.

The World Bank, 2019. *Human Capital Project*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital>
[Πρόσβαση 07 December 2019].

The World Bank, 2019. *Human Capital Project*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital>
[Πρόσβαση 03 December 2019].

Trading Economics;, 2019. *Trading Economics: United States Government Debt*.
[Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://tradingeconomics.com/united-states/government-debt>
[Πρόσβαση 02 December 2019].

US Department of Veteran Affairs, 2019. *Health Care for Gulf War Veterans*.
[Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.publichealth.va.gov/exposures/gulfwar/benefits/health-care.asp>
[Πρόσβαση 06 December 2019].

Vighneswara, S., 2015. *Government Debt and its Macroeconomic Determinants – An Empirical Investigation*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/64106/>
[Πρόσβαση 23 November 2019].

Vighneswara, S., 2015. *Social Science Research Network: The Dynamics of Government Debt and Economic Growth*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2595106
[Πρόσβαση 23 November 2019].

Waltz, K. N., 2011. *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*. Αθήνα: Ποιότητα.

World Bank Group, 2018. *The Human Capital Project*. Washington DC: World Bank.

Γραφεία ΟΕΥ Ελληνικής Πρεσβείας στις ΗΠΑ;, 2019. *ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΘΕΣΗ 2018: Η Οικονομία των ΗΠΑ και οι Διμερείς Σχέσεις με την Ελλάδα*, Ουάσιγκτων: Ελληνική Πρεσβεία στις ΗΠΑ.

Κουσκουβέλης, Η., 1995. *Διπλωματία και Στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Κουσκουβέλης, Η., 2004. *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*. Αθήνα: Ποιότητα.

Τσακλόγλου, Π., 2009. *Σημειώσεις από Παράδοση Μαθήματος "Οικονομική Ανάπτυξη"*. Αθήνα, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Οικονομικών Σπουδών του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών .

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Α»

ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίνακας 1.1

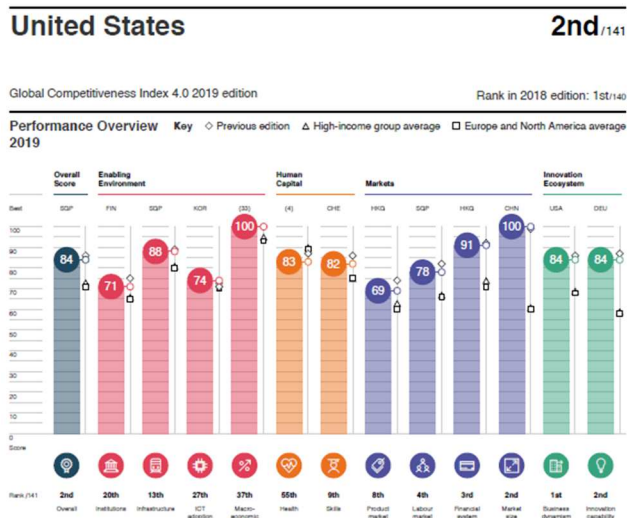
Παγκόσμια Κατάταξη Ανταγωνιστικότητας 2019

Πηγή: Schwab, K., 2019. *The Global Competitiveness Report 2019*. Geneva: World Economic Forum.

Πίνακας 1.2

Ανταγωνιστικότητα ΗΠΑ 2019

Πηγή: Schwab, K., 2019. *The Global Competitiveness Report 2019*. Geneva: World Economic Forum.

Πίνακας 2.1

Συσχέτιση Δημόσιου Χρέους ΗΠΑ με Σημαντικά Ιστορικά Γεγονότα**National Debt by Decade Since 1929 Compared to Nominal GDP and Major Events**

End of <u>Fiscal Year</u>	Debt (as of 9/30, in billions)	Debt/ GDP Ratio	Major Events by <u>Presidential Term</u>
1929	\$17	16%	<u>Market crash</u>
1939	\$40	43%	Depression ended
1949	\$253	93%	Recession
1959	\$285	54%	Fed raised rates
1969	\$354	35%	<u>Nixon</u> took office
1979	\$827	31%	
1989	\$2,857	50%	Bush 41 budgets; <u>S&L Crisis</u>
1999	\$5,656	58%	<u>Glass-Steagall</u> repealed
<u>2009</u>	\$11,910 (\$11,000 on Mar 16 and \$12,000 on Nov 16)	83%	<u>Bank bailout</u> cost \$250 b.; <u>ARRA</u> added \$241.9 b.
<u>2019</u>	\$22,776 (\$22,000 on February 11)	106%	Defense = \$956.5 b.

Πηγή: Amadeo, K., 2019. *The US Debt and How It Got So Big: Five Reasons Why America is in Debt*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.thebalance.com/the-u-s-debt-and-how-it-got-so-big-3305778>

[Πρόσβαση 01 December 2019].

Πίνακας 2.2

Δεδομένα Δημόσιου Χρέους ΗΠΑ (1980-2018)

1980	41,18	1988	60,15	1996	68,03	2004	66,08	2012	103,22
1981	40,33	1989	60,28	1997	65,62	2005	65,44	2013	104,75
1982	44,98	1990	61,99	1998	62,47	2006	64,17	2014	104,41
1983	47,85	1991	66,37	1999	58,88	2007	64,64	2015	104,65
1984	49,51	1992	68,61	2000	53,03	2008	73,67	2016	106,82
1985	54,09	1993	70,19	2001	53,15	2009	86,69	2017	105,99
1986	57,52	1994	69,39	2002	55,5	2010	95,4	2018	104,26
1987	59,28	1995	68,8	2003	58,59	2011	99,74		

Πηγή: Δεδομένα από ΔΝΤ και επεξεργασία από τον συντάκτη

Πίνακας 2.3

Δεδομένα Οικονομικής Ανάπτυξης ΗΠΑ (1980-2018)

1980	-0,3	1988	4,2	1996	3,8	2004	3,8	2012	2,2
1981	2,5	1989	3,7	1997	4,4	2005	3,5	2013	1,8
1982	-1,8	1990	1,9	1998	4,5	2006	2,9	2014	2,5
1983	4,6	1991	-0,1	1999	4,8	2007	1,9	2015	2,9
1984	7,2	1992	3,5	2000	4,1	2008	-0,1	2016	1,6
1985	4,2	1993	2,8	2001	1	2009	-2,5	2017	2,4
1986	3,5	1994	4	2002	1,7	2010	2,6	2018	2,9
1987	3,5	1995	2,7	2003	2,9	2011	1,6		

Πηγή: Δεδομένα από ΔΝΤ και επεξεργασία από τον συντάκτη

Πίνακας 2.4

Δεδομένα Ποσοστού Ανεργίας ΗΠΑ (1980-2018)

1980	7,175	1988	5,492	1996	5,408	2004	5,542	2012	8,075
1981	7,617	1989	5,258	1997	4,942	2005	5,083	2013	7,358
1982	9,708	1990	5,617	1998	4,500	2006	4,608	2014	6,158
1983	9,600	1991	6,850	1999	4,217	2007	4,617	2015	5,275
1984	7,508	1992	7,492	2000	3,967	2008	5,800	2016	4,875
1985	7,192	1993	6,908	2001	4,742	2009	9,283	2017	4,350
1986	7,000	1994	6,100	2002	5,783	2010	9,608	2018	3,892
1987	6,175	1995	5,592	2003	5,992	2011	8,933		

Πηγή: Δεδομένα από ΔΝΤ και επεξεργασία από τον συντάκτη

Πίνακας 2.5

Δεδομένα Ποσοστού Επενδύσεων ΗΠΑ (1980-2018)

1980	23,310	1988	22,828	1996	21,702	2004	22,659	2012	20,021
1981	24,277	1989	22,514	1997	22,410	2005	23,381	2013	20,414
1982	22,071	1990	21,529	1998	22,958	2006	23,539	2014	20,806
1983	22,253	1991	20,111	1999	23,420	2007	22,592	2015	21,093
1984	25,096	1992	20,078	2000	23,675	2008	21,119	2016	20,379
1985	24,188	1993	20,394	2001	22,177	2009	17,805	2017	20,623
1986	23,741	1994	21,279	2002	21,708	2010	18,743	2018	20,969
1987	23,620	1995	21,273	2003	21,742	2011	19,104		

Πηγή: Δεδομένα από ΔΝΤ και επεξεργασία από τον συντάκτη

Πίνακας 3.1

Δεδομένα Ανάπτυξης- Ανεργίας – Επενδύσεων σε Συνάρτηση με Ποσοστά του Δημοσίου Χρέους στις ΗΠΑ (1980-2018)

Χρέος	Ανάπτυξη	Ανεργία	Επενδύσεις
30-60%	2,93%	7,75%	23,57%
60-90%	2,70%	5,63%	21,86%
90 plus%	2,28%	6,50%	20,24%

Πηγή: Δεδομένα από ΔΝΤ και επεξεργασία από τον συντάκτη

Πίνακας 3.2

Δεδομένα Ανάπτυξης- Ανεργίας – Επενδύσεων σε Συνάρτηση με το Δημόσιο Χρέος σε Συγκεκριμένες Χρονικές Περιόδους στις ΗΠΑ (1980-2018)

Χρέος	Ανάπτυξη	Ανεργία	Επενδύσεις
41,18-70,19%	2,81%	7,11%	22,57%
69,39-53,03%	4,04%	4,96%	22,39%
95,4-104,75%	2,05%	8,49%	19,57%

Πηγή: Δεδομένα από ΔΝΤ και επεξεργασία από τον συντάκτη

Πίνακας 3.3

Δεδομένα Δημοσίου Χρέους- Ανεργίας – Επενδύσεων σε Συνάρτηση με την Οικονομική Ανάπτυξη σε Συγκεκριμένες Χρονικές Περιόδους στις ΗΠΑ (1980-2018)

Περίοδος	Χρέος	Ανεργία	Επενδύσεις
1984-1988 (-3%)	56,11%	6,67%	23,90%
1995-1999 (+2,1%)	64,76%	4,93%	22,35%
2005-2009 (-6%)	70,92%	5,88%	21,69%

Πηγή: Δεδομένα από ΔΝΤ και επεξεργασία από τον συντάκτη

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Β»**ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ: ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΙΣΧΥΣ**

Ο ρόλος που διαδραματίζουν οι σχέσεις μεταξύ των κρατών, υπήρξε πολύ κρίσιμος για τον άνθρωπο από την αρχαιότητα, καθόσον η αλληλεπίδραση τους μπορούσε να είναι από αρκετά επωφελής έως και καταστροφική. Ο Θουκυδίδης, είναι ο πρώτος που προσεγγίζει επιστημονικά αυτές τις σχέσεις και μέσα από την περιγραφή του Πελοποννησιακού Πολέμου, διακρίνει τις αρχές των θεωριών του πολέμου, την έννοια της ισορροπίας ισχύος, την σημασία των συμμαχιών, την ηγεμονία, την λήψη των αποφάσεων και το πολίτευμα. Με το πέρασμα των χρόνων, επιβεβαιώνεται τόσο η διαχρονικότητα των αρχών αυτών όσο και ο πρωταρχικός στόχος του Θουκυδίδη, που είναι η συγγραφή πονήματος *«που θα μείνει παντοτινό κτήμα του ανθρώπου, παρά κάτι πρόσκαιρο για να το ακούν κάποιοι ευχάριστα»* (Κουσκουβέλης, Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις 2004, 37).

Οι σχέσεις αυτές όμως, υφίστανται μιας και τα κράτη ετεροπροσδιορίζονται και αλληλεξαρτώνται (αναλόγως των φορτίων ισχύος τους) στο διεθνές σύστημα, το οποίο διαθέτει δομή και λειτουργία. Η λειτουργία του διεθνούς συστήματος, συνίσταται τόσο στις μεταξύ σχέσεις των κρατών όσο και στις μεταξύ τους κανονιστικές ή άλλες ρυθμίσεις (Ήφαιστος, Ο πόλεμος και τα αίτια του: τα πολλά πρόσωπα του ηγεμονισμού και της τρομοκρατίας 2002, 60). Βασική αρχή του διεθνούς συστήματος, είναι ότι είναι αποκεντρωμένο και άναρχο⁴⁶, ανταγωνιστικό αλλά μη χαοτικό (Κουσκουβέλης, Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις 2004, 229). Παρόλα αυτά, με βάση το δομικό ρεαλισμό, η δομή αυτού καθορίζεται και μεταλλάσσεται από την κατανομή ισχύος των μονάδων στο σύστημα και τις εκάστοτε αλλαγές της (Waltz, Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής 2011). Έτσι, μπορεί τα κράτη να αποτελούν τον κύριο παίκτη στη διεθνή σκηνή αλλά δεν είναι ίσα μεταξύ τους, αντιθέτως υπάρχει ιεραρχία ισχύος (Jackson and Sorensen 2006, 111).

Σε μια πρώτη προσέγγιση, η εξωτερική πολιτική θεωρείται το σύνολο των ενεργειών ενός κράτους απέναντι στο εξωτερικό του περιβάλλον καθώς και το

⁴⁶ Απουσία ύπαρξης κεντρικής εξουσίας στο διεθνές σύστημα, που να επιβάλλει την τάξη (Waltz, Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής 2011, 179-274).

σύνολο των εσωτερικών διεργασιών προκειμένου να διαμορφωθούν αυτές οι ενέργειες (Holsti 1977, 21). Από μία άλλη σκοπιά, ως εξωτερική πολιτική ορίζεται η οργανωμένη προσπάθεια ενός κοινωνικού συνόλου να ελέγξει το εξωτερικό του περιβάλλον τόσο με την διατήρηση των ευνοϊκών για αυτό μεταβλητών όσο και με την αλλαγή τυχόν δυσμενών καταστάσεων προς το καλύτερο (Rosenau, *Domestic Sources of Foreign Policy* 1997, 133). Ιδιαίτερα, τις τελευταίες δεκαετίες η εξωτερική πολιτική των κρατών, λαμβάνει ενεργό δράση και εκτός της εθνικής κυριαρχίας, σε ανθρωπιστικές αποστολές σύμφωνα με τις επιταγές του «*Δόγματος της Ευθύνης της Προστασίας*» των λαών από γενοκτονία, εγκλήματα πολέμου, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και εθνοκάθαρση (International Commission on Intervention and State Sovereignty 2001).

Συναφώς, οι έννοιες ισχύς, ηγεμονία και συμμαχία έχουν περιγράψει από τον Θουκυδίδη στον «*Πελοποννησιακό Πόλεμο*». Στην σύγχρονη εποχή, το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, κατά πολλούς θεωρήθηκε ως η έναρξη μιας εποχής μονοπολικού συστήματος (Ikenberry, et al., 2009), με τις ΗΠΑ να θεωρούνται ηγεμονική δύναμη (Krauthammer, 1990). Μία δεκαετία αργότερα, αναφέρθηκαν προβλέψεις ότι στο διεθνές σύστημα η ηγεμονία των ΗΠΑ σταδιακά θα οδηγούσε σε ένα πολυπολικό διεθνές σύστημα (Huntington, 1999). Η έννοια της ισχύος, δεν έχει απόλυτες τιμές αλλά εκφράζεται μόνο σε σχέση με την ισχύ που κατέχουν οι άλλοι δρώντες στο διεθνές σύστημα (Κουσκουβέλης, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις* 2004).

Πλέον των παραπάνω, η έννοια της ισχύος, στην σύγχρονη εποχή, έχει αποδοθεί τόσο στην κινητήρια δύναμη ενός κράτους για ανάπτυξη και διαχείριση των διεθνών σχέσεων (Waltz, 1979), όσο και στον τρόπο που μία χώρα υπολογίζει την δυνατότητα της να επηρεάζει τον κόσμο γύρω της (Mearsheimer, 2001). Σε μια βαθύτερη προσέγγιση, έχει υποστηριχθεί ότι για τον προσδιορισμό της θέσης μιας χώρας στο διεθνές σύστημα, λαμβάνονται υπόψη το μέγεθος του πληθυσμού, οι φυσικοί πόροι, η οικονομία, η στρατιωτική δύναμη και η πολιτική σταθερότητα (Waltz, 1979). Συναφώς, υποστηρίχθηκε ότι η ισχύς συγκροτείται τόσο στην διάσταση της οικονομίας-μεγέθους πληθυσμού όσο και στην στρατιωτική δύναμη, η οποία καθορίζεται κυρίως από το μέγεθος του στρατού (Mearsheimer, 2001).

Αναφορικά με την μορφή της ισχύος, πέρα από την στρατιωτική ισχύ, έχει αναγνωριστεί και η δύναμη επιρροής της «*Ήπιας Μορφής Ισχύος*», στην οποία

ανήκει ο πολιτισμός, η θρησκεία και η οικονομία (Nye, 2005). Σε αυτό το πλαίσιο, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί ότι σύμφωνα με σχετική έκθεση του ΟΟΣΑ, η ταχεία οικονομική ανάπτυξη της Κίνας και της Ινδίας, θα έχει ως συνέπεια το ΑΕΠ των δύο αυτών (μετρούμενο σε μονάδες αγοραστικής δύναμης), σύντομα να ξεπεράσει αυτό των G7 και μέχρι το 2060 να υπερβαίνει αυτό του συνόλου των χωρών – μελών του ΟΟΣΑ (OECD, 2012).

Συναφώς, η έννοια της ισορροπίας ισχύος, ταυτίζεται με την σταθερότητα του διεθνούς συστήματος (Κουσκουβέλης, Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις 2004) και ως εκ τούτου με την ύπαρξη ή μη παράγοντα βίας ο οποίος θα δύναται να μεταβάλλει το *status quo*. Επιπλέον, οι προσπάθειες που καταβάλλουν τα κράτη για να εξισορροπήσουν τους αντιπάλους τους, συμβάλλουν στην δημιουργία ενός αυτορρυθμιζόμενου συστήματος ισορροπίας δυνάμεων, το οποίο με την σειρά του μπορεί να συμβάλλει στην σταθερότητα ή αστάθεια του διεθνούς συστήματος (Waltz, Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής 2011).

Η «*Αρχή της Αυτοβοήθειας*»⁴⁷ βασίζεται στο γεγονός ότι καθόσον το διεθνές σύστημα είναι ανταγωνιστικό και δεν υπάρχει ρυθμιστική εξουσία επιβολής τάξης, τα κράτη πρέπει από μόνα τους να μεριμνήσουν για την ασφάλεια τους και επιδιώκουν κατ' ελάχιστο την αυτοσυντήρηση⁴⁸ τους (Waltz, Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής 2011). Έτσι, το υπέρτατο εθνικό συμφέρον της επιβίωσης⁴⁹, δεν είναι αποτέλεσμα κάποιων μη προσδιορισμένων διαδικασιών του εσωτερικού ενός κράτους αλλά προσδιορίζεται ή επιβάλλεται από τους εκάστοτε περιορισμούς και πιέσεις του διεθνούς συστήματος (Κουσκουβέλης, Διπλωματία και Στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης 1995, 105).

⁴⁷ Ο **Αρχή της Αυτοβοήθειας** αναφέρεται στο γεγονός, ότι για να πετύχουν τους αντικειμενικούς τους σκοπούς και να διατηρήσουν την ασφάλεια τους, μονάδες που βρίσκονται σε κατάσταση αναρχίας – είτε πρόκειται για ανθρώπους είτε για κράτη- θα πρέπει να βασίζονται στα μέσα που μπορούν να κινητοποιήσουν και στους διακανονισμούς που μπορούν να κάνουν για τους εαυτούς τους (Waltz, Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής 2011, 238).

⁴⁸ Χαρακτηριστικά, ο Ιωσήφ Στάλιν : «*Μπορούμε και πρέπει να χτίσουμε τον σοσιαλισμό στην Σοβιετική Ένωση. Αλλά για να το κάνουμε αυτό, θα πρέπει πρώτα από όλα να υπάρχουμε*» (Mearsheimer 2007).

⁴⁹ Η **ισορροπία ισχύος** στο διεθνές σύστημα, προκύπτει καθόσον τα κράτη επιχειρούν να εξισορροπήσουν την ισχύ ή την απειλή των αντιπάλων τους, λόγω κυρίως της επιθυμίας τους για επιβίωση (Bull 2001, 153).

Σε αυτήν την περίπτωση, τα κράτη υπό την πίεση της ανασφάλειας αποκτούν κίνητρα αντιμετώπισης των απειλών και ακολουθούν στρατηγική εξισορρόπησης⁵⁰ (Waltz, Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής 2011).

⁵⁰ Η **εξισορρόπηση** ενός αντιπάλου δύναται να υλοποιηθεί με δύο τρόπους: α. την εσωτερική εξισορρόπηση (λχ κινητοποίηση πληθυσμού, τεχνολογική καινοτομία, υιοθέτηση επιτυχημένων πρακτικών, εξοπλιστικά προγράμματα κ.α) και β. την εξωτερική εξισορρόπηση (λχ δημιουργία συμμαχιών ή εξασθένιση συμμαχιών αντιπάλου) (Waltz, Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής 2011, 350-351).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Γ»**ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ**

Αρχικά, έχει υποστηριχθεί σύμφωνα με την θεωρία της ενδογενούς οικονομικής ανάπτυξης, ότι υπάρχει μία αυξανόμενη επιστροφή κεφαλαίου ως συνέπεια των παραγόντων της γνώσης και της καινοτομίας που ενσωματώνονται στο «*Ανθρώπινο Κεφάλαιο*». Ειδικότερα, αναδεικνύεται ο ρόλος της επένδυσης στην εκπαίδευση καθόσον μέσω αυτής, ο άνθρωπος αποκτά δεξιότητες που στην συνέχεια θα αξιοποιηθούν στον τομέα της εργασίας και σταδιακά θα αυξήσουν την παραγωγικότητα και κατά συνέπεια την οικονομική ανάπτυξη. Με λίγα λόγια, η αύξηση του επιπέδου εκπαίδευσης του πληθυσμού, με δημόσια ή ιδιωτικά μέσα, μπορεί να συσχετιστεί θετικά με το ποσοστό αύξησης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ (Lucas Jr, 1988).

Πλέον των παραπάνω, μελέτες έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι το ανθρώπινο κεφάλαιο, έχει την δυνατότητα να συμβάλλει καθοριστικά στην διατήρηση της διαδικασίας της παραγωγής της οικονομικής ανάπτυξης, μέσα από ένα πολυποίκιλο σύστημα τρόπων επίδρασης (Lucas Jr, 1988). Αρχικά, έχει υποστηριχθεί ότι, το ανθρώπινο κεφάλαιο συμβάλλει στη δημιουργία οικονομικών κλίμακας καθόσον με κάθε νέα αύξηση του συμβάλλει στην αύξηση της παραγωγής. Έτσι, περισσότερες επενδύσεις στο ανθρώπινο κεφάλαιο, θα αυξήσουν την ποσότητα παραγωγής (Nerlove, 1999). Επιπλέον, το ανθρώπινο κεφάλαιο μπορεί επίσης να προωθήσει την παραγωγική διαδικασία της οικονομικής ανάπτυξης μέσω της επίδρασής του στην πρόοδο της έρευνας και ανάπτυξης, που άλλωστε αποτελούν την πηγή κάθε τεχνολογικής προόδου και κατ' επέκταση στην παραγωγικότητα (Murched, 2017).

Η βασική διαμόρφωση του, πραγματοποιείται από το εκπαιδευτικό σύστημα μέσω της υποχρεωτικής εκπαίδευσης αλλά και μετά από αυτή μιας και τότε τα άτομα διαθέτουν περισσότερες δυνατότητες. Η διαδικασία αυτή απαιτεί πέρα από την καταβολή ανάλογων προσπαθειών από το άτομο και υλικοτεχνικό εξοπλισμό και τέλος, τα αναγκαία κεφάλαια για τη χρηματοδότηση της διαμόρφωσης που προαναφέρθηκε (Murched, 2017). Έτσι, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα, ότι για την

ανάπτυξη και ισχυροποίηση του ανθρώπινου κεφαλαίου, είναι απαραίτητο να απαιτούνται οικονομικοί πόροι (σχετικά με το πρόγραμμα «Ανθρώπινο Κεφάλαιο» της Παγκόσμιας Τράπεζας, όπως παρακάτω).

Έχει υποστηριχθεί λοιπόν ότι, οι δημόσιοι φορείς συμμετέχουν στην εκπαίδευση του ανθρώπινου κεφαλαίου μέσω της διάθεσης των αναγκαίων δημόσιων πόρων. Με αυτό τον τρόπο, υπογραμμίζεται ότι, η εκπαίδευση είναι ένα πεδίο επένδυσης προκειμένου οι κυβερνήσεις μελλοντικά να επιτύχουν τους στόχους τους και να υπερασπιστούν το εθνικό συμφέρον (Blankenau & Simpson, 2004). Για τη χρηματοδότηση των εκπαιδευτικών δαπανών οι κυβερνήσεις μπορούν να χρησιμοποιούν είτε φορολογικά έσοδα είτε έσοδα που προέρχονται από δανεισμό (δημόσιο χρέος) ή και τα δύο. Σε κάθε περίπτωση, υποστηρίζεται ότι ακόμα και αν η χρηματοδότηση τους πραγματοποιηθεί μέσα από δανεισμό, εν τούτοις δεν θα υπάρξει παραμόρφωση του οικονομικού περιβάλλοντος καθόσον η επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο μακροπρόθεσμα θα συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη (Turnovsky & Fisher, 1995).

Σε μία συγκεκριμένη έρευνα, αναλύεται ένα ενδογενές αναπτυξιακό μοντέλο βασισμένο στο ανθρώπινο κεφάλαιο. Πιο συγκεκριμένα υποστηρίζεται ότι, όταν οι κυβερνήσεις χρησιμοποιούν μέρος του δανεισμού για την χρηματοδότηση δημοσίων δαπανών συμπεριλαμβανομένου και της εκπαίδευσης, τότε θα έχουμε οικονομική ανάπτυξη μιας και το πρωτογενές πλεόνασμα επιδρά θετικά στο δημόσιο χρέος και στην επιβαλλόμενη δημοσιονομική πολιτική. Έτσι, στην περίπτωση που αναλαμβάνεται η βιωσιμότητα του δημόσιου χρέους, οι κυβερνήσεις μπορούν να εγγυηθούν μια βιώσιμη μακροπρόθεσμη πορεία ανάπτυξης. Σε αντίθετη περίπτωση, θα πρέπει να υιοθετηθεί πολιτική λιτότητας, μειώνοντας έτσι τις δημόσιες δαπάνες, συμπεριλαμβανομένων των εκπαιδευτικών δαπανών, με στόχο την μείωση του ποσού ελλείμματος και κατά συνέπεια των υψηλών επιπέδων χρέους (Greiner, 2008).

Σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα, το Πρόγραμμα «Ανθρώπινο Κεφάλαιο», αποτελεί μια παγκόσμια προσπάθεια που έχει ως στόχο την προώθηση επενδύσεων σε προγράμματα που αφορούν στους ανθρώπους με απώτερο σκοπό την κοινωνική ισότητα και κατ' επέκταση την οικονομική ανάπτυξη. Η προσπάθεια αυτή στηρίζεται στην θεμελιώδη αρχή ότι η έγκαιρη υγειονομική περίθαλψη και η

παροχή άρτιας εκπαίδευσης, είναι απαραίτητα για την προετοιμασία των παιδιών ώστε ως ενήλικες να πετύχουν περισσότερα σε ένα ταχέως μεταβαλλόμενο κόσμο. Προκειμένου να επιτευχθεί αυτό, το πρόγραμμα καταβάλλει κάθε δυνατή προσπάθεια για την συμπλήρωση του κενού που υφίσταται στην κοινωνική ανισότητα, σε παγκόσμιο επίπεδο (The World Bank, 2019).

Αναμφισβήτητα, η φύση της εργασίας έχει εξελιχθεί αρκετά τα τελευταία χρόνια. Τα τεχνολογικά άλματα και η επικείμενη 4BE, εκτιμάται ότι, θα μεταβάλλουν ακόμα περισσότερο την εργασία, από αυτό που σήμερα γνωρίζουμε. Από αυτή την πραγματικότητα, διαφαίνεται ότι η επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο αποκτά περισσότερο σημασία με δεδομένο ότι αυτό αποτελεί κεντρικό μοχλό βιώσιμης ανάπτυξης και μείωσης της κοινωνικής ανισότητας. Κατόπιν τούτου, το πρόγραμμα για το ανθρώπινο κεφάλαιο, έχει ως στόχο την κινητοποίηση των προσπαθειών που θα μειώσουν αυτή την ανισότητα με την πραγματοποίηση επενδύσεων σε τομείς που αφορούν την υγεία, την εκπαίδευση και την ασφάλεια των παιδιών. Ιδιαίτερα, υποστηρίζεται ότι με την βελτίωση των δεξιοτήτων, της υγείας, της γνώσης και της ανθεκτικότητας - του ανθρώπινου κεφαλαίου - οι άνθρωποι μπορούν να είναι πιο παραγωγικοί, ευέλικτοι και καινοτόμοι. Έτσι, θα δοθεί ευκαιρία στα παιδιά να πηγαίνουν στο σχολείο, να τους παρέχεται ποιοτική εκπαίδευση ώστε να έχουν την δυνατότητα να μεγαλώσουν και να εργαστούν ως υγιείς, εξειδικευμένοι και παραγωγικοί ενήλικες (World Bank Group, 2018).

Πλέον των παραπάνω, η Παγκόσμια Τράπεζα καταρτίζει έναν κατάλογο με την κατάταξη των χωρών που συμμετέχουν στο πρόγραμμα, με βάση των Δείκτη Ανθρώπινου Κεφαλαίου. Αυτός ο δείκτης έχει σχεδιαστεί με στόχο να τονίσει τις αλλαγές που θα πρέπει να γίνουν στο τομέα της υγείας και της εκπαίδευσης, ώστε ένα παιδί που γεννιέται, να καταφέρει να ξεπεράσει κινδύνους υγείας και να έχει πρόσβαση σε άρτια εκπαίδευση μέχρι την ενηλικίωση του και έτσι να συμβάλλει με την υψηλή παραγωγικότητα του, στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας του (The World Bank, 2019).

Το πρόγραμμα αυτό, στηρίζεται στην βασική αρχή της υποστήριξης μιας παγκόσμιας προσπάθειας για περισσότερες και καλύτερες επενδύσεις σε προγράμματα που αφορούν στην υγεία και στην εκπαίδευση των ανθρώπων, με στόχο μια ισότητα στην οικονομική ανάπτυξη των χωρών. Μιας και η επένδυση στο

ανθρώπινο κεφάλαιο δεν αποκομίζει άμεσα οφέλη, συνήθως δεν βρίσκεται στις άμεσες προτεραιότητες των υπευθύνων χάραξης πολιτικής και σε αντιστάθμισμα αυτής της πραγματικότητας, δημιουργήθηκε το συγκεκριμένο πρόγραμμα (The World Bank, 2019).

Πλέον των παραπάνω, το συγκεκριμένο πρόγραμμα υποστηρίζει ότι μέσα από την παροχή υγειονομικής υποστήριξης καθώς και σύγχρονης και άρτιας εκπαίδευσης, οι νέοι άνθρωποι θα αποκτήσουν τα κατάλληλα εφόδια προκειμένου να αντιμετωπίσουν ως ενήλικες τις προκλήσεις ενός ταχέως εξελισσόμενου κόσμου. Πρακτικά, βελτιώνοντας τις δεξιότητες, την υγεία, τις γνώσεις και την ανθεκτικότητα στην εργασία, οι άνθρωποι μπορούν να γίνουν περισσότερο ευέλικτοι, παραγωγικοί και καινοτόμοι. Προκειμένου να το επιτύχει αυτό η Παγκόσμια Τράπεζα, χρησιμοποιεί δείκτες και διενεργεί αντίστοιχες μετρήσεις προκειμένου να παρουσιάζει την πραγματική εικόνα και τις αντίστοιχες προτάσεις στους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Οι δείκτες αυτοί αφορούν στο ποσοστό επιβίωσης (παιδική θνησιμότητα κάτω των 5 ετών), το επίπεδο εκπαίδευσης (ποιοτικά και ποσοτικά) μέχρι την ηλικία των 18 ετών καθώς και το προσδόκιμο επιβίωσης που βρίσκεται σε αλληλεξάρτηση με τις παροχές υγείας (The World Bank, 2019).